

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

Šlechtická sídla na Těšínsku v letech 1789-1840

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pavel Kufa

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

OLOMOUC 2012

PALACKÝ UNIVERZITY V OLOMOUCI

PHILOSOPHICAL FACULTY

DEPARTMENT OF ART HISTORY

BRANCH: HISTORY OF FINE ARTS

Aristocratic residences on Těšínsko between 1789-1840

MASTER THESIS

Pavel Kufa

Thesis supervisor: prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 18. 4. 2012

Za trpělivost, důvěru a především vedení při zpracovávání tématu děkuji prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi CSc. Dále děkuji za vstřícné jednání pracovníkům oddělení starých tisků vědecké knihovny v Olomouci, mgr. Ireně Adamczyk z Muzea Śląska Cieszyńskiego, pracovníkům v Książnicy Cieszyńskiej, pracovnícím Archiwu Państwowego w Katowicach, Oddziału w Cieszynie a majitelům či správcům objektů za zpřístupnění a umožnění pořízení snímků.

Obsah

1. Úvod	1
2.1. Šlechta na Těšínsku ve století velkých změn (1740–1840)	3
2.1.1. Postavení šlechty na Těšínsku	3
2.1.2. Šlechtic podnikatelem	8
2.1.3 Mecenát a život šlechty	12
2.2.1. Stavitelé nejenom paláců a zámků (1789–1840)	16
2.3. Architektura šlechtických sídel na Těšínsku (1789-1840)	35
2.3.1. Venkovské sídlo jako centrum obce	35
2.3.2. Krásný dům, palác nebo zámek?	46
2.3.3. Od palladianismu k tvorbě Josefa Kornhäusela na Těšínsku	54
3. Závěr	71
4. Poznámky	73
5. Seznam literatury	88
6. Nepublikované práce	96
7. Archivní prameny	96
8. Elektronické odkazy	96
9. Summary	98
10. Soupis obrazové přílohy	99
11. Obrazová příloha	

1.1 Úvod

Aristokratické rezidence představovaly v raném novověku, vedle projektů sakrálních staveb, jednu z nejprestižnějších architektonických zakázek. Zaslouží si tedy obzvláštní pozornost historiků umění a architektury. Takové pozornosti se teprve v posledním desetiletí pomalu dostává i šlechtickým sídlům.

Na historickém území Těšínského knížectví se střetávají zájmy českých, polských i německy mluvících badatelů. Zajímavá problematika postupné změny společenské úlohy místní aristokracie v dobách osvícenských reforem mohla mít vliv i na stavební aktivity této nobility. Časové rozpětí této práce v architektonickém rozvoji Těšínska vymezily dva milníky. Velký požár města Těšína v roce 1789 započal s urbanistickými změnami ve stále středověké struktuře města, naproti tomu dokončovaná přestavba těšínského zámku dovršila poslední etapu, etapu spojovanou úzce s významným vídeňským architektem Josefem Kornhäuselem. Oba milníky tvoří pouze záchytné body pro složitou otázku datování mnoha přestaveb šlechtických sídel.

Řada publikací často opakuje známá fakta nebo často zkresluje obraz historie a stavebního vývoje šlechtických sídel zcela mylnými poznatky či dokonce i omyly.¹ Z novějších prací především zaslouží pozornost profesní zájem a výsledek dlouhodobého bádání Mariusze Makowského,² který se pokusil v bohatě ilustrované publikaci ve stručnosti seznámit čtenáře s vývojem řady těchto objektů od jejich počátků až po současný stav.

Problematicke architektury vymezeného období na Těšínsku se věnují především dva velmi podnětné příspěvky Witolda Iwanka³ a Pavla Šopáka⁴. Díky těmto studiím a publikacím se postupně zlepšuje poznání místních stavitelů i stavebníků. K zlepšení pozapomenutého obrazu zdejší stavební kultury chce přispět i tato práce.

V úvodní kapitole se zmíním o mocenském postavení šlechtice, jeho ekonomických aktivitách a jeho skromném kulturním životě na Těšínsku. Zatímco první kapitola bude sledovat nástin důležitých událostí v životě potencionálních stavebníků zámků, druhá část práce upře pozornost na významné stavební záměry a osobnosti stavitelů, kteří významně utvářeli místní stavební kulturu. Architektura šlechtických sídel může být lépe posouzena právě jen ve vztahu k jiným podstatným

úkolům místních stavebníků a stavitelů. K jasnějšímu obrazu nám může pomoci i rozdělení na šlechtická sídla realizovaná na panstvích, ve městech a na závěr pak pozoruhodné skupiny staveb související s tvorbou Josefa Kornhäusela a palladianismem na Těšínsku. Právě toto poslední, stěžejní téma si zaslouží být uvedeno i do místního kontextu, který při pohledu na klasicistní tvorbu ve středoevropských perspektivách bývá opomíjen.

1.2.1 Šlechta na Těšínsku ve století velkých změn (1740–1840)

1.1.1. Postavení šlechty na Těšínsku v letech 1740–1840

Specifické poměry šlechty na Těšínsku se postupně vyvíjely po celou dobu vlády zdejších knížat z rodu Piastovců. Jejich statky jako léno českého krále následně získali Habsburkové. Ztrátou knížecího dvora v Těšíně ztratilo knížectví hodně ze svého postavení lokálního kulturního, politického a společenského centra. Správu knížecích statků řídila Těšínská komora bez většího zájmu Habsburků. Místní šlechta v této chudé a málo rozvinuté části Horního Slezska si stále zachovávala tradiční organizaci svých stavů. Tento systém ovlivňoval jejich postavení v rámci knížectví a jejich lokální moc.

Nástupem Marie Terezie se změnila politická situace ve střední Evropě. Již na konci roku 1740 obsadila pruská armáda celé Slezsko, tedy i Těšínsko. Tato situace se opakovala i v letech 1758, 1760 a 1767.⁵ Již po první slezské válce zůstala habsburské monarchii jen malá a chudší část této země, avšak rozvinuté Dolní Slezsko a i velká část Horního Slezska se začala rozvíjet pod vládou pruského krále. Habsburkové se nechtěli vzdát svých nároků na bohatou a rozvinutou část ztracené země, a proto patrně vznikl roku 1743 Královský úřad v Opavě. Nový úřad částečně zajišťoval kontinuitu Královského úřadu ve Vratislavi pro zbývající část tzv. Rakouského Slezska. Do jejího čela jmenovala panovnice hraběte Haugwitze, který tak spravoval záležitosti týkající se zavádění vídeňské politiky do Těšínského, Opavského a Krnovského knížectví až po javornické panství vratislavského arcibiskupa.

Pod opavský Královský úřad spadaly dva nově vytvořené Vrchní úřady krajských starších v Opavě a v Těšíně. Správě těšínského úřadu podléhala i nově připojená dominia okrajových částí Opolského knížectví a klimkovické panství. Nové funkce zemského staršího se ujal Karel Václav Celesta. Lze jej pokládat za vykonavatele práva ve jménu knížete, tehdy Františka Štěpána Lotrinského. Především se od Celesty čekalo zlepšení rozvráceného daňového systému. Příslušel mu dohled nad zajištěním ubytování vojsk a zavádění nových nařízení v kraji. Mimo jiné se zasloužil o stavbu nových kasáren a vyhotovení nového katastru.⁶ Již v roce 1748 jej za významné zásluhy povýšila Marie Terezie do panského stavu. Ve stejném

roce získal hraběcí titul svobodný pán Vilém Larisch za vojenské zásluhy ve slezských válkách.⁷ Od čtyřicátých let stáli v čele zemských úřadů s poněkud omezenými pravomocemi nejenom zmíněné rody Larischů a Celestů, ale rovněž Skrbenští.

K nejvýznamnějším příslušníkům rodu Skrbenských z Hříště patřil Karel František svobodný pán Skrbenský, který konvertoval ke katolickému vyznání. V roce 1738 se pak ujal funkce zemského hejtmána, tedy funkce, která ve vedení zemského soudu nahradila vlivného zemského maršálka. Třetí syn tohoto zemského hejtmána, Otto Silvius, zastával pak tuto funkci v letech 1774–1780. Po otci zdědil rovněž šenovské a velkokunčické panství.⁸ Zemským hejtmánem se stal i zmiňovaný Karel Václav Celesta a později i Jan Rudolf Celesta (1780–1788), Jan hrabě Larisch (1788–1792) a Karel František Celesta (1792–1796). Erby těchto zemských hejtmánů a i jiných zemských soudců na frýdeckém zámku původně zdobily místnost zemského soudu v Těšíně. Část těchto starších malovaných erbů představených zemského soudu vznikla mezi léty 1792–1813. Erby soudců z rodů Larischů a Skrbenských, Emanuela svobodného pána Spense a Filipa Ludvíka hraběte Saint Genois doplnily galerii mezi léty 1819 a 1828. Malby těchto erbů zemských soudců navazovaly na mnohem starší tradici, kterou ještě v polovině 18. století reprezentoval erb nejvyššího zemského sudího Gočalkovského z konce 16. století. Mezi nejmladšími přírůstky v této galerii našly své místo i znaky nových majitelů těšínského komorního panství, arcivévody Alberta Sasko-těšínského a arcivévody Karla Ludvíka.⁹

Těšínské panství darovala Marie Terezie své nejmilejší dceři Marii Kristině a jejímu novomanželovi Albertu Sasko-těšínskému v roce 1766. Tento svatební dar společně nikdy nenavštívili. Pobývali hlavně ve Vídni a v Bratislavě. V osmdesátých letech pak v Bruselu reprezentovali zájmy monarchie. Později žili v Drážďanech a ve Vídni. Intenzivnější zájem projevíli podporou obnovy požárem zničeného města Těšína v roce 1789 i donací patronátních kostelů. Marie Kristina umírá v roce 1798 a její manžel ztrácí postupně o svá panství zájem.¹⁰

Rok 1766 však započal i zásadní změny ve vztazích mezi místní šlechtou a poddanými. Tehdy se na Těšínsku vystupňovaly vzpoury poddaných proti panským robotám, které se podařilo v první polovině 18. století vždy zase uklidnit. Revoltu sedláků na panství hraběte Taafeho v Dolní Lutyni v roce 1744 a pak i na orlovském panství svobodného pána Bludovského se podařilo vždy potlačit, i proto, že úřady

ovládala místní šlechta. Vzpoura na větším frýdeckém panství v září 1766 se masivně rozšířila. Celkem se do povstání zapojila skoro polovina obcí na Těšínsku. Představitelé poddanského odporu vůči vrchnosti se odebrali do Vídně, ale nakonec byli zemským starším v Těšíně potrestáni. V roce 1767 byla ustanovena vyšetřovací komise, z jejíž závěrečné zprávy vyplynula hrůznost poddanských poměrů na Těšínsku. Vídeňský dvůr reagoval novým urbářem a především novým robotním patentem, nejprve výlučně pro Slezsko. Zaváděním nových urbářů a vyšetřováním všech poddanských stížností se zabývala nová urbariální komise. Díky těmto opatřením byly pevně stanoveny robotní povinnosti. Na tento první krok navázal v roce 1771 robotní patent pro Slezsko. Na druhou stranu se zvyšovaly rozdíly mezi sedláky a bezzemky. Obhospodařovaná půda hrála v tomto soupeření podstatnou roli.¹¹ Ztráta povinností poddaných podle starých zvyků tak zasáhla nejvíce menší šlechtická panství. Rozdílnost poměrů se projevovala stále více i mezi velkými pozemkovými vlastníky z řad šlechty a drobnými šlechtickými statky, které nebyly schopny konkurovat.

Na vedení habsburského státu se již tehdy významně podílel budoucí císař Josef II. Mnohdy radikální změny vztahů ke šlechtě a církvi zasáhly i zdejší úřady. Již v roce 1783 převedl císař pravomoce Vrchního úřadu z Opavy na Gubernium pro Moravu a Slezsko do Brna. Reorganizaci neunikla ani nižší správa úřadů zemských starších. Na Moravě a v Rakouském Slezsku se nově guberniu zodpovídalo 8 krajských úřadů. Krajský úřad v Těšíně pod brněnským guberniem posílil centralizační snahy státního byrokratického systému. V této době se již nekonala zasedání stavů knížectví. Za Josefa II. se transformuje i tradiční zemský soud v zemský soud knížecí v čele s prezidentem a čtyřmi zemskými rádci z řad šlechty knížectví a menších stavovských panství. Jeho pravomoce byly omezenější a již ztratily svůj původní význam, což neobyčejně podněcovalo nespokojenost místní šlechty a duchovenstva.¹² Ještě na počátku vlády Josefa II. překračoval počet šlechtických příslušníků na počet obyvatelstva znatelně ostatní země monarchie. Z počtu 139 dospělých šlechticů na Těšínsku však nevlastnilo 23 z nich žádné panství či pozemek.¹³

K tehdy nejvýznamnějším šlechticům na Těšínsku patřil zemský a krajský hejtman. Kariérním postupem se na funkci prvního krajského hejtmana vypracoval hrabě Jan de Matha Larisch (1738-1792). V letech 1783-1789 zastával tuto novou funkci. Potom doživotně vykonával funkci zemského hejtmana. Po otcově smrti

pokračoval v jeho šlépějích jeho syn Jan de Matha mladší Larisch-Mönnich (1766-1820), který dokázal výhodně využít nestabilní situace v monarchii ve svůj prospěch. Kromě úřadů ve Slezsku se podílel na stažení bezcenných bankocetlí z oběhu.¹⁴ Jeho společenského vzestupu a uznání napomohlo nejenom vzdělání a dobré hospodaření majetkem, nýbrž i blízký kontakt s vídeňským dvorem.

Napětí a nestabilita v monarchii na konci vlády Josefa II. donutila císaře předat vládu bratrovi Leopoldovi místo Josefem vychovávaného Leopoldova syna Františka. Po necelých dvou letech vlády Leopold umírá a do čela monarchie nastupuje jeho syn František II. Složitá situace v monarchii, jeho přísné vychování a osobní povaha přispívaly k neochotě k reformám a k dílčím reorganizacím úřadů a zvláště armády, kterou se pokoušel reformovat císařův bratr, arcivévoda Karel Ludvík. Napoleonův vpád do střední Evropy, období bitvy u Slavkova a Bratislavského míru vynutily na panovníkovi určité reformy státní správy. Ve Vídni již nevládl císař Svaté říše římské, ale jen dědičný rakouský císař. Panovník využíval tajnou policii, cenzuru tiskovin a úřednictvo pod vedením kancléře Metternicha, jehož politiku se snažil císař korigovat až od třicátých let 19. století.¹⁵

Vpád Napoleona a neutěšená finanční politika způsobená i velkými výdaji na armádu se dotýkaly celé monarchie. Přes Těšínsko častěji procházely armády, což sebou neslo vysoké výdaje pro místní. Napomohla tomu i nová cesta spojující Moravu s Haličí. Výhodné polohy města Těšína využil i vídeňský dvůr Habsburků, když napoleonská armáda směřovala na Vídeň. V listopadu 1805 se do města přesunul habsburský dvůr, česká kancelář či velvyslanci a jiné významné úřady. Velká část habsburské rodiny se ubytovala v Larischově paláci, kde už nějakou dobu bydlel i arcivévoda Rainer a arcivévoda Albert Sasko-těšínský. Pouze nemocná císařovna zůstala na zámku ve Frýdku a jejich dcera Marie Louisa na zámku ve Skočově.¹⁶ Ovdovělý arcivévoda Albert pobýval se svým dvorem v těšínském Larischově paláci i v květnu roku 1809. V červenci v Těšíně pak přijal hold těšínských obyvatel arcivévoda Karel Ludvík, který byl od doprovodu k nerozeznání v jednoduchém civilním oblečení.¹⁷

Zmíněný prostý a civilní zjev arcivévody symbolicky charakterizuje dobu, kdy vídeňský dvůr ustoupil od pompéznosti k zcivilnění svého vnějšího projevu. Pompézní teatrálnost nahradil měšťanský biedermeier. Následující rok byl ve znamení společenských slavností. Pořádaly se bály na počest návratu Colloredova regimentu do Těšína a především pečlivě zorganizovaná a nákladná slavnost

tisíciletého výročí legendárního založení města Těšína. Uvedení vídeňské hudby v podobě Haydnových čtyř ročních období¹⁸ a velkolepost slavnosti v malém krajském městě může poukazovat na ambice zdejších měšťanů a šlechty, kteří se před necelými pěti lety pohybovali v nevídané blízkosti panovnického dvora.

Zatímco v roce 1790 na Těšínsku náleželo k šlechtickému stavu 185 mužů, v roce 1840 již jen 112 mužů. Na počátku 19. století na Těšínsku pobývalo jen několik rodin z původně početné evangelické šlechty. Více než o polovinu se snížila majetková držba šlechty, která se stěhovala do měst. Jednou z příčin mohl být i státní bankrot v roce 1811, kdy papírové peníze ztratily výrazně svou původní hodnotu.¹⁹ Malá šlechtická panství tak nemohla ve své tradiční podobě prosperovat a udržet nároky života šlechty.

Transformace tradičních zemských institucí v Těšínském knížectví, urbaniální reforma a nové vymezení vztahu šlechty a poddaných výrazně zasáhly do snižujícího se počtu zdejší šlechty. Jistě k tomu přispěly i centralizační snahy habsburské politiky. Právě i těšínská šlechta se orientovala v rámci svých možností na Vídeň, respektive na její brněnské a prešpurské předpolí, tedy do center dění v monarchii. Nejlépe to v první polovině 19. století ilustrují osoby hraběte Jana Larisch-Mönnicha a hraběte Filipa Saint Genois d'Annecourt. Klesající význam tradičních stavovských funkcí neskýtal možnosti společenského růstu především zchudlé šlechtě, která si vybírala častěji mezi úřednickou nebo vojenskou kariérou. Významnější a prozíravější část šlechty na Těšínsku se věnuje nejenom kratochvílím, ale především správě a rozvoji svých panství a jejich ekonomice, která se musela potýkat s konkurencí, špatným stavem státních financí a především s ekonomicky náročnými válkami. Úpadek stavovské společnosti motivoval i některé zdejší šlechtice k rozvíjení podnikatelských aktivit na svých panstvích. Tato podnikavá aristokracie si mohla dovolit stavět a podporovat dobročinné akce, umění a kulturu.

2.1.2. Šlechtic podnikatelem

Ztráta značné části Slezska dopadla ekonomicky nejenom na monarchii, ale především na zdejší šlechtu, která musela řešit otázku svých panství v Prusku. Larischové část svých pruských statků prodali a přikoupili panství na Těšínsku. Rychlé zpeněžení pozemkového vlastnictví šlechty příznačně ilustruje prezident Královského úřadu v Opavě. Prezident hrabě Haugwitz dostal nejenom menší stavovské panství Bílsko, nýbrž dosáhl u panovnice pozvednutí panství na knížectví.

Bílské knížectví pak se ziskem prodal knížeti Sulkowskému. Menší statky šlechta prodávala často vlastní rodině či vzdálenějším příbuzným. Malé statky často řídili a spravovali sami majitelé, kteří nedisponovali k vedení a rozvoji hospodářství adekvátním vzděláním.²⁰

Jak už bylo řečeno, i zdejší šlechta v první polovině 18. století významně rozšiřovala panské dvory na úkor svých poddaných. Týkalo se to panství místní šlechty především v nížinných oblastech Těšínska, nikoliv rozrůstajícího se panství Těšínské komory. Neúnosná situace na velkých statcích a také malých hospodářstvích o jedné vsi se promítla v neúměrných nárocích na poddané malých hospodářství. V letech 1745–1756 často čeled' migrovala mezi pruským a rakouským Slezskem. Na fryštátském a rájském panství hraběte Taaffeho se situace vyhroutil dočasným odchodem části poddaných za hranice do nedalekého Pruska. Po smrti hraběte nechala jeho žena hospodářství v rukou správců Schwarze a Hirschberga, kteří na statcích zaváděli nové metody k zvýšení výnosů. Tlak vrchnosti působil i na nejvlivnější vrstvu poddaných na Těšínsku, tedy na sedláky na taaffovských panstvích.²¹

Zmínili jsme se již o poddanských nepokojích, které vyvrcholily v roce 1766. Robotní patent a urbaniální reformy neučinily však z místní šlechty úspěšné hospodáře. Místní drobná šlechta neobyčejně zchudla. Naopak josefínské patenty přinesly velké změny v možnosti odkoupení šlechtických statků i nešlechtici či v uvolnění pracovní síly. Pro sedláky znamenalo toto období až do roku 1817 zemědělskou konjunkturu. Pouze nízký počet šlechticů se podílel na podnikání. Malá šlechtická hospodářství ve většině případů upadala. Zrychlila se tak hospodářská a sociální diferenciaci jak v řadách šlechty, tak i poddaných.²²

Zvýšení zisků se neobešlo bez investic do inovací a především nákupů nových statků.²³ Po koupi frýdeckého panství a nákupem menších statků převážně od místní šlechty se upevnilo postavení nejsilnějšího pozemkového vlastníka v knížectví, tedy Těšínské komory Alberta Sasko-těšínského. Obdobně skupoval statky hrabě Larisch, kterého tak jako hraběte Wilczka zavazoval k výnosnému hospodářství fideikomisu. Larischové jej jako jedni z mála na Těšínsku zřídili již v roce 1730. Statky Těšínské komory bez frýdeckého panství zahrnul do fideikomisu arcivévoda Karel Ludvík až v roce 1826.²⁴ K větším pozemkovým vlastníkům můžeme ještě počítat i svobodného pána Beese²⁵ nebo příslušníky rodu Mattencloit. Většina šlechty se k zřízení fideikomisu vůbec neodhodlala a postupně upadala do bezvýznamnosti.

Zvýšený zájem Těšínské komory o rozšiřování panství především v letech 1792 – 1802 zaznamenal zaměstnanec komory a pozdější těšínský starosta Alois Kaufmann. Spočítal celkovou investici na nákupy panství na více než tři čtvrtě druhého miliónu zlatých. Panství Těšínské komoře prodávala především místní šlechta. V roce 1792 koupila Těšínská komora statky od hraběnky Marie Larischové a Josefa Beese, o rok později jilovnické a kyselovské panství od Karla Celesty. V následujících letech pak i od Arnolda Saint Genois, Jana Mattencloita, dětí Jana Václava Mönnicha, Jana Beese, Emanuela svobodného pana Spense, od Radötzkého, baronky Leopoldiny Saint Genois, Jana a Charloty Parschwitzových, Ernsta Karvinského a Karoliny Marklovské. Větší obnos vyplatila komorní správa za panství od Maxmiliána a Friedricha Kalische a Sofie hraběnky Poninské. Zásadní koupě frýdeckého stavovského panství v roce 1805 za 900000 zlatých a 9000 zlatých klíčného od hraběte Pražmy zajistila výlučné postavení Těšínské komory na Těšínsku.²⁶

Na statcích Těšínské komory se začal upevňovat a zlepšovat plán rozvoje až za Alberta Sasko-těšínského, a to nejenom zmíněnými nákupy statků, nýbrž reorganizací dosavadního panství v hospodářský velkostatek s výnosným lesním hospodářstvím, stále se zlepšujícím zemědělstvím a moderními hutními podniky. Těšínská komora později spadala pod ústřední správu statků v uherském Altenburku. V posledních letech života však arcivévoda Albert ztrácel zájem o hospodaření. Nástupce a dědic Karel Ludvík naopak investoval nemalé prostředky do modernizace svých panství. Velký důraz kladl na efektivitu administrativy a odbornost svých zaměstnanců. Striktně se postihovaly krádeže dřeva z komorních lesů,²⁷ které zajišťovaly největší část příjmů Těšínské komory (ve čtyřicátých letech až 77 % příjmů). Zásoby dřeva v beskydských lesích vybízely Těšínskou komoru k založení energeticky náročného provozu železáren. Vznikly postupně železárny v Ustroní (1772) a v Bašce. Později založil arcivévoda Karel Ludvík i nové železárny v Třinci (1837), do kterých byly investovány nemalé částky na rozvoj hutního podniku. Velkoryse investoval od roku 1845 arcivévoda i do stavby snad největšího pivovaru na Moravě a ve Slezsku.²⁸

Války a s nimi spojené náklady na armádní výlohy vyčerpávaly neúměrně státní pokladnu. Neudržitelný stav v monarchii vedl k nucenému vyhlášení bankrotu v roce 1811. Ztráta ceny bankocetlí na jednu pětinu hodnoty zasáhla především státní zaměstnance a vlastníky velkého množství těchto papírových peněz. Na Těšínsku se

to dotklo celé řady šlechticů. Baron Sedlnický musel nakonec prodat i svůj šumbarský statek se svým sídlem, dvěma hospodářskými dvory, ovčínem, třemi mlýny, hospodou a pivovarem a palírnou.²⁹ Velkou finanční újmu museli pocítit zmiňovaní aristokraté, kteří zpeněžili svá panství.

Velice dobře se s nenadálou situací vypořádal druhý největší pozemkový vlastník na Těšínsku, hrabě Jan Larisch-Mönnich.³⁰ Jeho pozemkový majetek obnášel na Těšínsku majorátní panství Karviná a dále alodiální panství Těrlicko. Postupně získal i Dolní Lutyni, Fryštát a Stanislavice. Fryštátské dominium zásobovalo již v sedmdesátých letech 18. století podhůří Beskyd obilím a slámou. Dominantním postavením v regionu ovlivňovali majitelé cenu obilí.³¹ Hrabě choval na počátku 19. století ve třech stájích na svém karvinském panství španělské ovce Merino.³² Hraběcí statky se stávaly v rukou Larisch-Mönnichů hlavním zdrojem jejich bohatství.³³ Již v roce 1812 tvořilo více než 5000 španělských ovcí významnou součást z celkového chovu 48939 ovcí. Kromě 4 stájí pro ovce patřilo k panství v Karviné 6 mlýnů, 11 statků, pivovar a budova hospodářské správy hraběcích statků. V rozvíjení zemědělství a průmyslu pokračoval po smrti hraběte i jeho syn Jindřich, který založil továrnu na výrobu sody, výnosný moderní cukrovar v Suché (1832), potašárnu a výrobu keramiky. Prozíravě investoval nemalé prostředky do rozvoje pozastavené těžby černého uhlí.³⁴

Uhlí se začalo těžit již na konci 18. století v Polské Ostravě, která patřila do fideikomisu hraběte Wilczka. Geologické průzkumy objevily ložiska uhlí i na statcích Larisch-Mönnichů a pak i svobodných pánů Mattencloitů.³⁵ Těžba uhlí netvořila do poloviny 19. století podstatnou část příjmů vlastníků zdejších dolů, zavinila to snadná dostupnost dřevní hmoty a neochota místních řemeslníků využívat novou surovinu.³⁶

Kromě prvního cukrovaru v Horní Suché zakládal hrabě Larisch i pivovary. Před polovinou 19. století již byl v provozu jeho parní mlýn v Petřvaldě. Ve městech a jejich periferii narůstal počet lihovarů a továren na rosolku, vznikla továrna na kůži v Těšíně a ve Fryštátě.³⁷ Svobodný pán Lašovský založil v roce 1792 sklárnu a potašárnu v Javoří.³⁸ Nedaleko pak vznikla i dělnická kolonie. Podobně rozvíjeli své podniky i Mattencloitové v Doubravě a v Zebřidovicích, Beesové na svém hnojnickém panství se snažili o rozšíření, zintenzivnění a zefektivnění plochy obdělávané půdy,³⁹ protože od napoleonských válek se přechází na Těšínsku z extenzivního k intenzivnímu zemědělskému využívání půdy.

Téměř na konci sledovaného období se pokusil rod Tschammerů opět získat pozemkový majetek, rozjet manufakturní výrobu a získat potvrzení o příslušnosti k šlechtickému stavu. Ztráta statků a i rodových listin o původu motivovala Johanna Gottlieba Tschammera k znovunabytí majetku a titulu.⁴⁰ Tschammerův příklad dokládá nejenom snahu o společenský vzestup a polepšení finančních poměrů rodiny, ale také nezvyklou snahu o návrat šlechtice k půdě.

2.1.3 Mecenát a život šlechty

Život šlechtice v 18. století na Těšínsku se povinnostmi a předpisy nelišil od konvencí v jiných zákoutích českých zemí. Výchova k adekvátnímu chování v aristokratické společnosti, tělesná cvičení, rytířské dovednosti v šermu a jízdě na koni patřily k dobrým způsobům šlechtice. Slezská šlechta přitom nepatřila k nejnvdělanějším. V polovině 18. století většina vystačila s čtením a s psaním.⁴¹ V první polovině 19. století se značně změnil život šlechty. Vzdělání se stalo nedílnou součástí kariérního postupu v úřadech a řadě funkcí. Znalost ekonomie a inovací doplňovaly vzdělávání šlechtice nové doby. Skromnější a podnikavější mecenáš z řad šlechty plnil stále nezastupitelnou roli ve společenském obrazu Těšínska.

Šlechta a ambicióznější měšťané se na Těšínsku vzdělávali v těšínském gymnáziu, u nějž byla pro nemajetné studenty zřízena Tenčinova nadace. Bohužel v osmdesátých letech přestala tato nadace plnit svou funkci. Odkazem prostředků z prodeje dvou panství Karla svobodného pána Celesty mohla vzniknout v roce 1794 nadace pro 12 studentů.⁴² Přísný denní režim a strava dává představu o základních návycích a režimu v těšínském konviktu. Později na novou budovu konviktu významně přispěl 12 000 zlatými a stavebním materiálem i arcivévoda Albert při svém pobytu v Těšíně.⁴³ Rovněž i manželka zemského hejtmána Celesty, Gabriela svobodná paní Celestová, rozená Skrbenská z Hříště, zajistila výchovu pro chudé šlechtičny z Těšínska finanční donací prešpurskému ústavu šlechtičen, kde sama byla vychovávána.

Před ztrátou většiny Slezska se vzdělávali nejvýznamnější představitelé šlechty i na akademii v Lehnici,⁴⁴ jež sloužila výlučně k výchově budoucích šlechtických kavalírů. Pokud si to šlechtic mohl dovolit, zaměstnával ve výchově svých synů zkušeného učitele (prefekta), který připravoval mladého šlechtice i na budoucí univerzitní studia. Klasického vzdělání se dostalo na zámku v Javoří také Filipu Ludvíku Saint Genois, který pak vystudoval filozofii a práva na olomoucké

univerzitě.⁴⁵ Zkušeného prefekta zaměstnávali Skrbenští na Šenově. Později jej získal pro výchovu svých dětí i hrabě Jan Larisch.⁴⁶ K výchově mladých šlechtičen zaměstnávala šlechta guvernanku. Krize způsobila, že v mnohých šlechtických rodinách si takové výdaje nemohli dovolit. Svobodná paní Spens-Boodenová po propuštění guvernanky vychovávala své děti sama. Rozdílné poměry a ekonomická situace ovlivňovaly tedy i vzdělání šlechty.⁴⁷

Jeden z nejvýznamnějších osvícenských teoretiků umění v monarchii, Josef Sonnenfels, vidí šlechtu odpovědnou za stav umění.⁴⁸ Šlechta podporovala kostely na svých panstvích a výjimečně nejvlivnější a tedy i nejmajetnější šlechta v kraji věnovala značné částky i celý majetek řeholním řádům.⁴⁹

Velký požár v Těšíně v roce 1789 zničil velkou část města. Farní kostel při tom byl i patronátním kostelem vlastníků Těšínska. Albert Sasko-těšínský a Marie Kristina podporovali opravu poškozeného těšínského kostela, na jehož novém mobiliáři se podíleli zkušení umělci: Ondřej Schweigl, Jan Schubert či Kremerschmidt. Marie Kristina také vlastnoručně vyšila a darovala kostelu ornát. V roce 1802 darovaly hraběnky Larisch-Mönnichová a Rechtenbachová a svobodná paní Celestová vyšité stuhy pro prapor těšínského střeleckého spolku. K tomuto „*kmotrovskému dárku*“ přidaly tyto přední těšínské šlechtičny peněžní příspěvky. Zsvěcení praporu 29. srpna 1802 se aktivně účastnil arcivévoda Karel Ludvík.⁵⁰

Mezi nejvýznamnější mecenáše na Těšínsku na počátku 19. století patřila zmíněná Gabriela svobodná paní Celestová. Na svém ropickém panství dala postavit nový honosný zděný kostel, školu a faru. Osobně se účastnila přezkušování studentů, nakupovala školní potřeby a podporovala nemajetné žáky.⁵¹ Její dědeček Karel František svobodný pan Skrbenský podpořil zřízení pěti lůžek pro nemocné v těšínském špitále alžbětinek.⁵² Podobně pak podporovali rozvoj majitelé panství v Javoří.

K životu šlechtice patřila vedle povinností i zábava. Slavnostní tabule a setkávání se konala především na svatbách. Společenský život se odehrával především v Těšíně a na jednotlivých panských sídlech. Život hlavního města knížectví působil přesto dosti provinciálně i ve srovnání s provinciálním společenským prostředím větší Opavy.⁵³ Úzké i vzdálenější rodinné vazby, svatby a pohřby skýtaly příležitosti k setkávání a konverzaci. V 19. století se však i šlechta stále více účastnila společenského života v měšťanském prostředí.

Slavnosti s účastí šlechty se konaly v těšínské redutě (1810, 1813, 1814) a především v domě krajského hejtmána v letech 1804, 1814 a 1817. V roce 1809 uspořádal v rámci stoletého výročí evangelického milostivého kostela v Těšíně svobodný pán Kalisch v poledne oběd v zahradě u svého paláce na Horním předměstí. Pozváno bylo duchovenstvo, zástupci knížecích stavů a obcí. Ve stejném roce přichystal Aloys Kaufmann slavnostní tabuli na oslavu návratu Colloredova regimentu do Těšína. Této slavnosti v redutě se účastnil polní maršál baron Trautenberk, manželka zemského hejtmána hraběnka Larisch-Mönnichová, krajský hejtmán von Rechtenbach, baronka Celestová nebo baron Josef Bees. Většina zmíněných přispěla značnými částkami na pokrytí nákladů slavnosti.⁵⁴

Při cestě do Haliče se ubytoval císař s císařovnou v nejreprezentativnějším těšínském Larischově paláci. Slavnostního banketu s císařským párem se účastnil majitel paláce hrabě Larisch-Mönnich, ale i představení všech těšínských stavů. V roce 1818 v Těšíně poobědval v hostinci U hnědého jelena, který patřil Gabriele svobodné paní Celestové, i hrabě Antonín Mitrovský s manželkou. Snad nejvelkolepější slavnost se konala v roce 1810. Výročí legendárního založení města si nenechala ujít samozřejmě ani místní šlechta, duchovenstvo, generalita nebo úřednictvo. Pozváno bylo na 200 hostů, v poledne se hrála Čtyři roční období od Josepha Haydna, město bylo večer slavnostně osvětleno a večerního bálu se účastnilo údajně více než 1500 osob. V druhém desetiletí 19. století se organizovaly bály a divadelní představení s výtěžkem na dobročinné účely. Město bylo osvětleno, plné transparentů i s motivy pyramid či snad obelisků. V roce 1814 se zúčastnila bálu v redutě i neapolská královna Marie Terezie se svými syny.⁵⁵ Movitější šlechta často přispívala na náklady těchto společenských akcí nebo na dobročinný výtěžek.

Vedle společenských zábav a povinností se šlechta ráda sdružovala v uzavřených společnostech. Bohužel v Těšíně nemůžeme věrohodně doložit zednářskou lóži, i když se o ni zde uvažovalo. Naproti tomu působila krátce zednářská lóže Pythagoras v Opavě.⁵⁶ Za zednáře se pokládá i majitel těšínského komorního panství, Albert Sasko-těšínský. K zednářům se snad hlásil i hrabě Jan Larisch-Mönnich. Šlechta se účastnila života nejenom ve spolcích, ale podporovala i vydávání knih, které si sama často předplácela pro své zámecké knihovny. Hrabě Jindřich Larisch-Mönnich převzal záštitu nad vydáním *Dějin Těšínského knížectví* od Albina Heinricha. Pro své knihovny si šlechta objednávala časopisy a knihy. Podporovala nejenom své patronátní kostely a fary, nýbrž i například Střelecký

spolek v Těšíně a postavení pomníku zasloužilého osvícenského učitele Leopolda Jana Scherchnika. Přesto šlechta investovala své prostředky více do vlastní reprezentace a do vlastního pohodlí.

Vedle sbírek archivních a knižních šlechta shromažďovala předměty umělecké povahy. Často se nechávala portrétovat. Postupně na zámcích vznikaly portrétní galerie, z nichž se na Těšínsku zachovaly především soubory z majetků Mattencloitů a Bludovských a pak ze zámků v Hnojníku a Ropici. Do kostela v Ropici se také dostaly tři obrazy z Belvederu jako dar císaře Františka.⁵⁷ Sběratelské aktivity arcivévody Albrechta Sasko-těšínského a jeho ženy neovlivnily výrazně místní těšínskou šlechtu. Přesto za umělecký mecenát arciknížecího páru lze považovat i přestavbu poničeného farního a zároveň patronátního kostela. Chrám dostal nejenom novou věž, klenby a v neposlední řadě i nové zařízení, ale také do výbavy paramenta ručně vyšívána arcivévodkyní. Na mecenát navázal i dědic rozsáhlého majetku Alberta Sasko-těšínského, arcivévoda Karel Ludvík. Arcivévoda důstojně rozšiřoval a zpřístupnil již obdivuhodnou sbírku svých adoptivních rodičů a po svém nástupu velkoryse přestavěl svůj vídeňský palác (dnešní Albertina). Vedle vojenských spisů a rodiny věnoval po ukončení vojenské kariéry nejraději svůj čas zahradě, horské turistice a svým skleníkům.⁵⁸

K sběratelům uměleckých děl, především mincí, patřil hrabě Filip Ludvík Saint Genois (1790–1857), který vlastnil také rozsáhlou knihovnu. Tento mecenáš a sběratel se hlásil do Společnosti přátel hudby rakouského císařství ve Vídni a jiných spolků. Byl suverénem Johanitského řádu, rytířem Leopoldova řádu a císařsko-královským komořím a skutečným tajným radou. Na jeho zámku v Javoří se nacházely portréty, zátiší a žánrové výjevy od Gabriely Saint Genois.⁵⁹

Významnou knihovnu vlastnil hrabě Jan Larisch-Mönnich. Cenné svazky nesou rodové označení až po vybudování nového zámku Solca v sedmdesátých letech 19. století. Z fondů této knihovny dnes známe více než 1200 svazků. Vedle početné právnícké literatury dodnes zůstaly zachovány knihy i se zednářskou tematikou, o alchymii, fyzice, encyklopedie či cestopisy a beletrie.⁶⁰ Zámecké knihovny sloužily nejenom ke vzdělávání majitele, ale často především pro vzdělávání potomků. Běžně zahrnovaly rodinný archiv a dokumentaci k panstvím. Knihovna často představovala zároveň i kancelář. Knihovnou o 4000 svazcích a bohatým archivem se pyšnil šenovský zámek. Část tohoto archivu dnes opečovává Rakouská národní knihovna ve Vídni.⁶¹ Ze zámku v Hnojníku se zachovalo pouhé

torzo rozptýlené ve svozových fondech státního zámku Šternberk, kam bylo přivezeno na 700 svazků. Separované archivní dokumenty pak převzal Zemský archiv v Opavě. Podobný osud potkal i knihovnu zámku v nedaleké Ropici. Část této knihovny získalo po zestátnění Muzeum Těšínska. Dodnes se v jeho sbírkách nachází přibližně na 1000 svazků převážně francouzské a německé literatury 18. a 19. století. Nepřekvapí však, že již na počátku 19. století se i ve zdejší knihovně nacházely spisy Voltaira či literatura ryze naučného charakteru.⁶²

2.2. Stavitelé nejenom paláců a zámků (1789–1840)

Ačkoliv si dnes stále více uvědomujeme důležitou roli stavebníka, přece jenom stavební tradice i cizí nové podněty musely ovlivňovat výkon a schopnosti místního stavitele. V předchozí kapitole jsem poukázal na stále více oslabovanou roli místní šlechty na úkor sílící a centrálně řízené soustavy úřednického aparátu. Válčné náklady v habsburské monarchii postihly především drobnou šlechtu. Odprodej majetku a snaha zajistit si jistotu ve službách úřadů proměnila výrazně její prostředí. Klesající počet příslušníků šlechtického stavu a sílící podnikavé měšťanstvo se přičinilo o změny ve společnosti a zdejší kultuře. Především šlechtické rody Larisch-Mönnichů, Saint Genoisů a Těšínská komora Habsburků se snažily obstát v konkurenci rozšiřováním svých panství, zefektivněním zemědělské produkce a v první polovině 19. století důrazem na aplikaci nových technologií a zakládání továren. Právě tito bohatší a zároveň podnikaví příslušníci šlechty si tak mohli dovolit nejenom rozvíjet svá panství, ale i podporovat společenské a dobročinné aktivity v Těšíně a na svých panstvích. Přestavby šlechtických sídel i hospodářského zázemí se pojí neoddělitelně s úkoly místních zedníků a především zdejších i cizích stavitelů, kteří v rámci svých možností naplňovali představy stavebníka a formovali tak i podobu jejich šlechtických sídel. Zdejší šlechtu jako významného stavebníka však začalo dohánět měšťanstvo. Rozličné úkoly stavitelů, inženýrů a architektů snad lépe ozřejmí pohled na zdejší nejvýznamnější architektonické zakázky, které ve svém kontextu pomáhají v určení jejich postavení v rámci místní či nadregionální stavební kultury.

V první polovině 18. století převažovala na Těšínsku zástavba roubených stavení. Ve městech a na vesnicích svému účelu stále sloužila řada dřevěných kostelů. Významnější a náročnější stavební zakázky projektovali a realizovali

stavitelé z významnějších center.⁶³ Nízká poptávka po větších a honosnějších stavbách činila z Těšínska periferii architektonické tvorby. Jen několik pozoruhodných sakrálních staveb mohlo obstát v širším kontextu. Více příležitostí pro uplatnění zednického, architektonického a posléze i inženýrského umu umožnily nejenom ničující požáry měst, nýbrž i nová josefínská nařízení. Regulace se týkala především zabezpečení ohnišť a omezení dřevěné zástavby ve městech. Centralizační snahy josefínského státu nutně vedly k vybudování infrastruktury úřadů, škol a na nich závislé sítě far a venkovských kostelů. Vedle těchto nových příležitostí pro stavitele se podílela na rozvoji architektury i šlechta, která potřebovala upravit nejen svá sídla, ale zmodernizovat i hospodářské zázemí jako zdroje svých příjmů. V tom jí mohly být příkladem stavební a urbanizační aktivity Těšínské komory.

K výrazné architektonické a urbanistické proměně měst přispěly požáry. Na konci 18. století zasáhly většinu místních měst. Fryštátský požár v roce 1791 napomohl k rozšíření plochy náměstí až k zámku. Ve Strumeni v letech 1793-1800 postavili po požáru města novou radnici a v letech 1789-1793 i nový farní kostel sv. Barbory v pozdně barokním slohu. Obvyklý typ radnice s věží v hlavní ose si postavili také v roce 1797-1801 ve Skočově.⁶⁴ Zděné městské domy dostávaly také pozdně barokní fasády, nové zděné domy vznikaly na místě dřevěných. Za městem se zakládaly nové městské hřbitovy, rozvíjela se předměstí a na místě hradeb postupně vznikaly parky, zahrady nebo nová zástavba.

Rozsáhlý požár knížecího a krajského města Těšína, šestého května 1789, si vyžádal značné investice do obnovy města. Požár zničil většinu domů, dva kostely a dva kláštery, radnici, školy, špitál i kasárna. Hmotné škody paralyzovaly chod města a jeho obyvatele, tedy především měšťany, šlechtu, školy a úřady. Laxní přístup k novým nařízením nekompromisně ovlivnil postup zemského gubernia v Brně po požáru. Úřad zakázal výstavbu dřevěných domů a plány novostaveb musel posoudit krajský úřad. Odstranila se část podloubí, hradby, mnohé úzké uličky a musely ustoupit i některé zděné domy. Vedle nového urbanistického plánu města vypracoval pověřený stavební ředitel Karl Jacobi von Eckholm se svými spolupracovníky plány veřejných budov, u nichž požadoval krajský hejtman úsporné a levné řešení. Jacobi kladl podle Michala Vaňáčka důraz na jednotně působící ráz obnoveného města, v němž by tvořily praktické a estetické prvky harmonický celek. Kromě návrhu a nového půdorysu města se od něj snad opravdu zachoval plán farního kostela.

Třináct zdejších cihelen nestačilo uspokojit poptávku. Některé budovy se provizorně opravily a čekaly na velkorysejší přestavbu.⁶⁵

Jacobi se podílel na vypracování plánů na reprezentativní a zároveň střídmý farní kostel. Nakonec původní gotický kostel dominikánů dostal novou klenbu, která výrazně snížila vertikální účinek gotického prostoru. Hrotitá okna s kružbami musela být částečně zazděna. Pozornost však zaslouží především západní průčelí s věží. Přízemí člení pásová rustika, patro balkon s dvěma sloupy, na které dosedá římsa s půlkruhovým oknem v ose. Po stranách nesou dvě dvojice římsko-dórských pilastrů kladí s triglyfy a metopami ve vlysu. V ose pak nad korunní římsou vrcholí průčelí ve věži. Tu v nároží zdobí jónské pilastry. Portály a okna věže lemuje střízlivá profilace klasicizujícího baroka. Po velkorysé rekonstrukci na počátku 21. století vynikla i původní barevnost sytě azurových hladkých ploch a bílých a šedookrových architektonických článků. [1] Do konzervativního prostředí tedy proniká velmi pozdní a přísná forma barokního klasicismu, která upustila od líbivé hravosti měkce modelovaných fasád rokoka. Pozdně barokní vybavení chrámu pochází z dílen Jana Schuberta a sochařská část oltáře od Andrese Schweigla, který si v roce 1794 prohlédl město. Ve svém díle neopomněl zmínit, že po požáru zde vznikla řada pěkných děl. Ve svém spise ze staveb oceňuje budovu zemského sněmu a všímá si nové výstavby a obnovování města.⁶⁶

Přestavbu farního kostela a Zemského domu provedl těšínský stavitel Josef Drachny (1730–1816), který již v roce 1784, tedy několik let před požárem, vypracoval plán dominikánského kláštera a kostela. Znal tedy velmi dobře původní stavbu. Tento rodák z Benešova se stal v roce 1765 těšínským měšťanem a následující rok se oženil. V roce 1782 vypracoval plán areálu těšínského jezuitského kláštera a v roce 1786 přestavěl budovu zemského sněmu. Stavby farního kostela a zemského sněmu financovala Těšínská komora. Pro ni Drachny nakreslil i plány přestavby kanceláří komorních úřadů v areálu těšínského hradu. V roce 1798 upravil kostel a klášter milosrdných bratří v Těšíně. Nutno zmínit, že poslední dvě stavby díky své poloze nezasáhl zmíněný ničivý požár. V roce 1799 vyhotovil Drachny plány farního kostela ve Vendryni, která také patřila Těšínské komoře. Především pro komoru vypracoval plány kostelů v Rudici, Jasenici, Jistebné a Lipovci.⁶⁷ Projekty těchto jednoduchých vesnických kostelů neumožnily předvést tvůrčí schopnosti a případné ambice jejich stavitele. Nové prosté zděné katolické kostely na panství Těšínské komory vznikly v Mostech u Jablunkova (1790)⁶⁸ a ve Střítěži

(1806). Do této skupiny katolických kostelů patří i kostel v Konské (1795), který díky finančním prostředkům náboženského fondu mohl sloužit svému účelu již následující rok.⁶⁹

I když posledně jmenované kostely nelze spojit zatím prokazatelně s Drachnym, poukazují na velmi omezenou architektonickou a reprezentativní úlohu v konzervativním prostředí. Drachnyho můžeme pokládat spíše za schopného zednického mistra než invenčního projektanta. Jeho konzervativní a konvenční styl prozrazuje typický plán těšínského vojenského špitálu (1780) v duchu dozrívajícího baroka. Prostou fasádu člení kordónová římsa mezi podlažími a v nároží jednoduché lizény. Dveře i okna rámuje jednoduchá páska s uchy a klenákem, kterou najdeme na jeho projektech často. K 18. století odkazuje i mansardová střecha. Kromě tohoto projektu publikoval Pavel Šopák i konkurenční plán od Franze Cerriniho, který člení fasádu podobně jako Drachny.⁷⁰

Drachny se nasmazatelně zapsal do dějin místní architektury jako stavitel Těšínské komory a stavitel nových budov po velkém těšínském požáru. Za jistě rozsáhlou práci pro Těšínskou komoru se na konci své kariéry stal emeritním architektem s roční rentou 150 zlatých. V roce 1800 postavil nový hostinec U zlatých volů za 16 720 zlatých pro Vincence Kucka⁷¹ a ve stejném roce vybudoval lékárnu pro těšínské milosrdné bratry na Zebřidovské Kalvárii. V roce 1808 vypracoval plány pro městský pivovar, které vylepšil a prohlédl Leopold Jan Scherschnick (1747-1814).⁷²

Scherschnick se podílí na obnově a rozvoji města mimořádným úsilím. Všestrannost zájmů tohoto vzdělance pozdního osvícenství, kněze, významného pedagoga, historika a zakladatele patrně prvního muzea v českých zemích se pokoušela zhodnotit řada studií. Na poli architektury v Těšíně uplatnil velmi dobře své matematické a humanistické vzdělání. Sám vyučoval po určitou dobu matematiku na jezuitské univerzitě v Olomouci. Po rozpuštění jezuitského řádu se nakonec z Prahy vrátil do svého rodného města a podílel se na jeho kulturním životě, nejenom v roli pedagoga zdejšího gymnázia.⁷³ Významně se angažoval na přestavbě bývalého jezuitského a tehdejšího gymnaziálního kostela v letech 1781–1782 a pak na jeho obnově po požáru města.⁷⁴ V roce 1801 začal se stavbou gymnázia s šesti prostornými třídami, zkouškovým sálem a konferenčním pokojem. Současně byla postavena věž gymnaziálního kostela s hodinami a v jeho interiéru se objevily tři nové oltáře a kazatelna.⁷⁵ Úpravy probíhaly pravděpodobně jak na vnějších fasádách,

tak i v interiéru. Interiér i fasáda si zachovaly svůj pozdně barokní ráz. Hladká plocha některých architektonických prvků (niky na průčelí, čabraka pod hodinami na věži) snad odráží vliv plošného a strohého stylu josefinského klasicismu. Sochy v nikách a portál s volutovými konzolami, které vynášejí zprohýbaný štít, uplatňují barokní plastičnost. Barokní prvky se tak střídají se střízlivější plošností pozdního baroka. Nové vybavení kostela již patří plně svým střízlivým vybavením a zlaceným vavřínovým dekorem ranému klasicismu.

Po ničivém požáru v Těšíně dohlížel Scherschnick na zlepšení vodovodních trubek a zřízení nové cisterny ve městě.⁷⁶ V roce 1790 odkoupil za hradbami města pozemek bývalého kláštera bosáků. Nad pohřebištěm mnichů nechal postavit návrší s pyramidou. Ve zbylé části zřídil zahradu s grotou a topolovou alejí vedoucí k chrámu ve formě tholu. Do areálu se vstupovalo portálem toskánského řádu a nechyběla zde střelnice a restaurační zařízení. Zahrada osvíceného pedagoga sloužila především k odpočinku, a to jak samotného pedagoga, tak i jeho studentů. V roce 1796 získal budovu v této zahradě střelecký spolek.⁷⁷

O Scherschnickově významu a vlivu na zdejší kulturu a společnost se nepochybuje. Nad ostatní aktivity se vyzvedává jeho příspěvek založením a otevřením muzea a rozsáhlé knihovny s více než 11 000 svazky. Snad chtěl opravdu tento sběratel, pedagog a zakladatel muzea zříditi teologický seminář či filozofickou fakultu v Těšíně.⁷⁸ Jako znalec v oboru stavitelství se zasloužil o revizi plánu nového těšínského městského pivovaru, o zavedení nového vodovodu a podílel se na dostavbě radnice a gymnázia s kostelem. Nové plány, rozpočty a revize plánů staveb ve městě Těšíně nejsou jedinou stopou po Scherschnickově zájmu a podílu na formování zdejší stavební kultury. Ve zmíněné knihovně se totiž dodnes nacházejí i knihy o architektuře a stavitelství.

Snad překvapí, že se v této knihovně nesetkáme s tehdy tak známým a dokonce i Goethem neobyčejně ceněným spisem *Čtyři knihy o architektuře* od Andrey Palladia. Naopak ve zdejší knihovně nechyběla Vignolova architektonická příručka *Regola delli cinque ordini d'architettura*, která byla svým důrazem na obrazový doprovod atraktivním a oblíbeným traktátem v knihovnách mnoha barokních stavebníků a architektů. Marginální Scamozziho drobný spis o Serliovi však nijak nezprostředkovává cenné informace o architektonických řádech ve stavitelství.⁷⁹

K nejpozoruhodnějším knižním novinkám v Scherschnickově knihovně patří i významné tisky, na kterých se podílel August Rode. Jeho popis desavské zahrady a

zámku s pěti rozměrnými rytinami vyšel v roce 1788 v Desavě. Do své knihovny v roce 1800 si Scherschnick zařadil i nový německý překlad známého Vitruvia traktátu *Deset knih o architektuře*. Toto lipské vydání vyšlo ve dvou svazcích v roce 1796. Nový a pečlivý překlad měl přiblížit antickou architekturu. K hlubšímu pochopení díla sloužil navíc obsáhlý slovník pojmů. V předmluvě zdůrazňuje autor myšlenku dát německému národu jeho Vitruvia jako otce krásného stavitelství. Přirovnal Desavu k Trácii a zemi Taurů, kam kníže pozval múzy. Scherschnickův zájem o stavitelství však neuspokojil jen jeden německý překlad. Snad i jako historik z doby osvícenství se snažil dostat i jiná vydání a jít k pramenům. V roce 1802 se v knihovně objevilo staré latinské vydání Vitruviových *Deseti knih o architektuře* z roku 1552. O dva roky později si snad Scherschnick pořídil, kvůli chybějícím názorným ilustracím, berlínské latinské vydání z roku 1800. Svazek opět redigoval August Rode. V Scherschnickově knihovně se dnes nachází pouze Rodem vydaný podrobný soupis jednotlivých vyobrazení. Soupis často odkazuje na grafiky z významných a slavných děl Giovanniho Battisty Piranesiho či Roberta Adama. I když soupis vyšel v roce 1802, objevil se ve zdejší knihovně už následující rok, a to ještě před pořízením latinského Rodova vydání traktátu. K výkladu Vitruvia mohl čtenář knihovny použít starší a velmi cenný spis Daniela Barbara. Pozoruhodný konvolut spisů k nejdůležitějšímu písemnému prameni starověkého stavitelství vedle popisu a zobrazení desavského zámeckého areálu dokládá hlubší zájem o problematiku architektury. Na druhé straně knihovnu obohatily i praktičtější příručky stavitelství.

Některé chybějící a zároveň klíčové architektonické traktáty nahradil praktičtější Sturmův německý překlad d'Avilera úvodu do civilního stavitelství, který knihovna získala v roce 1804. Dílo vychází nejenom z Vignolova traktátu a z prezentace některých Michelangelových staveb, ale i z autorovy představy o francouzském profánním stavitelství. D'Avilera často cituje literatura a odborné časopisy z druhé poloviny 18. století. Ke skromnějším středoevropským stavitelským příručkám druhé poloviny 18. století se jistě řadí *Elementa architecturae civilis in usum nobilium collegii regii Theresiani* od jezuity Jana Křtitele Izza. Útlý a drobný spis s účelně skromnou grafickou přílohou vyšel v roce 1764 ve Vídni u nakladatele Trattnera. Mimo jiné reprodukuje hlavice německého a galského řádu a část Palladiova Palazzo Chiericati. Ve zdejší knihovně se tato učebnice či úvod do stavitelství nachází teprve od roku 1805.

Kreslení a zakládání staveb se dotýká i příručka Johanna Christiana Hutha, která vyšla v roce 1787 v Halle. Scherschnick ji pořídil v roce 1802. Jedná se o příručku vhodnou i k prvnímu poučení o stavitelství. Začíná u kreslení plánů, pokračuje až k jednotlivým detailům stavby a probírá jednotlivé druhy staveb od reprezentativních obytných budov až ke stavbám hospodářského využití, i když se neklade důraz na jednotlivé architektonické řády a jejich použití. Huth rovněž redigoval i časopis věnující se stavitelství, *Allgemeines Magazin für bürgerliche Baukunst*. V knihovně se nachází z tohoto výmarského časopisu první svazek s oběma díly a pak dva díly druhého svazku z let 1789, 1790, 1792 a 1796. Tento časopis se věnuje mnoha tématům od ryze stavebních záležitostí až po exotické stavby a otázky vkusu v architektuře. Scherschnick si snad nechal rovněž svázat i *Abhandlung über die Bauanschläge* Lukáše Vocha a Friedrichovy *Beleuchtung der Prangischen Bau-Anschläge*. Obě publikace vyšly v roce 1781 a lze je pokládat spíše za učebnice a úvody do praktického stavitelství.

Vedle těchto středoevropských tisků z druhé poloviny 18. století a z doby kolem roku 1800 obohatil knihovnu již v roce 1806 dar z Binzova vídeňského nakladatelství. Chambrezův spis *Betrachtungen über den Charakter der Gebäude und die darauf anzubringenden architektonischen Verzierungen* vyšel oficiálně až v následujícím roce. Jeden z prvních výtisků se neobjevil v Těšíně náhodou. Věnování publikace jeho nakladatelem napovídá o úzkých vztazích mezi Scherschnickem a Chambrezem, jehož výsledkem by mohl zčásti být tento spis o významu a úkolech architektury. Oba vzdělance spojoval především zájem o architekturu a stavitelství. Jejich dobré vztahy potvrzuje i Chambrezův medailon v Scherschnickově knize o umělcích a vzdělancích na Těšínsku.⁸⁰

Právě Ignatz Chambrez (1758-1842) s Scherschickem a Josefem Drachnym významně spoluutvářel novou podobu zničeného města. Vyučený holešovský malíř se vydal v roce 1775 na cestu po Evropě. Po studiu architektury a malby v Paříži a zkušenostech z cest do Čech, Německa, Itálie a Francie se vrátil na Moravu, kde bohužel nenašel uplatnění. Tehdy již literárně ambiciózní umělec přišel v roce 1783 do Těšína jako malíř portrétů a sakrálních obrazů. Na místní hlavní škole učí v letech 1793-1803 kreslení a přepisuje deníky z cest do podoby průvodce po umění. Jeho vazby na Těšín tím však nekončí. Za ženu si vzal dceru Josefa Drachnyho. Vytvořil především plány přestavby radnice (1800) a patrové budovy gymnázia (1802).⁸¹

Na projektu gymnázia musel Chambrez především spolupracovat se stavebníkem, tedy Scherschnickem in persona. Dnes nezvěstný projekt dokládá pouze reprodukce a vlastní budova přestavěná a zvýšená o druhé patro. Původní projekt jednopatrové devítiosé fasády členily tři rizality, které zdůrazňovaly výrazné kladí a pilastry vysokého řádu. Střední jednoosý rizalit před vstupem obohatil balkonový portikus na sloupech a vrcholil v tympanonu s atikou a věžičkou s lucernou. Velká půlkruhově ukončené dveře a okna rizalitů prvního patra kontrastují s ostatními pravoúhlými okny se segmentovými a pravoúhlými frontony. Pod parapety zdobí okna v patře festony. Chambrez podtrhl boční rizality párovými pilastry v nároží, na rozdíl od středního rizalitu. Výsledný projekt odráží myšlenky vyjádřené později v Chambrezově knize, v níž autor zdůrazňuje nutnost charakteru u reprezentativních staveb, který se liší a odvíjí od místního klimatu a obyvatel. Vizuálně působivou kolosální velikost spojuje se snahou po zušlechtění charakteru stavby. Škola jako instituce zušlechťující především ducha dostává reprezentativní fasádu s kolosálními pilastry. Charakter stavby hrál jistě důležitou roli i u projektu nového průčelí radnice.

Podle Chambrezových plánů probíhala stavba radnice od 10. 3. do 1. 9. 1800, kdy řemeslníci slavnostně osazovali makovici věže. Slavnosti po ukončení stavby se účastnili jak představitelé města, tak i místní šlechta. Na stavbě se podílela řada místních řemeslníků.⁸² Původní vzhled fasády nám reprodukuje Chambrezova rytina nové třípodlažní radnice. Přízemí člení v celé šířce průčelí arkády pokryté pásovou rustikou. V prvním patře zaujmou na krajích niky se sochami. Nad druhým patrem fasádu korunuje atika a v hlavní ose hodinová věž se zaoblenými nárožními a kompozitními pilastry, které vynášejí balkon na krakorcích. Lucernu věže doplňovaly zdobné kovotepecké práce. [2] Barevnost světlých architektonických článků a azurově zbarvených hladkých ploch přiznává inspiraci v přestavbě těšínského farního kostela.

Pro město významný a nákladný projekt radnice dal dohromady nejenom Chambreze jako autora plánu, ale i syna Josefa Drachnyho. V roce 1795 se Jan Drachny vrátil domů ze studia architektury ve Vídni. Úzké vazby Drachnych a Chambreze pak dostaly Jana Drachnyho na místo architekta krakovského stavebního úřadu, zatímco Chambrez učil od roku 1807 na nově zřízeném místě učitele architektury na krakovské akademii. Drachny tak mohl realizovat některé dodnes dochované domy krakovských měst Stradom a Kazimierz v letech 1811–1830.⁸³

Spolupráce stavitelů vázaných v cechovních společnostech, absolventů akademie, inženýrů a v neposlední řadě i vzdělanců velmi plodně zapůsobila na rozvíjení místní stavební kultury. Také na této periferii vzrůstá urbanita výtvarného umělce, který se osamostatňuje ze sevření cechovní společnosti. K takovým vzdělaným umělcům patřil i Andreas Schweigel nebo Ignatz Chambrez,⁸⁴ kteří na konci 18. století působili v Těšíně. Ve městě se v letech 1792-1794 stavěla podle plánů krajského stavitele i nová kasárna, která však brzy vyžadovala rozšíření a opravy stavebních závad.⁸⁵ Nanejvýš střízlivou a prostou stavbu kasáren zdobil ve střední ose segmentový štít. Kasárna během 19. století doznala několika úprav.

Na počátku své profesní dráhy stavitel se s zdejším kulturním a stavitelským prostředím setkává Anton Englisch (1768–1838). Poprvé se zmiňuje na Těšínsku na stavbě gymnaziálního kostela sv. Kříže v Těšíně. Snad právě tyto úpravy v pozdně barokním a plošném stylu pocházejí z jeho spolupráce se Scherschnickem. Englischovi se připisují další městské budovy a především Larischův palác (1796). První zakázky dovolovaly perspektivnímu Englischovi, aby se již v roce 1790 oženil a usídlil ve Fryštátě. Jak již víme, toto panství v roce 1792 zakoupil hrabě Larisch. Ambiciózní stavebník tak mohl využít služeb místního stavitele. Právě z roku 1795 pochází přehled stavebních materiálů a rozpočet na stavbu fryštátského zámeckého skleníku.⁸⁶ Na počátku 19. století získává Englisch zakázky i od jiných aristokratů. V letech 1801–1802 si nechal vybudovat Arnold Saint Genois nový zděný kostel v Javoří. Provedení svěřil zednickému mistru Englischovi, ale stavbu vedl Ondřej Waloszek pod dohledem Jiřího Kukucza.⁸⁷ Dnešní vzhled kostela pak ovlivnila přestavba ve třicátých letech 20. století, kdy musel ustoupit původní závěr novému presbytáři a příčné lodi s kopulí nad křížením.⁸⁸ Dodnes z původního kostela zůstalo jednoduché vstupní průčelí a loď. Utilitárně prostý katolický kostel pak Englisch realizoval i v Žibřidovicích v roce 1804.⁸⁹

V roce 1802 se Englisch podílí na stavbě pohřební kaple Celestů, fary a školy v Ropici.⁹⁰ Nejdůležitější zdejší stavbou pro svobodnou paní Celestovou byl projekt nového kostela sv. Kateřiny (1806–1809). Englisch realizoval pravděpodobně celý symetrický areál kostela s hřbitovem. Hlavní osa probíhala středem kostela. Do nároží hřbitovní zdi před kostelem pak stavitel umístil dvě hřbitovní kaple na půdorysu čtverce. Jednoduché půdorysné schéma podélného jednolodního kostela doplnil na jižní straně presbytáře o patrové přístavky s oratoří a sakristií. Pouze průčelí stavitel bohatě členil pilastry vysokého řádu, balkonem nad vstupem a

především nikami s plastickým reliéfem mohutných váz. Štít pak vyplňuje na místní poměry neobvykle zdobný alianční znak Celestů a Sobků z Kornic. Interiér s plackovými klenbami na pasech svádí tlak do přízvedních pilířů zdobených pilastry. Kostelní vybavení v barevné škále šedé, bronzové a zlaté plně reflektuje formy pozdního baroka a nastupujícího klasicismu. Vázy v nikách nám mohou připomínat působivost Piranesiho grafik či niky Hetzendorfova gloriety v schönbrunnském parku. Pilastry vysokého řádu vynášejí po celé délce průčelí kladí a tympanon, což dohromady tvoří aluzi průčelí antického chrámu. Výrazné niky, balkon a erb stavebníka spíše akcentují světský ráz. Vizuálně účinné niky a balkon mohla inspirovat nová těšínská radnice a interiér těšínský farní a gymnazijní kostel, které jak stavebník, tak i stavitel bezpečně znali.

Rozvíjející se tvorba Antona Englische se již v roce 1804 přesunula z Těšínska do Opavy. I když se jeho raná těšínská tvorba jeví v zajetí doznívajícího baroka, nabízí jeho dílo vedle velmi skromných a nenáročných staveb i kvalitní projekty, ve kterých uplatňoval umírněné a plošnější členění fasád, které na druhou stranu rád obohacoval zubořezem v kladí. Na jeho dílo pak po jeho odchodu navázal další stavitel, který se jako Englisch přesunul z vrcholků Jeseníků na jih k Beskydům.

Po odchodu Chambreze a Englische chyběl v krajském městě schopný projektant a stavitel. Tuto příležitost využil Florian Jilg (1780–1841/1842). Tento bývalý komorní stavitel v Krnově se v roce 1807 objevil v Těšíně. Poté, co jej přijali do těšínského zednického cechu, se podílí na stavbě městského pivovaru. Brzy získal významné zakázky na stavbu evangelického kostela v Bystřici nad Olší (1809), přístavbu věže kostela v Dobré (1816) a přestavbu požárem poškozené těšínské radnice s redutou (1816). Podle svých plánů postavil v Těšíně dům v ulici Vyšší brána č. p. 35 (1817) a konvikt Celestovy nadace (1824). Witold Iwanek Florianu Jilgovi připsal autorství dvou zájezdních hostinců U polského krále a U tří mouřenínů rovněž na ulici Vyšší brána.⁹¹

Floriana Jilga mohl inspirovat v členění průčelí kostelů v Bystřici a Hnojníku monumentalizující účinek staveb s triumfální a imperiální tematikou. Počátky jeho tvorby se kladou do doby, která se často označuje jako empír. Jeho původ se dává do vztahu především s Napoleonem a uplatněním mimo jiné i motivů z triumfální symboliky římského císařství. Na druhé straně se však již na konci 18. století objevila ve Vídni stylová poloha nazývaná „*Prunkstil*“, která recipuje především tyto francouzské podněty a přetrvává až do doby vídeňského kongresu.⁹²

V tomto duchu se stavěl podle Jilgova projektu nový farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Hnojníku (1808–1812).⁹³ Zdlouhavá výstavba ovlivněná finančními prostředky se však promítla i do jeho fasády. Průčelí s polosloupky vysokého řádu bez hlavic a kladí se zubořezem nepůsobí vyváženým dojmem. I když bystřický evangelický kostel cituje v podstatě dispozici těšínského evangelického kostela, v průčelí dosáhl Jilg nového výrazu. Polosloupky vysokého řádu, slepý triumfální oblouk (exedra) s portálem a půlkruhovým oknem a trojúhelným štítem se hlásí ke klasicismu. Tato střední osa průčelí reflektuje motiv triumfálního oblouku jako oblíbeného vzoru Napoleonova císařství a triumfálních slavobrán.

Naopak u přístavby věže kostela v Dobré navázal Jilg na barokní tradici. Průčelí kostela spojil s věží v ose konkávně prohnutými bočními partiemi. Velmi podobně nakládal s hmotou průčelí i stavitel pozapomenutého evangelického kostela v Návsí. Pamětní deska nad portálem kostela datuje výstavbu chrámu do roku 1820.⁹⁴ Mladší a zajímavější chrám v Návsí však zaujme i menší věží a hlavně nezdobenými bočními fasádami. Boční vstupy nápadně reflektují palladiánský motiv a galerie nad nimi osvětluje termální okno. [3] Výrazné palladiánské motivy se na Těšínsku objevují až později.

Také v profánní architektuře využil Jilg monumentalizujících polosloupů a štítů ve střední ose. Těchto prvků využil na stavbě budovy konviktu Celestovy nadace pro chudší studenty z roku 1824. Empírově monumentalizující střední partii doplňují boční rizality se zajímavě kombinovanou kvádríkovou rustikou, vertikalizující vpadlá pole v mezipatře a plastický ornament v ještě menších vpadlých plochách. [4] Jilgovy domy zdobí často ploché slepé arkády. A také v budově zmíněných dvou hostinců využil pestrou škálu architektonických motivů. Kvádríková rustika, kanelované jónské sloupy a pilastry vysokého řádu, štíty, rizalit či plastické ornamenty kontrastují bohatstvím ve srovnání se skromnějšími fasádami. V samotném Těšíně se nachází a nacházelo více domů, jejichž fasády člení nebo členily tyto či podobné architektonické prvky. Na fryštátském předměstí města Těšína Jilg přispěl patrně na konci dvacátých let k nové podobě tohoto okrsku pod správou Těšínské komory. V roce 1837 přestavěl a rozšířil o patro budovu střelnice. I když již roku 1836 zde působí jeho syn Karel, stále se aktivně podílí na významných stavbách.⁹⁵ Ani na této budově nezapomněl na plastické ornamenty, pilastry a rustiku.

Jilg stavěl a projektoval nejenom pro statky Těšínské komory, místní šlechtu, nýbrž i měšťanstvo. Na fasádě těšínského konviktu spojil monumentalizující empir s výzdobou honosnějších městských domů a paláců. Obliba průčelí s polosloupky vysokého řádu a plochých exeder charakterizuje reprezentativní fasády Jilgových projektů. [5] Zároveň se Jilg nevyhýbá uplatnění ornamentu ve vpadlých polích, což jeho dílu dodává biedermeierovský rozměr. Především ploché, slepé arkády kolem oken s ornamentem či bez něj velice připomínají obdobný oblíbený motiv u Josefa Kornhäusela. Jeho pozoruhodná tvorba si v tomto neúplném výčtu zaslouží hlubší zpracování ve vztahu k slezské a moravské architektonické tvorbě a vídeňskému klasicismu.

Vedle Jilga se již od roku 1819 jako zednický mistr v Těšíně objevil Anton Onderka (1799-1879). Nakreslil podle Iwanka plán Celestova konviktu. Pro Larisch-Mönnichy upravoval v první polovině dvacátých let i jejich zámky ve Studénce (1821-1822) a v Raduni (1823-1824) a jejich opavské domy. Městská práva v Těšíně získal již v roce 1822, o dva roky později se stal městským stavitelem a v roce 1826 i zdejším krajským stavitelem. Kromě plánu zmíněného konviktu navrhl oplocení zahrady kláštera těšínských alžbětinek. Tím také v odborné literatuře končí výčet jeho návrhů a realizací pro Těšín.⁹⁶ Od roku 1827 se objevují jeho návrhy spíše na Opavsku.⁹⁷

Neznáme sice žádný významnější Onderkův projekt pro Těšínsko, ale přesto se zapomíná na jeho účast na důležitém projektu Scherschnickova těšínského památníku, který Onderka osazoval 29. prosince 1824 již jako městský stavitel. Návrh katafalku ve tvaru pyramidy vypracoval v roce 1821 zdejší rektor Lumnitzer a portrét pak farář Leopold Korumpay. Podle těchto návrhů provedl pomník vídeňský akademický sochař Franz Käßmann. Na vzniku pomníku se podílelo „*radou, činem a příspěvky*“ daleko více zdejších osobností kulturního života, alespoň stojí za to zmínit jména krajského inženýra Františka Kuffaye a učitele kreslení Ludvíka Kmettyho,⁹⁸ který v Těšíně vyučoval kromě zeměpisu i stavitelství.⁹⁹ Celkové patetické vyznění klasicistní formy památníku implikuje podle Pavla Šopáka empir. Dílo navazuje na vídeňský náhrobek Marie Kristiny a lipský pomník Christiana F. Gellerta.¹⁰⁰

Téměř neznámé dílo Onderky na Těšínsku svádí k připsání právě jemu nebo Jilgovi několika zajímavých příkladů těšínských domů patrně z dvacátých let 19. století. Převážně dvoupatrové objekty člení v patrech pilastry vysokého řádu a nad či

pod okny vpadlina s dekorem. Podobné prefabrikované dekorativní prvky fasád nalezneme běžně na opavských fasádách měšťanských domů nebo na zmiňovaném Celestově konviktu.

Zatímco Onderka a Jilg zastávali spíše praktičtější funkce oficiálních stavitelů, od roku 1812 dohlížel na stavební projekty v těšínském kraji krajský inženýr Franz Kuffay.¹⁰¹ Nahradil patrně již letitého Scherschnika, který svými technickými a matematickými znalostmi posuzoval právě technickou stránku plánů a proveditelnost staveb. Kromě vedení prací na pokrývání střechy bílského evangelického kostela (1836) nalézáme inženýrův podpis na spoustě jím prověřených plánů těšínských staveb až téměř do konce třicátých let 19. století. V roce 1839 se pak po jeho úmrtí vyřizují jeho závazky.¹⁰²

Kuffay sám dohlížel nejenom na stavební dění v Těšíně, ale podílel se na úpravě různých projektů. Jak již víme, velkou příležitostí ke změnám přinášely požáry. Ničivá moc plamenů se v roce 1823 nevyhnula ani městu Fryštát. Shořelo tehdy především centrum města s radnicí a s okolními domy. Plamenům neunikl ani nedaleký farní kostel. Chudé a malé město obtížně shánělo prostředky na novou budovu radnice. Nakonec město postavilo na místě původní radnice novou patrovou, která si zachovala původní renesanční věž s archivoltami slepých arkád a jinými detaily. K této vertikální a zdobné dominantě náměstí přiléhal užší stranou protáhlý blok radnice. Jednopatrové hlavní průčelí do ulice člení pásová rustika a okna v jednoduše profilovaných šambránách. Tři okenní osy s hlavním vstupem (mříž světlíku datuje stavbu do roku 1837) doplnil projektant mohutnými římsko-dóorskými pilastry, které vynášejí kladí a trojúhelný štít.

Neutěšená finanční situace malého města přispěla k zdlouhavému čekání na důstojnou reprezentaci. Vlastní projekt radnice vytvořil stavební rada ve Vídni 25. května 1835. V dalším roce započal zdejší stavitel Franz Kmentt se stavbou podle plánů. V roce 1837 město přizvalo inženýra Kuffaye, aby společně s Kmenttem řešil úpravu interiérů, kleneb a také vytápění místností.¹⁰³ V roce pravděpodobného dokončení stavby radnice pobýval ve Fryštátě Franz Biela. Jeho přítomnost ve městě dokládá dodnes zachovalý akvarel s pohledem na fryštátský kostel.¹⁰⁴ Po požáru se na náklady majitele panství, hraběte Larisch-Mönnicha, upravoval nejenom poškozený kostel, ale jistě i s kostelem úzce propojený zámek. Pro Blüchery, kteří sňatkem získali i část panství Larisch-Mönnichů, pracoval Biela již na zámku

v Raduni a úpravách jejich opavského paláce. Nelze vyloučit ve Fryštátě ani účast Antona Onderky, jehož úzké vazby na Larisch-Mönnichy jsem již zmínil.¹⁰⁵

Velmi zajímavou radnici dostalo také město Frýdek. Na rozdíl od fryštátské se ta frýdecká obracela svým vstupním průčelím na náměstí. Pozoruhodné pětiosé průčelí jednopatrové stavby vrcholilo štítovým nástavcem, vavřínovými festony a meandry ve funkci volutového štítu. Třiosý střední rizalit v přízemí předcházel antový portikus s šesti sloupy a s balkonem v patře. Pásová rustika přízemí a na lizénách v patře dodávají rizalitu civilnější ráz, na rozdíl od segmentového tympanonu a téměř sakrálního štítu nad celým průčelím. I ve Frýdku a ostatních městech na Těšínku získala řada měšťanských domů nové fasády a byla významně přestavěna, doposud se nikdo vážně nezabýval těmito stavbami. V tomto období zde působil Florian Biefel (1789–1853). Ten se oženil v roce 1818 jako zednický mistr ve Frýdku, kde až do smrti žil a pracoval. Vzdělání získal v Krnově. Ve Frýdku a okolí projektoval i ve čtyřicátých letech 19. století stavby a přestavby pro město i správu komorních statků.¹⁰⁶

Na rozdíl od frýdecké radnice nesměla těšínská synagoga připomínat kostel a nemohla se obracet fasádou do ulice. Pomalé a komplikované schvalování oddálilo velmi významně výstavbu židovského chrámu v Těšíně. Tuto první těšínskou synagogu stavěla židovská komunita až v roce 1838. Jednání s úřady však započala již v roce 1827.¹⁰⁷ Z počátku na projektu pracoval mladý stavitel Romanus Kühnel (1804–1833). Ten 17. února 1829 přijal městská práva v Těšíně a ještě tentýž rok se oženil s dcerou Floriana Jilga. Krátké manželství přerušilo 14. října 1833 stavitelovo úmrtí na souchotiny.¹⁰⁸ Svatba s dcerou jednoho z nejvýznamnějších těšínských stavitelů by snad nasvědčovala o Kühnelových kvalitách a možné spolupráci mezi oběma staviteli. Z jeho vlastní ruky pak pochází plán úpravy průčelí radnice z roku 1831. Dodnes se zachoval z bývalého archivu těšínského magistrátu plán těšínské synagogy, který zhotovil Karl Jilg. Nakreslil jej však podle plánu Kühnelova, jak uvádí pietně na svém plánu.¹⁰⁹ Vlastní tvůrce prvního návrhu se tedy nedožil realizace svého projektu. Nově se s požadavky židovské komunity a s rozličnými omezeními vzhledu a dispozice stavby vypořádal syn Floriana Jilga Karl a nikoliv Josef Kornhäusel, jak se domníval Witold Iwanek.¹¹⁰

Hladkou a nanejvýš střízlivou fasádu člení jen okna v jednoduše profilovaných šambránách a trojúhelné frontony oken středního rizalitu.[6] V interiéru se poprvé v Těšíně a snad poprvé i na Těšínku setkáváme s čistě dórskými sloupy, které

podepírají ze tří stran empory obdélného prostoru vlastní modlitebny. Obliba řeckého dórského slohu narůstala již od publikací Roberta Adama. Ve Vídni se dórský styl prosadil především ve dvacátých letech, kdy Pietro Nobile dostavěl Theseův chrám ve veřejně přístupné Volksgarten a monumentální „dórské propylaje“ Hofburgské brány.¹¹¹ Zpoždění oproti reprezentativním vídeňským příkladům není na Těšínsku tak velké. Oblibu hladké a pročištěné fasády ve třicátých letech spojené s dórským slohem dokládá i protestantský chrám v Annenwalde, který navazuje na Gillyho projekty,¹¹² jenž do Pruska přinesly oblibu čistě dórského sloupu. Projekt těšínské synagogy promlouval architekturou odkazující ke kulturnímu bohatství antického Řecka.

Zhotovitel plánu místní synagogy tedy přináší do města nové impulsy. Karl Jilg se narodil v roce 1812 v Těšíně. Po studiu se vrací do rodného města. Navrhuje nejenom mnohé městské domy, ale pracuje také pro Těšínskou komoru nebo mu je později svěřena přístavba věže k evangelickému kostelu v Javoří (1852). Prosazoval ve zdejším prostředí návrat k střízlivé a strohé fasádě bez nadbytečného ornamentu. Díky svým znalostem se již v roce 1836 s otcem, Andreasem Kmenttem a Josefem Grossem podílel na provizorním zabezpečení a nové podobě těšínské radnice, která utrpěla v důsledku opětovného požáru.¹¹³

Zmíněný Josef Gross (1807-1868) pocházel z Opavska. V Těšíně projektoval již od poloviny třicátých let četné měšťanské domy. Dodnes se zachoval plán jeho vlastního domu. V tomto projektu ukázal své schopnosti vrstvení jednotlivých částí fasády v působivý celek. Podobně jako mladý Jilg prosazuje ve třicátých a čtyřicátých letech fasádu očištěnou od nadbytečného ornamentu. V roce 1842 vypracoval pro Těšínskou komoru plán a rozpočet obytné stavby pro zaměstnance železáren v Třinci. Později rozšiřoval špitál milosrdných bratří a orlovský evangelický kostel. Původně měl řídit přestavbu těšínské radnice a divadla. Nakonec se ujal tohoto úkolu Andreas Kmentt.¹¹⁴

Andreas Kmentt (1787-1849) se stal v roce 1833 těšínským měšťanem a jako krajský stavitel se v roce 1836 podílel na obnově požárem poškozené radniční věže. V Těšíně a na Těšínsku pracovali v druhé polovině 19. století i další stavitelé téhož příjmení.¹¹⁵ Ve čtyřicátých letech upravoval tento stavitel kasárna a prostor náměstí před nimi. Ještě na konci 19. století zchátralou budovu členila v přízemí středního rizalitu rustika a nároží pak bosáž. Úsporné zjednodušení fasády použil Kmentt i na těšínské radnici. Pod Chambrezovou věží doplnil v roce 1844 trojúhelný štít, pod

nímž vyplňují jednotlivé meziokenní plochy lizény s pásovou rustikou. Kmentt ponechal původní balkon nad přízemní partií fasády a před něj předsunul portikus na šesti dórských sloupech bez kanelur. I tuto úpravu údajně konzultoval s Josefem Kornhäuselem.¹¹⁶ Vzpomeňme, že ve stejném roce navrhl Anton Arche portikus pro kněžský seminář v Olomouci¹¹⁷ a obohatil tím olomoucký veřejný prostor.

S reprezentací města a i s vlastní budovou radnice byla uzce spojena budova reduty a divadelního sálu. Město se po požáru rozhodlo vystavět nové divadlo. Teprve v únoru 1840 vypracoval Franz Schneider projekt přestavby sousedního krajského úřadu a na konci roku pak i nové budovy divadla. Za jeho kvalitní plány mu město vyplatilo 300 zlatých. Do zakázky však vstupuje v roce 1844 Kornhäuselův projekt, který podpořilo i brněnské gubernium v čele s Josefem Eschem. Jeho výrazně dražší projekt změnil především orientaci prostoru divadelního sálu a scény v prvním patře. Na vybavení a výzdobu divadla přispěl arcivévoda Karel a pátého dubna 1847 se konalo první představení v novém divadelním stánku. Vlastní trojpodlažní fasádu zdobí především pásová rustika a korunní římsa na konzolkách. Ve střední partii architekt důmyslně modifikoval motiv palladiánského okna. Kornhäuselovo autorství potvrzuje jediný plán, půdorys divadla. O autorství se dále zmiňuje dobový časopis Moravia.¹¹⁸

Zralý architekt nejenom signoval svým podpisem plán půdorysu nového těšínského divadla, nýbrž se na něm tituluje císařsko-královským architektem. Kornhäuselovo akademické studium a mnohé projekty zůstávají doposud neznámé. Jeho profesní dráha začala pod otcovým dozorem a brzy se z něj stal stavitelský učeň. Od roku 1802 již projektoval první stavby. Do těchto let se pak klade obvykle jeho pravděpodobné studium na vídeňské akademii. Již tehdy ambiciózní projektant se uchází o místo učitele stavitelství na krakovské škole. Po neúspěchu se stal členem vídeňské akademie. V letech 1812-1818 pracuje ve službách Liechtensteinů, kde má možnost poznat práci svých předchůdců, seznámit se s literaturou a nakonec se vydat na studijní cestu po Itálii, Francii a Švýcarsku. V posledních letech u Liechtensteinů se uchází o místo ředitele vídeňské akademie po zesnulém Hetzendorfovi. Ve Francii se rozhodl vystoupit ze služeb Liechtensteinů a vrátil se do Vídně jako samostatný architekt. Brzy získává prestižní zakázku arcivévody Karla Ludvíka na velkorysý a nákladný zámek Weilburg u Badenu, který jej proslavil. Vedle projektů vil, domů, radnice a divadla v Badenu se věnuje také činžovním domům ve Vídni. Navrhuje divadlo v Josefstadtu a především synagogu. Pro arcivévodu s velkou

pravděpodobností upravoval i jeho městský palác u augustiniánské bašty. Ve třicátých letech jej zaměstnávala především velkorysá přestavba kláštera skotských benediktýnů a pro něj neúspěšný a vleklý projekt zemského domu hornorakouských stavů. Ve čtyřicátých letech navrhuje měšťanské domy, svou vlastní vilu v Hinterbrühl a plánuje cestu do Milána. Snad také díky kontaktům s arcivévodou získal nakonec projekt dostavby křídla s knihovnou v klosterneuburském klášteře. Tedy v době, kdy již vyhotovil projekt těšínského divadla.¹¹⁹

V české uměnovědné literatuře se architektuře na Těšínsku věnovala malá pozornost. Periferní a chudší oblast se však jeví přece jenom barvitěji. Zajímavé projekty na Těšínsku ve sledovaném období se doposud povedlo částečně zhodnotit pouze v Těšíně.¹²⁰ Přitom se stále nabízí prostor objevovat nové souvislosti a projekty, abychom lépe pochopili často podceňované místní stavitele a stavebníky. První období velmi výrazně ovlivnila osobnost osvíceného Scherschnicka, který společně s Drachnym, Chambrezem a Englischem připravil nástup klasicismu v kraji. Příchodem Floriana Jilga se dostává zprvu do popředí monumentalizující klasicismus, který se postupně prolíná s ornamentem s až biedermeierovským smyslem pro řád a drobný detail. Jilgův syn a Josef Gross pak navázali na jeho tvorbu velmi strohými fasádami, které ukazují na zlepšující se úroveň projektů a projektantů na Těšínsku. Právě tehdy se na Těšínsku objevil i Josef Kornhäusel, jehož projekty neměly na první pohled tak daleko k výkonům Jilga a Grosse.

2.3. Architektura šlechtických sídel na Těšínsku (1789-1840)

2.3.1. Venkovské sídlo jako centrum panství

Původní tvrze a poté renesanční a barokní zámečky na panstvích zdejší drobné šlechty se úzce vázaly na cesty v rámci panství a velmi často stály v blízkosti kostela. V následujícím období se některá sídla modernizují nebo vznikají nové objekty, kolem kterých se soustředil chod zámku i celého panství. Složitý stavebně-historický vývoj či zánik mnoha objektů znejasňuje a komplikuje jejich poznání. Ve strohých příspěvcích o jejich historii se dovídáme často nepřesné a zavádějící informace. Pokusíme se tedy interpretovat strohá a nedostatečná fakta na základě znalosti místní architektury a účelu zvelebování těchto sídel.

Konkrétní informace, plány a tedy i představa o jejich vzhledu chybí především u projektu zámku Alberta Sasko-těšínského, který nechal ještě před smrtí své manželky zhotovit plány nového zámku v Těšíně. Když zemřela, zůstal projekt zámku nerealizován.¹²¹ I když jsme dnes limitováni pouhou zmínkou o projektu pro tak významného stavebníka, o zvelebování šlechtických sídel nižší aristokracie nevíme příliš mnoho. Nevelká sídla místní drobné šlechty se nemohla vyrovnat honosným a rozlehlým českým a moravským zámkům. Malá a chudá panství nedokázala unést stavbu nákladné a honosné rezidence. Výstavné sídlo s okrasnou zahradou reprezentovalo společenskou úroveň šlechtice. Na Těšínsku se šlechtická sídla spíše podobala venkovským sídlům statkářů. Pouze zámožnější rody žily v palácových stavbách, které obklopovaly budovy pro úředníky a čeledíny. Tato šlechtická sídla byla často výsledkem nesčetných přestaveb.¹²² Vzhled těchto center šlechtických statků a zároveň sídel místních šlechticů závisel na velkorysosti stavebního záměru.

K majetnějším rodům patřili Larischové, kteří na Těšínsku pobývali především v Těšíně a v Karvině. Karviná tvořila centrum jejich fideikomisu. Larischové ji vlastnili už v 16. století. Majitelé rozsáhlých statků zde pobývali až do nákupu fryštátského panství v roce 1792. I když z topografického soupisu víme, že tento „*krásný panský zámek se zámeckou kaplí sv. Kříže*“ stával v obci již na počátku 19. století,¹²³ nemůžeme vzhled jeho fasád jednoduše spojovat s přestavbou na konci 18. století v klasicistním stylu.¹²⁴

Jednopatrový a dvoukřídový zámecký objekt se dodneška nedochoval. Na fotografiích hlavního průčelí pásová bosáž přízemí, jednoosý střední rizalit s prolamovaným trojúhelným štítem a s konkávně vykrojenými nárožími se štukaturou vůbec nepřipomíná klasicistní stavby, nýbrž ještě pozdně barokní styl. [7] Architektonické detaily se blíží barokní fasádě Sobkova paláce v Opavě (1733), jehož dnešní vzhled ovlivnila přestavba z roku 1758.¹²⁵ Portál paláce s volutovými konzolami vrcholí rokokovými vázami balkonu. [8] V Karvině se změnil kamenné vázy na rokokovou štukaturu edikuly portálu a zcela zde tedy chybí balkon. Štukatura rizalitu, lizenové rámy a okna s čabrakovými parapety a pásy šambrán v Karvině se tedy evidentně inspirovaly komponováním rokokové fasády. Plošností výzdoby a plastickým řešením reliéfu edikuly vstupního portálu se blíží zničenému zámku v Kačicích, jehož malebný a střízlivější vzhled pocházel z šedesátých let 18. století.¹²⁶ Fasáda karvinského zámku tedy slohově nepatří do konce 18. století, ale

spíše do jeho třetí čtvrtiny. Stoupající význam a prestiž majitelů vyžadovala odpovídající reprezentativní sídlo, které by dostalo nárokům šlechtice konce 18. století. Karvinský zámek výrazně ztratil reprezentativní funkci v souvislosti s výstavbou nového sídla ve Fryštátu právě na konci 18. století.

Nejasnosti ohledně přesného datování nebo podoby zámku provázejí i další objekty.¹²⁷ Dolní Soběšovice prodal Karel Křídlovský Harasovským z Harasova. Křídlovští v obci vybudovali nevelký zámek s dvorem ve druhé polovině 18. století, ale před rokem 1960 byl zámek a dvůr zbořen.¹²⁸ Z dochovaných fotografií je zřejmé, že se nejednalo o náročnou stavbu. Nepatřila svou strohou fasádou mezi nijak zvlášť pozoruhodné objekty.

Ještě složitější se jeví problematika stavebních etap u zámku v Orlové. Postavil ho v roce 1765 Arnošt Leberecht Bludovský. Zámek dal v letech 1819–1838 přestavět Arnošt Antonín Bludovský. K zámku tehdy byla přistavěna boční křídla. Rizalit vrcholil ve štítu s erbem stavebníka a v jižním průčelí snad právě tehdy nahradila sálu terrenu hala s předsazeným klasicistním balkonovým portikem na pilířích. Panství však v roce 1838 Bludovští prodali a zámecké sídlo získal v roce 1844 Mikuláš Mattencloit. Nakonec v roce 1902 zámek končí v nešlechtických rukou.¹²⁹ Dnes po zámku zůstal jen park s památkami na Mattencloity. Jejich úlohu stavebníka literatura zcela opomíná, i když se do zániku zámku v roce 1980 ve štítu nacházel právě erb těchto posledních majitelů z řad aristokracie.

S rodem Mattencloitů souvisí především barokní zámek v Žibřidovicích a zámek v Doubravě, jehož dnes snad zjednodušené fasády odpovídají oblíbenému typu šlechtického sídla na Těšínsku v 18. století. Zámek vévodil užší straně obdélného hospodářského dvora. Na druhé straně doplňovala prostor před šlechtickým sídlem upravená zahrada. Tyto podélné strany zámku členily trojosé rizality s trojúhelným štítem. Obdobný komplex sídla, statku a zahrady vznikl v Horních Tošanovicích, které koupil v roce 1754 Jiří František Harasovský. Statek pak přenechal synovi Jiřímu, od něhož se dostalo panství Emanuelu rytíři z Harasova.¹³⁰ I když vznik zámku kladou badatelé do roku 1804 či třicátých let 19. století za Emanuela Harasovského nebo jeho syna Karla,¹³¹ nelze opominout, že před rokem 1804 zde již stával „panský zámek“ a že v roce 1800 řadu střech místních domů poničila vichřice.¹³² Objekt zámku tak nejspíše získal svůj dnešní rozsah v druhé polovině 18. století. Nejstarší fotografie zámečku zobrazuje objekt ještě s provizorní a nízkou valbovou střechou. Dnešní mansardová střecha a zjednodušené

fasády odrážejí jen část původního dojmu ze sídla rodu Harasovských. Původně zdobila okna v patře profilovaná šambrána a mnohem bohatší zprohýbaná suprafenestra s klenákem a s rokají. Meziokenní plochy členily svazkové pilastry s korintskými hlavicemi a patro od přízemí oddělovala kordonová římsa. [9] Pozdně klasicistní úpravy snad opravdu ze třicátých let probíhaly v interiéru. Z těchto úprav se zachovala v přízemí mohutná klasicistní kamna a schodiště na pilířích. Bohužel stavební úpravy během 20. století ochuzovaly fasády o řadu původních prvků.

Ke stejnému typu šlechtického sídla patřil i zámek v Horní Suché. Výstavné panské obydlí patřilo na počátku 19. století Karolíně Rousecké.¹³³ Původní jednoduchý barokní objekt prošel snad za nových majitelů z rodu Larisch-Mönnichů po roce 1800 klasicistní přestavbou.¹³⁴ Podobně je dnes složité určit i jednotlivé stavební fáze u zámku v Havířově-Šumbarku. Panství koupil v roce 1790 Karel Rousecký z Ejvaně a nechal přestavět místní barokní zámek. Na počátku 19. století se snad již okolí zámku proměnilo v anglický park.¹³⁵ Mohlo se tak stát za Karla Václava Sedlnického z Choltic, který zakoupil dvůr v Šumbarku v roce 1803 a který jej nechal přestavět. Po požáru v roce 1823 panské sídlo upravil další majitel hrabě Arco, který koupil zámek teprve v roce 1827. Za zámkem nechal zřídit menší park a ještě po něm zůstal pozoruhodný mramorový náhrobek.¹³⁶ Necitlivé úpravy fasád a interiérů během 20. století nám dnes neumožňují konkrétnější stylové zařazení objektu, kterému podle Bohumila Samka odpovídá klasicistní a nenáročné členění jako produktu doby kolem roku 1800.¹³⁷

Do stejné doby se datují i menší zámky, které bychom ještě ve čtyřicátých letech 20. století našli v Domaslavicích před vybudováním přehrady. V Dolních Domaslavicích nechal v roce 1804 postavit Jiří Ohm Janušovský z Vyšehradu hospodářský dvůr s malým zámkem a nad hlavním vchodem nechal umístit svůj erb.¹³⁸ Menší přízemní objekt obohacoval střední trojosý patrový rizalit, jehož bohatě členěnou rokokovou fasádu mohl inspirovat i nedaleký zámek v Horních Tošanovicích. Velmi skromnou a střízlivou fasádu měl zámek v Horních Domaslavicích, který postavil pravděpodobně na počátku 19. století podnikavý Grohmann. Na konci 19. století pak provedl drobné úpravy Hanuš Mattencloit.¹³⁹

V roce 1798 koupil Dolní Tošanova baron Jan Mattencloit, který pro svou manželku z rodu Spens-Booden a svých sedm dětí nechal postavit zdejší jednopatrový zámek. Ze dvora se portikem dostaneme ke vstupu do zámku. Přízemím prostupuje zaklenutá chodba, z níž jsou přístupné místnosti v přízemí a

dřevěné schodiště. Schodiště pak v patře uvádí do haly, z níž se vstupuje do největší místnosti, sálu. Vlastní sál s empirovými kamny v nice a obíhající římsou osvětlují čtyři okna a dveře na balkon portiku. Kolem zámečku se rozprostírala zahrada. V roce 1825 prodali Mattencloitové statek Edvardu a Luise Laminet von Arztheim. Po těchto nových majitelích zůstaly hlavní vstupní dveře.¹⁴⁰ Zámeček se do dvora, vymezeného po stranách podélnými hospodářskými stavbami a bývalou kaplí, prezentuje balkonovým portikem na dvojicích postranních sloupů. Balkon s železnou subtilní mříží je přístupný rustikalizovaným palladiánským oknem. Přízemí původně zdobila kvádrková rustika a patro členily jednoduché a sdružené lizény. [10] Redukovaný palladiánský motiv se opakuje ve formě pravoúhlých oken i na rizalitu zadního průčelí.

Statek v Dolních Bludovicích v roce 1781 zakoupil penzionovaný generál Jan Tobiáš Seeger z Dürrenberku. Vystavěl si zde sídlo pro léta svého odpočinku. Před vlastním sídlem se rozprostíralo po stranách nádvoří hospodářské zázemí. Panství po smrti generála získala v roce 1794 jeho manželka a v roce 1816 jejich tři dcery. Po roce 1848 získal Dolní Bludovice Jiří Gurniak.¹⁴¹ Makowski ve své práci soudí, že objekt byl vystavěn s klasicistními prvky již za života generála, ale přesto tyto vyzrálé motivy klasicistní architektury nepatří do osmdesátých let 18. století. Jednoduchá fasáda patrového objektu neodmyslitelně zapadá do 19. století, a to především její balkonový portikus o čtyřech toskánských sloupech s kovaným zábradlím. [11] Zda, podle Mariusze Makowského, opravdu nebyl objekt bohatěji profilován, se neodvažují soudit, jelikož neznáme z žádných ikonografických zdrojů podobu objektu před polovinou 19. století. Z publikovaných fotografií interiéru navíc vyplývají analogie motivů skříní vyplněných jednoduchými kosodelníky. Obdobné motivy nalezneme na některých těšínských klasicistních domech, které se obecně kladou do dvacátých až čtyřicátých let 19. století.

Podle Mariusze Makowského koupil v roce 1796 vesnici Prstnou od Jana hraběte Larische Vojtěch Gusnar z Komorné, který zde nechal postavit dvoukřídlý empírový zámek s anglickým parkem. K zámku noví majitelé dostavěli vyhlídkovou věž či belveder. Zámecké klenby pokrývají štuky a nacházela se zde i cenná rodová knihovna.¹⁴² Vlastní fasádu zámku ve střední části člení balkonový sloupový portikus před vlastním vstupem do objektu. Okna přízemí v jednoduše profilovaných šambránách kontrastují se zdobnějším členěním oken v patře. Na kordonovou římsu dosedají zjednodušené pilastry s kubickými a jónskými hlavicemi a na ně přímo vlys

a profilovaná římsa. Jedenáct okenních os ve střední části zdobí frontony a po stranách pilastry s volutovými hlavicemi. Podobné členění oken nalezneme i na některých příkladech měšťanské architektury 1. poloviny 19. století. I když byl štít zbaven erbu majitelů a mnohé detaily změnil svůj vzhled, působí fasáda ještě svými klasicizujícími prvky. Sporný zůstává vznik této fasády. Cenné informace shromáždil Julius Bayer, který zmínil, že tento vkusný a malý zámek upravil ještě Ferdinand Gusnar a především byl rozšířen a přestavěn i v pozdější době.¹⁴³

Ještě méně víme o zaniklém zámečku v Horních Soběšovicích. Panství v roce 1790 prodal Karel Křídlovský těšínskému obchodníkovi Josefu Skulinovi, který snad vybudoval nad říčkou Lučinou zámeček krytý valbovou střechou s tříosým rizalitem se štítem a s balkonovým portikem na čtyřech sloupech. V roce 1804 vlastnil objekt Josef Gus, pak František Mayer a v roce 1828 Bernart Primus.¹⁴⁴ Členění fasády a balkonový portikus však spíše naznačují pozdější realizaci v průběhu 19. století.

Vrátíme se však zpět ke statkům Larisch-Mönnichů. V Horním Těrlicku si nechali Larischové postavit hospodářský dvůr „*s krásným, nově postaveným, ale nevelkým panským zámkem.*“¹⁴⁵ U objektu se nachází socha sv. Jana Nepomuckého ze sedmdesátých let 19. století. Zámeček zde postavil kolem roku 1800 hrabě Jan Larisch-Mönnich jako jednopatrovou pozdně barokní budovu na obdélném půdorysu a s mansardovou střechou. Tento drobný objekt se do vesnice obracel zaoblenými nárožími, pásovými lizenami, výraznou korunní římsou a ozdobným segmentovým štítem v ose. Naopak vstupní fasádu členil kromě římsy jen mělký jednoosý rizalit. Pouze v přízemí zůstala zachována valená klenba s výsečemi.¹⁴⁶

Na návrší v Kostelci mezi Těrlickem a Stanislavicemi se nachází u cesty z Českého Těšína do Havířova pozoruhodný letohrádek. K jednopatrové centrální části ve tvaru válce se pojí tři křídla. Dvě delší křídla po stranách vstupu mají každá po jedné místnosti. Krátké zadní křídlo ukrývá jen schodiště do kruhového prostoru patra s původní intarzovanou podlahou.¹⁴⁷ Letohrádek dal postavit hrabě Jan Larisch-Mönnich pravděpodobně v letech 1801–1804 ve velké ovocné zahradě. Později tento ojedinělý příklad centrální stavby na Těšínsku sloužil jako byt pro zahradníka. Na letohrádek navázala zeď, která vznikla pravděpodobně v souvislosti s hladomorem v roce 1847 a která dosahuje výšky až dvou metrů.¹⁴⁸ Výjimečná centrální stavba na panství Larisch-Mönnichů svádí k otázce původního účelu. Spíše než o byt se jednalo o místo k občasnému společenskému využití a snad možná i k setkávání před lovem či po lovu, kterému se příslušníci rodu Larisch-Mönnichů také věnovali.

Podobnou drobnou centrálu s místnostmi v bočních křídlech bychom našli od Ferdinanda Hetzendorfa v laxenburském parku.¹⁴⁹ Tyto zmíněné projekty na panství hraběte Larisch-Mönnicha mohl pravděpodobně navrhnout a postavit Anton Englisch, který pro tento šlechtický rod prokazatelně pracoval.

K významným aktivitám šlechty patřilo všestranné zvelebování panství. Přední místo v péči o stavební aktivity na svém majetku získala Gabriela Celestová. V roce 1785 koupila Ropici a zasloužila se o její rozkvět, v kterém ji pomáhal i stavitel Anton Englisch. Opomíjí se však, že osvícená stavebnice také investovala do zámeckého areálu. Investice do vlastního sídla se nedala pokládat vedle ostatních aktivit za filantropii a snad proto chybí zmínka o úpravách zámeckého areálu na jejím náhrobku.

I když Kneifelova topografie stroze popisuje, že zdejší šlechtické sídlo tvořil „*panský zámek a zámecká kaple*“, ¹⁵⁰ přece jenom dnes víme o složitém vývoji tohoto zámku mnohem více. Již za Sobků z Kornic zde stávala tvrz, kterou nechali přestavět svobodní páni ze Saint Genois v barokní zámek. Jednopatrový objekt dekorují pilastry vysokého řádu a suprafenestry s mušlemi. Plochostropé interiéry patra pak ozdobily pozdně barokní štuky. Nová majitelka nechala přistavět především zadní křídlo s pokoji pro hosty a kuchyní.¹⁵¹ Přístavba tohoto křídla údajně proběhla v roce 1810.¹⁵²

Stavitel musel jistě vyhovět požadavku stavebnice na reprezentativnost projektu a vypořádat se s polohou a původní zástavbou. Omezovaly jej také dva blízké rybníky, cesta a souměrná zahrada orientovaná podél cesty. Před zámeckým průčelím situoval stavitel uzavřený dvůr. [12] Patrový zámek s jednoduchými jónskými pilastry vysokého řádu zdobí fasádu společně s jemnou štukaturou suprafenester oken a edikulou vstupu z pilastrů dórského řádu. Boční strany dvora ohraničují podélné stavby sýpky a domu pro služebnictvo. Obě se výškou vyrovnají patrovému zámku. Na sýpce s aliančním erbem Celestů a Skrbenských se připomíná stavebnice a majitelka. Pod tímto jednoduchým kamenným čtvercem s reliéfem erbu upoutá jediný plastičtější architektonický motiv, římsa na podlouhlých konzolách. [13]

Naproti zámku dvůr uzavírá přízemní stáj s nízkou atikou. Ač se nezachoval původní vchod do někdejší konírny, přesto sdružené pásové lizény a především jednoduché planimetrické členění suprafenester obou oken a římsový zubořez nápadně připomínají Englischovu tvorbu. [14] Podobně totiž stavitel členil fasádu

kolem oken v návrhu na přestavbu Zemského domu v Opavě (1803),¹⁵³ jednoduché členění lizénami a zubořezem také připomene fasádu fryštátského zámku. Rozměry skromná stáj se nejvíce přibližuje k strohému josefínskému klasicismu fryštátského zámku.

Naopak kontinuitu barokní dispozice podporuje i socha Immaculaty uprostřed dvora. I když krov hlavního křídla vznikl patrně v letech 1772-1773, kdy vlastnil zámek Jiří Kašpar ze Saint Genois, úprava dekorace fasád zámku již patrně patří nové stavební etapě. Ke staršímu zdivu průčelí byly přistavěny pouze sokly pilastrů a střední osa dostala nový vstup s edikulou.¹⁵⁴ Plastičtější pilastry pak snad zdobily jihozápadní průčelí nově přistavěného bočního křídla, což dokládá viditelně osekane cihlové zdivo v místech předpokládaných pilastrů. Díky pilastrů dostaly sytě žlutý nátěr, tak jako šablonou malované detaily ve vlysu kladí. Převažující bílo-žlutou fasádu zámku patrně obdržely ostatní objekty kolem dvora. Téměř intaktně dochovaný stav zámku přibližně z doby kolem roku 1800 za posledních dvacet let zchátral a většina fasád tak nenávratně zmizela. Totéž lze říct i o pozoruhodném anglickém parčíku se sloupovým altánem, který však musel vzniknout až ve druhé třetině 19. století.¹⁵⁵

Podobně jako v Ropici postavila i v Javoří zdejší aristokracie řadu staveb, které zcela změnily ráz podhorské vesnice. Již víme, že Englisch zde pracoval na katolickém kostele pro svobodného pána Arnolda Saint Genois. S osobou šlechtice a jeho předchůdcem je spojena výstavba obytné kolonie, hospodářských budov, školy a evangelického kostela. Nedaleko od kostela se nacházel již na počátku 19. století panský zámek s okrasnou a odpočinkovou zahradou a se skleníkem.¹⁵⁶ Z velké části se tento areál dochoval dodnes. Jeho podobu přibližně ve třicátých letech 19. století věrohodně reprodukuje pozapomenutá litografie. Patrový zámek obklopují přízemní hospodářské stavby. Obdélnou patrovou stavbu vlastního zámku člení na delších stranách rizality s trojúhelnými štíty. Přízemní arkáda nádvorního rizalitu nese úzký balkon patra s třemi velkými, půlkruhově ukončenými okny. Nad prostředním oknem pak pomáhají nést kladí překvapivě dlouhé a štíhlé konzoly, o jakých jsem se zmiňoval u sýpky ropického zámku. Druhý rizalit zámku v Javoří se obracel do malé okrasné zahrady s jednoduchou fontánou, bránou či nikou a spleť nepravidelných cestiček. Intimní atmosféru jí propůjčuje vzrostlá zeleň na okrajích zahrady. Na menší anglický park před zámkem pak navazuje stromová alej a okolní krajina. Od zámku a z centra obce vedou aleje a cesty na nejbližší návrší. Z jednoho z nich

pozoroval autor předlohy zámek a ze vzdálenějšího pak lze vidět kruhový chrámek, který se díky kamennému provedení konstrukce zachoval dodnes. [15] Na hřbitově mezi rodinné náhrobky umístil stavebník zámku široký obelisk. Ve vlastním zámeckém parku pak ke kontemplaci vybízí kanelovaný sloup na soklu. Tyto památky snad mohly ovlivnit i jiné postupně vznikající parky a stavby po celém Těšínsku.

S velkorysou výstavbou souvisí i jednoduchá brána do areálu, na které přidržují putti rodové erby Arnolda Saint Genois a jeho manželky. Brána a klasicistní zámek tedy musely vzniknout po roce 1793. Z čestného dvora před zámkem se vcházelo do haly, na kterou navazoval obdélný sál s okosenými nárožími. V patře se po stranách velkého sálu rozprostíraly obytné místnosti majitelů.¹⁵⁷ Oblouk v přízemí s balkonem nápadně připomíná Chambrezovu přestavbu těšínské radnice či Rybniční zámeček v lednicko-valtickém parku. V patře dodávají fasádě ušlechtilost a charakter dva postranní sdružené jónské polosloupky a štít, v kterém se nacházel erb majitelů. První dvě postranní okenní osy křídel se podobají architektonickými detaily fasády těšínskému konviktu od Floriana Jilga. I zde se uplatnily plastické dekorativní prvky. Navíc všechna pravoúhlá okna prvního patra zdobí suprafenestra s akantovou rozvilinou. Okna v přízemí dvou os bočních mělkých rizalitů člení půlkruhové arkády s prázdnými lunetami, které nesou společné rysy s nádvorní galerií radušského zámku. [16] Tuto galerii postavil pravděpodobně Franz Biela ve dvacátých letech 19. století a pokračoval tak v dostavbě zámku, který pro hraběte Larisch-Mönnicha započal Anton Englisch. Výjimečnému areálu tehdy na Těšínsku mohl konkurovat pouze nově postavený fryštátský zámek.

Parky měla i další sídla. V Malých Kunčicích za Jana a Marie Pelkových vznikla kolem jejich několikrát přestavovaného renesančního zámku romantická anglická zahrada s kruhovým altánkem, fontánou a topolovými alejemi.¹⁵⁸ Jan Karel svobodný pán Skrbenský nechal zařídit své panské sídlo v Šenově s pozoruhodnými sály v gotickém slohu a zahradou s oborou.¹⁵⁹ V roce 1827 celé panství zapůsobilo na polského cestovatele Ondřeje Zielińskiego. Před vlastním zámkem snad již tehdy stála budova hospodářského dvora ve tvaru písmene L.¹⁶⁰ Pozoruhodnou architekturu průjezdní brány dvoukřídlého dvora tvoří rizalit završený trojúhelníkovým štítem. Kladí tohoto štítu podpírají anty a dva toskánské sloupky nad asi původně půlkruhově ukončeným průjezdem. [17] Soudobé analogie antového rizalitu ve zdejší klasicistní architektuře nalezneme i ve zmiňovaných balkonových porticích radnice ve Frýdku a

Zemského domu v Opavě od Antona Englische. Tedy budov, které měly reprezentovat oficiální moc.

Novou podobu fasády dostal zámek v Ráji, který patrně dal přestavět Jiří svobodný pán Bees. Požárem poškozený objekt odkoupil od hraběte Larisch-Mönnicha, který jej zakoupil v roce 1792.¹⁶¹ Trojkřídlá dispozice s čestným dvorem si zachovala v jádru renesanční a barokní zdivo až do demolice v roce 1980. Bohužel dnes velmi obtížně posuzujeme jednotlivé fáze stavebních úprav.¹⁶² Římsové frontony však více připomínaly čtyřkřídlý zámek v Ostravě-Kunčicích. Čtyřkřídlá dispozice kunčického zámku s arkádami v přízemí jej spojuje se šenovským zámkem. V roce 1827 zakoupil kunčický zámek hrabě Filip Saint Genois. Modernizace staršího objektu se dotkla nejenom fasád, ale i interiérů s reprezentačními místnostmi, kde se odehrával bohatý společenský život. Kolem poloviny 19. století zde hrabata založila anglický park.¹⁶³ Přírodně krajinářský park postupně vznikl i kolem již zmíněného rájeckého zámku Beesů z Chrostiny.

V roce 1793 prodal Josef Bees Těšínské komoře statek se zámkem v Děhylově. Portály zámku s datováním 1768 byly vytesány při přestavbě zámku ještě za Gočalkovských, kteří zámek vlastnili od 16. století až do roku 1791.¹⁶⁴ V roce 1840 prováděl přestavbu děhylovského zámku stavitel Andreas Kmentt. Z korespondence mezi úřady komorního panství víme, že zde postavil stáj, špýchar a chodbu či snad rovnou celé křídlo zámku.¹⁶⁵ Stylově by tomu odpovídala patrová přístavba nového severního křídla členěná lizénami a jednoduchými okny ve dvou podlažích.

Sledovaná šlechtická sídla, úzce spjatá s hospodářským zázemím a děním na panství, se často řadí do sledovaného období bez hlubší znalosti jejich proměny v průběhu let a bez znalosti kontextu místní architektury. Novým přehodnocováním těchto objektů a dostupných informací o jejich historii se postupně mění i pohled na jejich stavební vývoj. Srovnávání jednotlivých objektů a časové řazení jejich stavebních fází není jednoduché především u zničených staveb a u většinou často přestavovaných sídel, ke kterým chybí dostatek archivních pramenů a srovnávacího ikonografického materiálu. U mnoha objektů zůstává nejasná jejich funkce. Typ zámku se středním rizalitem a hospodářskými a správními budovami tvořícími čestný dvůr přetrvává na Těšínsku i v první třetině 19. století. Zámky v Ropici a v Javoří tvoří ukázkové příklady takového typu obytného a reprezentačního sídla uprostřed panství šlechty. Právě mezi těmito venkovskými sídly a městskými

rezidencemi se odehrával život šlechty v době, kdy se měnilo její postavení ve společnosti.

2.3.2. Krásný dům, palác nebo zámek?

Místní šlechta si nestavěla pouze venkovská sídla jako centra svých panství, ale k pobytům ve městech a reprezentaci si najímala, kupovala nebo i stavěla své městské příbytky. Městská sídla šlechty se téměř výhradně soustřeďovala do Těšína, kde sídlila řada úřadů, škol a lokální centrum kultury a služeb. Chudnoucí šlechta se často zbavovala svého pozemkového majetku a stěhovala se do města. Ve městech však nestavěla pouze paláce, vhodné podmínky výjimečně umožňovaly upravit starší šlechtické sídlo či hrad v pohodlnější rezidenci. Ve sledovaném období se provedla taková přestavba zámku s hospodářskými a správními budovami a parkem ve Fryštátu.

Fryštátské panství koupil hrabě Jan Larisch-Mönnich v prosinci roku 1792 od Rudolfa hraběte Taafe.¹⁶⁶ Již v druhé polovině 16. století zde stál zděný zámek s okrasnou a užitkovou zahradou a nezbytnými hospodářskými budovami.¹⁶⁷ Barokně přestavěný zámek vlastnili Taafové od roku 1749. Požár v roce 1781 však zničil jeho původní podobu. Původní zámek pak sloužil spíše úřednictvu a hospodářské správě.¹⁶⁸ Po prodeji se Larisch-Mönnichové rozhodli k přestavbě fryštátského zámku. Dva roky předtím se ve Fryštátu oženil a usadil Anton Englisch po dobu svého působení na Těšínsku.

Přestavbou zámku pověřil hrabě stavitele Engliche. Englisch přestavěl barokní zámek na trojkřídlý patrový palác s nevelkou plochou zeleně v čestném dvoře.¹⁶⁹ Začalo se snad opravdu ještě v roce 1792 podle Englichova projektu a již na konci roku 1798 se sem nastěhovala rodina stavebníka. Stavebník a především stavitel také využili prázdné parcely po domech na náměstí, které schválil požár v roce 1781, a rozšířili plochu náměstí až k samotnému zámku. Mezi náměstím a bočním křídlem zámku pak postavili s podobnou fasádou „*Kamenný dům*“ (nazývaný později i Lottihaus) neboli objekt s kočárovnou v přízemí a s pokoji v patře. V dubnu 1823 poškodil západní křídlo požár a snad teprve tehdy bylo zrušeno točité schodiště v bočním křídle. V šedesátých letech nechali Larisch-Mönnichové provést v zámku další úpravy. V roce 1865 zřídili v parku před zámkem kašnu, ale to již objekt začal sloužit pro přijímání významných návštěv,¹⁷⁰ protože se pomýšlelo na stavbu nového zámku.

S výjimkou malých stavebních změn si zámek uchoval dodnes svou klasicistní podobu. Reprezentativní zámecká stavba obrácená čestným dvorem do města, zadním průčelím do parku, spojená krytou zděnou chodbou na dvou obloucích s kostelem a krátkým dřevěným průchodem v patře s Lottihausem, svázala tento celek ještě více s městem. Přízemí s pásovou rustikou odlišuje patro s velkými okny v šambranách, které rytmizují sdružené pasové lizény. Nad římsou přidal stavitel k zvýraznění jinak nízkého objektu atikové patro, které člení rovněž lizény a štukové okenice. Hlavní osu zdůraznil zubořez římsy, erb stavitelů na jinak prosté kamenné desce a jej obklopující „baldachýn“ kanelur s píšťalami. [18] Vlastní rekonstrukcí rehabilitovaný vstup vybízí společně s novotvarem portiku k objevování vnitřních prostor.

Reprezentativní sál, chodby, schodiště a stropy zdobila nástěnná architektonická malba. Střední trakt zámku členil v prvním patře apartmán hraběnky a napravo pak reprezentativní prostory, pokoje a sály. Apartmán hraběte se pravděpodobně nacházel ve východní části zámeckého křídla za reprezentačními prostory. Ve vstupní části přízemí pokrývala podlahu blíže neurčená mozaiková práce. Stěna schodů, ústících do zahrady, nesla tajemný nápis, který podle Bayera v prvních třech řádcích obsahoval: „*Johann Graf Larisch von Mönnich*“ a ve čtvrtém řádku pokračoval letopočtem 1792. Písmena podobná snad řečtině a cyrilici a nápisy známé z konvenčních popisů minerálů¹⁷¹ vybízely návštěvníka zahrady k luštění a přemítání o tajemném významu této výzdoby. Před vlastní vstup do parku předsunul stavitel portikus na čtyřech dřevěných sloupech.

Víme, že zde topograf Kneifel asi kolem roku 1800 viděl „*Krásný panský zámek, k němuž se váže velká anglická zahrada, která byla teprve nedávno vytyčena a na jejímž úplném dokončení se bude ještě pracovat.*“¹⁷² Nedokončený anglický park znal tento topograf jistě před vydáním svého díla v roce 1804. K autorství rozsáhlých stavebních a zahradních úprav dodnes ukazuje pouze Englischova práce na projektu zámeckého skleníku v roce 1795.¹⁷³ Mizivé archivní prameny k výstavbě zámku doplňují jen poznámky o Fryštátu v Kaufmannově spisu, v němž se zmínil, že ostatky hraběte Jana Larich-Mönnicha byly uloženy v hrobce pod kostelem „*v jeho přátelské anglické zahradě*“.¹⁷⁴ Kaufmann město a zámek navštívil i po požáru v roce 1824. Zmiňuje se, že plameny nezasáhly naštěstí školy, kostel a ani zámek. V zámku jej zaujalo litinové schodiště, které zpřístupňovalo bohatě zdobené pokoje a sály v patře. Majitelům sloužil zámek jako letní sídlo, i s přilehlým anglickým

parkem, který je nazýván zahradou rozkoše a který zároveň sloužil i obyvatelům města k procházkám.¹⁷⁵ Ve skutečnosti zmíněný požár poškodil především radnici, domy, ale také část zámku a věž kostela. Přesto můžeme Kaufmannovi věřit, že při jeho návštěvě nebyly na kostele a zámku již znát škody po požáru.

Zajímavé postřehy k zámeckému parku nemůžeme nechat stranou. Z drobných zmínek lze postřehnout, že jej Jan Larisch-Mönnich od počátku plánoval jako módní anglický park s výhledem k beskydským vrcholům. Zatravněnou loukou protékal potok a z obou stran ji ohraničovala nepravidelná výsadba pestré skladby dřevin. [20] Překvapující ovšem zůstává fakt, že park přátelsky zpřístupnil šlechtic obyvatelům Fryštátu. Podobně vstřícného gesta se dostalo Vídeňanům od císaře Josefa II., který nejprve zpřístupnil bývalou císařskou oboru v Pratru a parky v Augarten, v Schönbrunnu a Belvederu. V letech 1817-1823 vznikla v blízkosti Hofburgu pro občany zahrada Volksgarten.¹⁷⁶ Larisch-Mönnichové se pravděpodobně inspirovali přímo ve Vídni, kde si postupně upevňovali své postavení u dvora.

Podrobnější popis parku a postřehy k zámku publikoval především Julius Bayer, který uvádí, že park vznikl podle anglického způsobu až v roce 1804 a nebyl vždy zcela volně přístupný. Přímo od zámku, kde začínaly květinové záhony, se rozkládal průhled až k horám. Parkem protékala mlýnka, přes kterou vedly mosty s železným zábradlím. Nepravidelné cestičky parkem přiváděly návštěvníka k odpočívadlům. K ryze okrasné a odpočinkové části pak přiléhala užitková část se zeleninovou zahradou, pařeništěm, oranžerií, objekty pro ananasovníky, fíkovníky a kamélie. Ve velkém skleníku si majitelé udržovali pestrou sbírku exotických rostlin. V zoologické zahradě, která vznikla až v roce 1862 na místě hraběnčina letohrádku, se nacházel kravín s dvanácti nejkrásnějšími kusy krav. Stáj údajně osvětlovala půlkruhová okna a byl zde i bazén a jméno každé krávy nesla černá oválná deska. K reprezentativnímu kravínu patřila místnost pro vychutnávání čerstvého mléka a mléčná komora pro výrobu másla. Nedaleko pak byla konírna s obydlím pasačky a s velkým holubníkem na střeše. Okolí těchto hospodářských objektů obklopovaly vysazené topoly a lipové aleje. Stáj pro dalších dvacet ušlechtilých koní se nacházela v přízemí tzv. Kamenného domu, před čestným dvorem zámku.¹⁷⁷

Fryštátský zámek ve své dispozici připomíná čestným dvorem a výraznou atikou spíše versailleský zámek než vídeňský Schönbrunn. Spojení barokní dispozice zámku s plošně členěnou a střízlivě prostou fasádou měšťanských domů v sobě nese

napětí doby. [19] Téměř přirozený ráz anglického parku se zde podřizuje baroknímu důrazu na střední osu. Volně přístupný park se spojuje se soukromými objekty pro hraběnkou a hrobku pro zesnulé majitele panství. Později v parku reprezentují hospodářské objekty šlechtice jako příkladného hospodáře. Ve fryštátském zámku tvoří prvky krásného městského domu a zároveň reprezentativního venkovského šlechtického sídla zdánlivě dialektický problém. Spíše se podařilo spojit přednosti obou typů sídel. Fryštátský zámek můžeme určitým způsobem chápat i jako městský palác s velkorysou anglickou zahradou.

Larisch-Mönnichové potřebovali ke své reprezentaci a plnění stavovských i úředních závazků v Těšíně adekvátní bydlení. Správní a vzdělávací centrum těšínského kraje tradičně lákalo k přítomnosti ve městě i ostatní těšínskou šlechtu. Na počátku 19. století vlastnili dům přímo na náměstí Beesové. Jan Mattencloit pobýval v Těšíně ve svém domě, který se podle pozdější výzdoby fasády nazývá Domem Pod Kaštanem.¹⁷⁸ Nesmíme však zapomínat, že Těšín byl také centrem evangelické církve, jejíž vliv přesahoval hranice kraje. Ačkoliv počet příslušníků zdejší luteránské šlechty po celé 18. i v průběhu první poloviny 19. století rapidně klesal, přesto její přední představitelé se snažili udržovat krok s katolickou šlechtou. Barokní palác rodu Bludovských na těšínském předměstí získal rod svobodných pánů Kalischů, kteří jej nechali rozšířit o nové křídlo a o druhé patro. V roce 1802 byl palác osvobozen z městské jurisdikce¹⁷⁹ a nic nebránilo rozšíření barokního paláce směrem do ulice Horní brány. Tato velkorysá přestavba paláce mohla být financována z prodeje Kalischových statků Těšínské komoře. Kalischové se snažili s vrchností udržovat dobré vztahy i pořádáním zahradní slavnosti na počest Alberta Sasko-těšínského. Slavnost se odehrávala v zahradě jejich reprezentativního paláce. Bohužel původní vzhled objektu ovlivnila výrazná přestavba na klášter boromejských sester. Přesto můžeme dnes říci, že lze tento palác velikostí srovnat pouze s nedalekým městským palácem Larisch-Mönnichů.

Larischové vlastnili ve městě před požárem několik domů. Po požáru v roce 1789 se však naskývala možnost zakoupit pozemky po spálených domech a odkoupit parcely u městského opevnění. Velkorysé nákupy, prodeje statků a stavební aktivita hraběte Larisch-Mönnicha se brzy začala obracet k Těšínu. Již víme, že pokračoval v rodinné tradici ve stavovských funkcích a také ve vedení krajského úřadu. Jeho postavení umocňovala dobře vedená hospodářství na jeho statcích. Ke svému zděnému svobodopanskému domu přikoupil postupně obnovovaný sousední

měšťanský dům s přilehlými pozemky za 2000 zlatých. V domě se původně v přízemí nacházely dva obchody a v patře pět pokojů, které hrabě pronajímal jezuitům nebo úřadům. Z přikoupeného domu si původní majitelka mohla vzít veškeré vybavení i s okny a dveřmi. Velkorysost nového majitele se pak projevila ve velmi rychlé přestavbě domů na palác.¹⁸⁰ Hrabě jistě spěchal kvůli své instalaci do funkce zemského hejtmana. Při nákladných několikadenních oslavách jeho jmenování do funkce zemského hejtmana se mohli prostí občané dívat na pompézní slávu a „... udělali špalír až k úplně nově postavenému palácovému domu pana zemského hejtmana, v jehož zařízených a krásně dekorovaných místnostech byly nejskvostněji pohoštěny zemské stavy, personál c. k. krajského úřadu, duchovenstvo, zástupci vojska a města.“¹⁸¹

Nový reprezentativní palác pro zemského hejtmana tedy vznikl ve velmi krátké době. Trojpodlažní objekt se obrací slavnostní fasádou do dnešní Regerovy ulice. Sedmiosé průčelí se vyznačuje neobyčejně plochou výzdobou fasády. Atektionické lizény, portál ve střední ose a další prvky fasády přispívají pouze ke umírněné a střízlivé dekorativnosti. [21] Střízlivá barevnost a absence barokně zprohýbaných detailů odráží stylovou polohu josefínského klasicismu, kterou na Moravě dobře reprezentuje zámek ve Zdislavicích. Na umístění reprezentativních prostor do druhého patra a především na hlavní sál paláce upozorňuje pět vysokých oken a nízká atika na mansardové střeše. Na rozdíl od fryštátského zámku se stavebník a stavitel inspirovali ve velkoměstských palácích. Připomeňme, že reprezentativní prostory vídeňského Hofburgu se nacházejí rovněž ve druhém patře. Larischův palác v provinčním krajském městě mohl velikostí soupeřit jen s palácem Kalischů. Vedle kostelů a radnice se stal novou dominantou města. Jeho reprezentativních prostor brzy využívaly i nejvýše postavené osoby monarchie, které byly zvyklé na prostory vídeňského Hofburgu či Schönbrunn.

Portálem v ose průčelí se kočár s panstvem dostal přímo ke dveřím, které vedou na schodiště, díky němuž se hosté i majitel mohli dostat až do druhého patra. Zde nejbližší dveře uvedou návštěvníka do největšího sálu s „egyptskými“ motivy. Egyptský sál tvoří architektonicky vymezenou výmalbou atmosféru, která snad měla návštěvníka přenést do starověkého světa. Mezi figurálně zdobenými sloupy, napodobujícími ty egyptské, a vlysem s „hieroglyfickými“ znaky se otevírají malované průhledy do krajin s vodopády, deltou řeky, poseté starověkými chrámy, pyramidami, tajemnými náhrobky či domy a věžemi, které společně s lidskou stafáží

kombinovaly středoevropskou realitu s předlohami na motivy krajiny se starověkými ruinami. Dvě nárožní niky pak vyplňují porcelánově bílá kamna s plastikami Athény a Artemis. Program této místnosti v sobě ukrývá řadu symbolů a významů především na iluzivní plackové klenbě. Její malované lunety zdobí uprostřed medailon s červenofigurovou malbou na podstavci ze dvou sfing, zbytek lunety vyplňují postavy puttů jedoucích na zvířatech a rozviliny. V koutech se malíř pokusil opět podle neznámých předloh namalovat grisaillovou technikou sochy žen či nahých dívek. Nad středem místnosti obklopuje sluneční paprsky kruh se znaky zvěrokruhu. Výzdoba tohoto sálu souvisela podle Ewy Chojecké s winckelmannovským kultem starověku a ikonografickým programem, který se úzce vázal k zednářské symbolice. Při restaurování maleb se objevila i signatura s datací. Malby tak v roce 1796 namaloval malíř Mayer, kterého badatelé spojili s opavským malířem divadelních dekorací Janem Josefem Mayerem.¹⁸² K výzdobě použil malíř nejenom běžné malířské vzory a středoevropské pojetí stafáže, nýbrž musel pro lunetové medailony čerpat inspiraci v publikacích se starověkou červenofigurovou keramikou anebo z jejích tehdy tak módních napodobenin.

Postranní dveře z hlavního sálu tvořily enfiládu mezi čínským kabinetem a místností, ve které se zachoval dnes pouze pozdější malovaný strop a klasicistní kamna se žlábkováním. Čínský kabinet napodobuje čínský zahradní pavilon. Jeho stěny s kruhovými otvory vyplňují dnes špatně čitelné průhledy do krajin s lidmi, horami či chrámem a po stranách ožívují místnost pásy se stromy, s draky a s figurální složkou. Na stropu malíř vymaloval v kruhovém průhledu s balustrádou pohled na nebe s ptáčky. [23] Na druhé straně navazuje přímo na hlavní sál zmíněná místnost s malovaným stropem. Střední polygon zobrazuje Venuši s Amorem, pravoúhlé rozdělení postranních ploch, vějířovité výplně rohů a nádoby s ohněm naznačují, že se mohlo jednat snad o řecký nebo etruský pokoj. Velmi podobná výzdoba stropů i některých následujících místností bočního křídla pochází pravděpodobně z průběhu 19. století od jiného malíře.¹⁸³ Ke stavbě bočního křídla využil stavitel v přízemí zbytky městských hradeb. Původní příkop pak majitelé proměnili v zahradu francouzského typu. Strohou boční fasádu zdobí kordonová a korunní římsa a okna druhého patra v běžných šambránách, které připomínají pozdně barokní ostění.

Nový zájem o Egypt sílil nejenom s vlivem zednářského prostředí v 18. století, ale stal se také módní záležitostí. Egyptem se intenzivně zaobíral i jeden

z nejnámennějších aristokratů doby osvícenství na Moravě, hrabě Jan Nepomuk Mitrovský.¹⁸⁴ Pobyt arcivévody Alberta v tomto paláci a údajná příslušnost stavebníka paláce k zednářství svádí až k mystické interpretaci výzdoby sálů. Ve Slezsku lze tuto výzdobu srovnávat snad jen s výmalbou bruntálského zámku. Nápadně se však odlišuje výzdoba jednotlivých reprezentativních místností. Tyto kontrasty lze srovnat spíše s kuriózními pavilony v sentimentálních zahradách 18. století. Egyptský sál navíc spojuje nejen egyptské motivy, ale kombinuje je s antickou mytologií. Malované antické sochy a červenofigurové medailony jakoby měly návštěvníka přenášet do starověku.

Larisch-Mönnichové již v roce 1831 prodali svůj těšínský palác hraběti Filipu Ludvíkovi Saint Genois, který k dvoukřídleému paláci nechal dostavět třetí křídlo. Makowski se domnívá, že si hrabě vybral jako projektanta dostavby Josefa Kornhäusela. V roce 1840 však celý palác kupuje Anton Demel.¹⁸⁵ Pozoruhodné spojení staršího dvoukřídleého paláce s novým křídlem vyřešil jeho stavitel nanejvýš citlivým přístupem ke starší stavbě. Fasády nového křídla dostaly mnohem větší okna v pravouhlých vpadlinách, které pouze v návaznosti na starší křídlo obohatilo částečné orámování vpadlin a kordonová a korunní římsa. Třetí křídlo zároveň uzavírá nádvoří, v jehož šířce architekt umístil přes dvě podlaží jedinečnou konírnu. Její centrální prostor na půdorysu blízkém kruhu s 16 nikami pro mramorové žlaby, vysoká i lunetová okna a klenba, kterou podpírá v jejím středu toskánský sloup z pískovce, potrhují působivost prostoru. Od nádvoří vedou postranní dveře konírny na točitá schodiště, která míří k obytným místnostem nového křídla, levé schodiště pak i na emporu či vyhlídku do stáje v patře. [24] Po výstupu po schodech do druhého patra čekalo návštěvníka překvapení. Sfinga podle mytologie pokládala kolemjdoucím hádanku. Překonáním nebezpečné a tajemné sfingy se návštěvník stejně jako Oidipus mohl odvážit jít dál. Tvůrčí přístup a snaha o sjednocení dvou celků se povedla i v sálech druhého patra. V novém křídle se dnes na stěnách největšího sálu zachovala jen výmalba stěn tzv. Římského sálu, který svou velikostí a koncepcí připomínal starší Egyptský sál. Místnost zcela ovládl motiv kanelovaného sloupu a balustrád. Mezi nimi se na poškozené výmalbě otevírají průhledy do přírody, do středomořské krajiny s vodopádem či mostem spojujícím údolí v horách. Kromě sloupů malovaných na zdi se dodnes zachovala dvě původní litinová kamna s motivem torza kanelovaného sloupu.¹⁸⁶ Motiv sloupu na sídlech hraběte Ludvíka Saint Genois odkazuje se sfingou opět na osobní zaujetí stavebníka antikou.

K pozoruhodnostem patří především výjimečná stáj. Jiné stáje na půdorysu ideálního geometrického útvaru, jakým je kruh, se v českých zemích nepodařilo dohledat. Podobné centrální stáje však nejsou časté ani ve Francii nebo v Anglii. Ve francouzských městských palácích řada prostor obdržela oválný nebo kruhový půdorys, aniž by se to projevilo na fasádě. Ve vídeňském prostředí se tomuto ojedinělému prostoru blíží centrální prostor sedlářství (sellerie) a protější kaple v prvním projektu paláce knížete Rasumovského od architekta Louise Montoyera.¹⁸⁷ Snad pod vlivem francouzských paláců vytvořil i Josef Kornhäusel ojedinělou půlkruhovou stáj na konci jednoho z křídel weilburského zámku v Badenu. Stavbu pro arcivévodu Karla Ludvíka mohl ovlivnit projekt Napoleonových architektů Perciera a Fontaina pro palác de Chaillot¹⁸⁸ nebo stáje z Neufforgeova traktátu. Velmi podobné stáje najdeme i na zámku v Koblenci od Pierra Nicholase d'Ixnarda (1723-1795).¹⁸⁹ Tyto inspirační zdroje mají k této těšínské konírně stejně daleko jako kruhové stáje na americkém venkově.¹⁹⁰ Niky a lunetová okna vytváří z této centrální stáje „pantheon“ pro koně, tak jako Sala Rotonda ve vatikánském Museo Pio Clementino pro cennou sbírku uměleckých děl.

Kvalitní a citlivá dostavba paláce, jedinečná stáj pro koně a strohá fasáda neprokazují přímo Kornhäuselovo autorství. Především nenápadné vložení konírny do pravoúhlého křídla může připomínat vídeňskou synagogu, kterou Josef Kornhäusel navrhl na půdorysu oválu vloženého důmyslně a nenápadně do nádvoří obytného bloku již ve dvacátých letech. Vysoká kvalita těšínského projektu průkazně nedokládá účast projektanta známé vídeňské synagogy. Tyto kvality mohl najít hrabě i u jiných schopných architektů. Takovým projektantem by mohl být i Franz Biela, místní Karl Jilg nebo Josef Gross, jejichž nakládání s hmotou fasády se příliš neodlišovalo od členění fasád třetího křídla původního Larischova paláce pro hraběte Saint Genois. Otevřel se tím problém Kornhäuselova působení na Těšínsku.

2.3.3. Od palladianismu k tvorbě Josefa Kornhäusela na Těšínsku

Neobyčejně podnětná tvorba Andrey Palladia postupně inspirovala a inspiruje i dnes stavitele, stavebníky a teoretiky umění a architektury po celém světě. Svěbytný přístup Palladia k odkazu antiky, odlišné nakládání s Palladiovým přínosem v jednotlivých zemích,¹⁹¹ to vše vytvářelo různá pojetí a stylové polohy palladianismu či neopalladianismu. Tyto podněty v neoklasicistní architektuře českých zemí se dávají do souvislostí s palladiánským neoklasicismem,¹⁹² anebo se zjednodušeně

zaštítily pojmem empír.¹⁹³ Připomeňme si, že rakouská část Slezska od roku 1783 tvořila společně s Moravou jednotný správní celek s centrem v Brně. Nepopíratelný vliv Vídně působil jak na stavitele, tak i stavebníky.

Podle názoru Michala Konečného ovlivnila architektonická tvorba Andrey Palladia moravské prostředí první poloviny 19. století především prostřednictvím francouzsko-italského prostředí a na liechtenštejnských panstvích prostřednictvím anglického neopalladianismu.¹⁹⁴ Anglický neopalladianismus se obvykle spojuje ve svých počátcích s Inigem Jonesem, v plné intenzitě s odkazem Lorda Burlingtona. Jeho zájem o Palladiovo dílo dokládá překlad Palladiových *Čtyř knih o architektuře* do anglického jazyka, cesty po Itálii, sbírka Palladiových kreseb a plánů a v neposlední řadě i projekty vil, které nápadně citují Palladiovy projekty těchto venkovských sídel.

Do Vídně pronikal palladiánský vkus především prostřednictvím zmíněného traktátu. Na vídeňské akademii se učilo s nástupem Pietra Nobileho stavitelství podle Palladiova a Vignolova architektonického traktátu.¹⁹⁵ Mnohem dříve tu dokázal Louis Montoyer (1749-1811) nově zhodnotit odkaz Palladiovy tvorby, kterou poznal u svého belgického učitele Laurenta Benoita Deweze (1731-1812). Zcestovalý Dewez znal z autopsie nejen některé antické stavby, ale především pracoval jako kreslič u předního představitele anglického neopalladianismu, Roberta Adama (1728-1792). Belgie zprostředkovala Vídní prostřednictvím Montoyera jak francouzskou architekturu druhé poloviny 18. století, tak i podněty anglického neopalladianismu. Montoyerovo pojetí puritánsky jednoduchého členění fasád, kombinovaných s inspiracemi z antických chrámových průčelí, nezapře v interiéru kupolového a slavnostního sálu paláce knížete Rasumovského nápadnou podobnost se sálem v Kedleston Hall (1761-70) od Roberta Adama. Na následující generaci vídeňských architektů působil i podobný Montoyerův Rytířský sál v Hofburgu.¹⁹⁶ K této nové generaci architektů patřil i Josef Kornhäusel.

Kornhäuselovo působení na Těšínsku spojil Günther Grundmann se zámky v Těšíně, v Hnojníku a v Dolních Bludovicích.¹⁹⁷ Podklady přitom získal pravděpodobně od Viktora Karger, který Kornhäuselovi připsal představbu těšínského zámku a rotundy a nový skleník a doložil autorství divadelní budovy i signovaným plánem.¹⁹⁸ S těmito údaji se plně ztotožnil i Witold Iwanek.¹⁹⁹ Přesto ani jeden z těchto badatelů nepodložil svá tvrzení přesvědčivým formálním rozbořením a srovnáním s dílem Josefa Kornhäusela. Pouze Iwanek spojil Kornhäuselovo

klosterneuburské schodiště se schodištěm v těšínském zámku a poukázal na souvislost s Neufforgeovým několikasvazkovým dílem.²⁰⁰

S Kornhäuselovým autorstvím nemůžeme s jistotou svázat především objekt zámku v Dolních Bludovicích. Nápadná podoba se starším zámekem v Dolních Tošanovicích podryvá jakékoliv snahy připsat stavbu význačnému vídeňskému architektovi. Snad kvůli přestavbě zámku v Dolních Tošanovicích v roce 1933 jej opomenuli zmínění badatelé připsat do stejného okruhu staveb. Tošanovický zámek se vsí koupil v roce 1798 svobodný pan Jan Mattencloit, který zde dal pro sebe a svou ženu upravit pravděpodobně objekt někdejší tvrze.²⁰¹ Ještě na počátku 20. století členila přízemí kvádríková rustika a první patro meziokenní lizény. Zjednodušený motiv palladiánského okna umožňoval z hlavního sálu přístup na balkonový portikus na dvou párech jednoduchých sloupů. [10] Protějšší podélnou fasádu orientovanou více k cestě člení ve střední partii rizalit s trojúhelným štítem a s trojicí otvorů v obou podlažích. Jejich vzájemné proporce opakují redukované schéma palladiánského okna. Střízlivé a až měšťánské členění fasády připomíná řešení fryštátského zámku. Palladiánským oknem se již v devadesátých letech 18. století inspiroval na průčelí farního kostela v Těšíně Jacobi. Obliba monumentalizujících sloupů a polosloupů v průčelí se na Těšínsku rozvíjela v následujících dvou desetiletích 19. století.

Velmi podobné a jednoduché řešení dispozice uplatnil také neznámý stavitel na zámečku v Dolních Bludovicích. Rizalit s trojúhelným štítem zahradního průčelí doplňuje vyšší půlkruhově ukončené okno s parapetní vpadlinou v ose a štíhlá pravoúhlá boční okna značně vzdálená od sebe. Rustikalizovaný palladiánský motiv tak ozvláštňoval jinak hladkou fasádu s kordonovou a korunní římsou. Na nádvoří fasádě chybí překvapivě palladiánské okno nad mnohem širším a subtilnějším balkonem na čtyřech sloupech. Větší interkolumnium dodalo jednoduché fasádě větší subtilnosti a slavnostní velkorysosti jinak skromného sídla. [11] Podobně široký portikus obohatil těšínskou radnici ve čtyřicátých letech. Tehdy snad dostal i bludovický zámeček svou klasicistní podobu. Radikální stavební úpravy zámku během druhé poloviny 20. století dnes naprosto znemožňují hlubší poznání objektu z autopsie. Strohost a ani kvalita architektonického detailu nepostačují k tomu, abychom za autora této přestavby považovali Josefa Kornhäusela,²⁰² třebaže kovové zábradlí balkonu zámeckého portiku se podobalo mříži balkonu na těšínském zámku.

Ani v případě těšínského zámku neznáme signované plány, účty nebo archivní zmínky o práci Josefa Kornhäusela na přestavbě těšínského hradního návrší. Iwanek publikoval jeden z návrhů na opláštění a na novou fasádu rotundy. Teprve nedávno se v literatuře objevil návrh plánu budoucího parku kolem zámku a mnohem pozdější plány, které pomáhají lépe pochopit úkoly a požadavky kladené na projektanta.

Původní hrad již od švédského obléhání přestal plnit svou reprezentativní funkci. Objekty bývalého dolního hradu využila a postupně upravila Těšínská komora pro sídlo svých úřadů, jejich zázemí a pro zámecký pivovar či palírnu. Urbář z roku 1823 nám dále odkrývá, že se na místě dolního hradu jednalo většinou o patrové objekty různého stáří a stavu zachování, které vymezoval především obrys hradeb původního hradu. Horní hrad se skládal již jen z částečně zachovalých sklepů původního hradního paláce, špýcharu, rotundy, gotické věže a ruin ostatních objektů a hradeb.²⁰³ Nejlépe si představíme složitou situaci z jednoduché grafiky kominického novoročního přání s pohledem z hlavní městské ulice k zámku. K hradnímu návrší se zvedá přímá a jistě dosti strmá cesta lemovaná po obou stranách stromy až k průjezdu do areálu. Patrový vstupní trakt vymezuje v přízemí zleva bašta. Bašta opatřená balustrádou pak sloužila jako nepříliš reprezentativní vyhlídka s pravděpodobně provizorním přístřeškem, na který navazovalo krátké křídlo, které lemovalo zleva úzkou cestu na nádvoří. Patro o sedmi okenních osách se segmentovými frontony rytmičují meziokenní vertikální pasy. Za mansardovou střechou této průčelní budovy se vrší další střechy různých objektů a věž s cimbuřím. [25] Hradní návrší se tak příliš neodlišovalo od mnohem hustší pestré městské zástavby a navíc nepůsobilo příliš reprezentativním dojmem sídla správy statků největšího pozemkového vlastníka na Těšínsku.

Téměř nedůstojné sídlo správy a absenci vlastního pohodlného ubytování pro nejužší příslušníky císařského dvora v Těšíně si uvědomoval již Albert Sasko-těšínský, když využíval při svých pobytech Larischův palác. S touto situací byl konfrontován i arcivévoda Karel Ludvík a především vysocí úředníci jeho centrálního úřadu, kteří pobývali na Těšínsku v letech 1832-1839.²⁰⁴ K rozsáhlým úpravám celého areálu přikročil arcivévoda především proto, aby zajistil dostatečné příjmy a fungující panství pro svého nástupce a dědice fideikomisu. Usiloval hlavně o modernizaci a zefektivnění.²⁰⁵ Záměr jistě mohla podpořit i strategická poloha Těšina v rámci Těšínska a stále nevyužitý potenciál celé oblasti. Těšín se též stával zastávkou na cestě k arciknížecím statkům v Haliči.

Již v roce 1837 se začalo s přípravnými pracemi přestavby sídla Těšínské komory na reprezentativní objekt s parkově upraveným návrším. Rozsáhlejší stavební práce a poptávka po cihlách však vyžadovaly postavení nové cihelny. Nejprve se musely přestěhovat komorní úřady, a proto se ještě tentýž rok přestavěly budovy bývalého pivovaru na byt ředitele komorního panství. Snad tehdy vznikly i nové prostory komorních úřadů. Část starších budov bývalého hradu musela ustoupit plánované přestavbě a úpravě návrší na park. Ve stejném roce se v účtech už objevují položky za zařízení zámku. Za parkety, tapety a nábytek zaplatila téhož roku Těšínská komora 3 448 zlatých a 30 krejcarů.²⁰⁶ Poté pokračují přípravy na následující stavební sezónu, protože „*Pro zamýšlenou stavbu zámku v roce 1838 bude potřeba kvalitního vápna.*“²⁰⁷ Hašené vápno dodával od ledna až do května jednou týdně Pavel Koždoň z Konské.²⁰⁸

Stavba v roce 1838 výrazně pokročila kupředu. Tehdy byly zbořeny budovy u jihozápadní strany věže, které sloužily naposledy jako špýchar. Samotná gotická věž byla před rokem 1838 zasypaná do výšky přízemí.²⁰⁹ Navíc komorní úřady stále žádaly o zřízení dalších cihelen.²¹⁰ Předchozí bádání kladlo do tohoto roku teprve započetí prací a Kornhäuselův příjezd do Těšína. Prostor horního hradu se začal měnit v romantický park s rotundou a věží. To, co zůstalo z Dolního hradu, využil stavitel na „*lovecký zámek*“ z přilehlou oranžerií.²¹¹

22. února 1839 požaduje Těšínská komora po Lesním úřadu ve Vendryni kamenné desky na stavbu zámku. Na konci tohoto roku pak stejný úřad vyřizuje dodávku skel pro těšínskou oranžerii.²¹² V roce 1840 zajišťoval vápno na stavbu zámku třinecký Hutní úřad podle nově stanovených cen.²¹³ Stavba zámku probíhala ještě následujícího roku, kdy se začalo upravovat nejbližší okolí v park.²¹⁴ Kovové prvky zábradlí zámeckého balkonu obstarával Hutní úřad v Ustroni a v květnu 1840 zajišťoval i jiné kovové části pro zámek. Komorní úředníci objednali mříž ukončenou šíškami a spodním ukotvením do kamene tak jako u balkonové mříže. V roce 1840 probíhaly dokončovací práce na stavbě a celkové náklady se vyšplhaly na 41 129 zlatých 9 2/4 krejcarů vídeňské měny. Ještě roku 1841 požadovala komora po třineckém hutním úřadu hašené vápno na stavbu zámku²¹⁵ a následující rok na střeše upevnili hromosvod.²¹⁶ Zámecká koupelna se zřizovala až v roce 1843. Velkou změnu v zámeckém parku schválil arcivévoda v roce 1845, kdy se v jeho části začalo s výkopy nového pivovaru.²¹⁷ Na proměně hradního návrší se podílelo patrně několik zednických mistrů. Ve zprávě o nákladech a finančním vypořádání za stavbu ovčína

v Kilistvu se zmiňuje stavitel Jilg, který dostal doplaceno i za nspecifikovanou práci na stavbě těšínského zámku v roce 1839.²¹⁸

Velmi sporé archivní doklady k přestavbě přece jenom trochu mění dosavadní pohled badatelů na tuto architektonickou úlohu. Se stavebními přípravami se započalo mnohem dříve, než se doposud soudilo. Plány a zadání přestavby tedy musely předcházet stavební a přípravné práce v roce 1837. I přes torzální stav archivu můžeme sledovat postup na stavbě každým rokem. Porovnáním obrazových pramenů před přestavbou a realizovaných úprav vyplynou lépe záměry architekta a stavebníka. Především překvapí, jak málo architekt zasáhl do půdorysného schématu někdejšího dolního hradu. Maximální snaha o úspornost a zachování původních konstrukcí se naštěstí negativně neprojevila na působivosti fasád. Zatímco nedůstojnému příjezdu do zámeckému areálu propůjčil stavitel pohodlnější a reprezentativnější formu komunikace na půdorysu oválu, okolní plochu návrší proměnil v park protkaný spleť cest s velkými zatravněnými plochami s jasně vymezenými partiemi pro stromy a keře. [26] Průhledy partiemi drobného krajinářského parku, pěšiny pod hradbami původního hradu i výhledy do krajiny podtrhly vizuální účinek, za kterým nezaostávala ani fasáda průčelí zámku, a propojily celý areál v komunikativní a reprezentativní celek. [27]

Vlastní příjezdový ovál odkazuje na čestný dvůr barokních zámků. Kromě strmého terénu omezovala možnosti starší zástavba a především nárožní bašta. Průčelní trakt se mohl dále stavebně rozvíjet jen na druhé straně. Tuto stranu s dvěma zatravněnými parterami uzavírala symetrická a monumentální budova nové oranžerie. Původní objekty dolního hradu vyznačil nejenom průjezd, ale především linie původních hradeb s baštami. Část vstupního traktu, který byl spojený s nádvořím traktem, tedy traktem obráceným do parku, nově podtrhl rizalit a přístavba druhého patra. Nesymetricky umístěný vjezd do nádvoří a do parku vyznačil architekt směrem k baště jednoosým rizalitem, který pouze vizuálně odděluje symetricky uspořádanou část fasády od bašty. Pravé křídlo muselo být k rizalitu dostavěno a respektuje symetrické uspořádání klasické palácové fasády o třech rizalitech.

Vertikální složku rizalitů vyrovnává pásová rustika přízemí, kordonové římsy mezi podlažními a nízké atiky na obou křídlech po stranách středního rizalitu. Dominantní postavení střední osy posiluje především tříosý přízemní balkonový rizalit. Patra nad balkonem zvyrazňuje šablona a trojúhelný štít. Tato šablona slouží k architektonickému podtržení významu výklenku střední osy. Její pilastry

s dórskými hlavicemi vynášejí kladí, na které dosedá termální okno druhého podlaží. Okna a dveře v prvním patře nad balkonem zkrášlují plastičtější trojúhelníkové frontony na volutových konzolách, zbývající okna rizalitů zdobí jednoduše profilované šambrány. Ty v prvním patře ostatních oken rizalitů zušlechťují jednodušší římsové frontony. Trojice půlkruhově zakončených oken nad bosovanými průjezdy podtrhují štukové archivoly, tak jako u termálního okna.

I když nárožní bašta narušuje symetričnost průčelí, přesto její plochu nejenom vyplnil sál, ale i toskánský portikus na litinových sloupech, které této vyhlídce propůjčují důstojnost antického chrámu. Architekt také zároveň zdůraznil starobylost základů této „akropole“. Podobně působil na kolemjdoucí také střední rizalit oranžerie, který velmi úsporným a monumentalizujícím způsobem předváděl palladiánský motiv s odkazem k triumfálním obloukům. Kornhäusel jej použil již na Apollonově chrámu v schönwaldském parku. Monumentalitu rizalitu jinak strohé a účelné stavby lze mezi soudobými oranžerieri srovnávat snad jen s ještě větší Rémyho oranžerií v zahradě vídeňského Hofburgu a Kornhäuselovou klosterneuburskou oranžerií. Prostá a účelná křídla oranžerie kontrastují s mohutným rizalitem a připomínají jmenované významné oranžerie vídeňských architektů.

Vliv oficiální vídeňské architektury třicátých let se promítl i do pásové bosáže a výrazné rustiky oken a portálů přízemí. Podobně člení přízemí rustika na budově Zemského soudu (1831-1839) nebo na budově Mincovního úřadu (1835-1838) od Paula Sprengera. Oblibu rustiky patrně inspirovala i dostavba vídeňské Hradní brány od Pietra Nobileho.²¹⁹ Motiv pilastrů vynášejících kladí a termální okno v patře rizalitu zámku inspirovalo podle Pavla Šopáka průčelí paláce d'Hallwyl (1766) podle Ledouxova projektu. Ledouxovy stavby Kornhäusel recipoval v Apollonově chrámu v lednicko-valtickém parku. Přitom tyto stavby spojuje motiv exedry.²²⁰ Záměrně užití motivu termálního okna podpíraného polosloupou v monumentálnějším měřítku použil Robert Adam na univerzitní budově v Edinburghu (1789). Jeho projekt nápadně připomíná kompozici Villy del Pigneto od Pietra da Cortony. Tato stavba se patrně inspirovala v římských lázních a snad v antickém chrámu v Palestrině. Motiv skutečné exedry se objevil v podobné funkci jako v Těšíně na neapolském královském paláci nebo v traktu vatikánských muzeí.

Zcela jinak byla upravena nádvorní patrová fasáda do parku. Široké nárožní rizality rytmizované pásovou rustikou a trojitými okny vyvažují mírně ustupující střední část s půlkruhově uzavřenými okny v přízemí. I když se autor nevzdal nároku

na symetričnost fasády, záměrně zde není podtržena střední osa a strohá fasáda působí téměř měšťanským dojmem. [28] Touha po symetrii architekta donutila použít i falešná okna, aby tak zachoval vyváženost jednotlivých fasád. Falešná okna a dveře pomáhají a pomáhala vytvářet iluzi a řád i na jiných fasádách areálu a především na hlavním průčelí k městu. Kornhäusel ve své tvorbě také využíval těchto možností práce z fasádou již ve Vídni.²²¹

Historiky umění doposud nepovšimnutý průjezd do parku a zároveň hlavní vstupní prostor do areálu navozuje dojem slavnostního prostoru. Na ploše stěn se střídají toskánské pilastry a vystupující úseky zdí. Na ně dosedá vlys, profilovaná římsa a pak už jen segmentová klenba. [29] Právě motiv vstupního prostoru a haly využil Kornhäusel v klášteře skotských benediktýnů.²²² [30] Architekt v Těšíně přizpůsobil velkorysé vídeňské řešení haly omezeným prostorovým možnostem. V průjezdu se po levé straně vstupovalo na dvouramenné schodiště, kterému vévodí ozdobná litinová lampa. Vstupní prostor vedl návštěvníka po levé straně do úzkého křídla se třemi pokoji a přístupem do parku, anebo přímo před sebe do vestibulu, který se po obou stranách otvíral trojicí segmentově uzavřených arkád. Tyto arkády nejenom zpřístupňují další místnosti zámku, ale osvětlují tuto halu nad průjezdem. V dělení tohoto reprezentativního prostoru opět můžeme nalézt vzdálenější paralelu v arkádách haly skotského kláštera ve Vídni.

Druhé reprezentativní schodiště zámeckého komplexu se nachází v nádvořním traktu a zpřístupňuje nejenom patro tohoto traktu, nýbrž i druhé patro rizalitu fasády obrácené k městu. Strohé a úzké dvouramenné schodiště působí neobyčejně monumentálně vertikalizujícím účinkem pilířů a pilastrů. Podle Iwanka připomíná schodiště Kornhäuselovy dostavby klosterneuburského kláštera.²²³ Na Těšínsku se pilíře a pilastry v prostoru schodiště uplatnily i na zámku v Horních Tošanovicích.

V samotném parku zůstala z původních staveb hradu pouze románská rotunda a gotická věž. Věž se bez větších zásahů proměnila v romantickou rozhlednu s výhledem na město a panorama Beskyd. Románská rotunda se však nacházela výrazně pod úrovní okolního nivelovaného návrší. Její spodní část s vchodem a s tribunou tedy musela být také zasypána. Zchátralý kostel také potřeboval novou střechu. Nakonec se přikročilo k opláštění původního kamenného zdiva pláštěm z cihel, který umožňoval vyrovnat nepravidelnosti a zároveň stavbu zpevnit. Od východu byla do jejího zdiva proražena dvě okna a od severu nový vstup. Hladkou plochu válce nového pláště rotundy členila v přízemí kvádríková rustika, na

kordonové římsy spočívaly sdružené pilastry s dórskými hlavicemi střídající velká půlkruhově ukončená okna. Korunní římsa nesla nízkou atiku a kopulovitou bání střechy. Původně měla vchod do rotundy zdobit bosáž a portál s půlkruhovým obloukem, [31] ale nakonec se přikročilo k architektonickým detailům vstupu, které korespondovaly více s architektonickým tvaroslovím zámku. Na rozdíl od vnějšího klasicistního pláště zůstal interiér rotundy neomítaný, z lomového kamene. Výmalbě tohoto sakrálního prostoru se věnovala pozornost teprve v šedesátých letech.²²⁴ Nový klasicistní háv středověké rotundy opět členila vedle dvou funkčních oken i okna falešná. Celý plášť tak záměrně připomínal spíše členění fasády zámku a kontrastně doplňoval solitér původní gotické věže.

Mimořádné kvality proměny nevzhledného hradního návrší v důstojné sídlo správy Těšínské komory a sídlo vhodné ke krátkému pobytu a odpočinku důstojných návštěv muselo splňovat především požadavky samotného arcivévody Karla Ludvíka. Jeho vkus utvářela josefínská osvícenská výchova v toskánském prostředí Villy Poggio Imperiale, na jejíž střídme důstojnosti se později podíleli architekti Pasquale Poccianti a Giuseppe Cacialli.²²⁵

Kornhäusel dobře znal vkus stavebníka již při projektování jeho zámku Weilburg u Badenu. Nabízí se nám tak jedinečné srovnání významné novostavby s dnes méně známou přestavbou těšínského hradního návrší. Objekty spojuje již umístění na úpatí stoupání kopce či návrší. Reprezentativní fasády obohacují krajinu a působí bezprostředně proporčností fasád. Výraznou střední osu posilují také plastičtější a bohatší architektonické formy středního rizalitu. V obou dílech se projevila velmi střídma práce s fasádou a palladiánská tradice v nakládání s plochami fasád. Naprostá většina dobových zobrazení weilburgského zámku zobrazuje na kopci nad zámkem zříceninu hradu. V Těšíně je tento romantický prvek reprezentován rovněž gotickou věží. Hedwig Herzmansky zdůraznila podněty především barokní tradice v empírovém zámku ve Weilburgu. Zámek se obracel monumentálním průčelím do krajiny, zatímco vstupní čestný dvůr působí intimně a prakticky.²²⁶ Parková fasáda těšínského zámku se snad ještě více přibližuje k intimnosti a především vlivu měšťanských projektů architekta Kornhäusela nahrazením tradičního akcentu střední osy bočními rizality. Kresebně jemné členění fasád, které nalezneme i na Weilburgu, osobitým způsobem v Těšíně zjemňuje podněty z vídeňských staveb Sprengera a Národní banky od Charlese de Moreaua.

Archivolty, barevnost fasád a rustika přízemí osobitým způsobem interpretují rejstřík architektonických forem oficiální vídeňské architektury třicátých let 19. století.

Na rozdíl od honosného a nákladného Weilburgu se u přestavby těšínského zámku dbalo na účelné využití prostředků. Projektant se musel snažit využít veškeré stavební substrukce a přitom propůjčit budově nový architektonický výraz a řád. Tvůrčí přístup k řešení nesnadných prostorových a urbanistických problémů se velmi podobá otázkám, které musel řešit Josef Kornhäusel při přestavbě kláštera skotských benediktýnů ve Vídni a také i u jiných přestaveb. Tato přestavba však nezůstala na Těšínsku bez odezvy v řadách místní šlechty.

K nejzajímavějším projevům neopalladianismu v českých zemích, podle autorů práce o klasicistních zámcích na území České republiky, se řadí svou stylovou čistotou architektonického tvarosloví zámek v Hnojníku.²²⁷ Místní barokní zámeček zde postavil Karel Václav Bees z Chrostiny v roce 1736. Většina autorů klade přestavbu tohoto zámku na závěr třicátých let 19. století²²⁸ nebo opatrně do první poloviny 19. století.²²⁹ Jistě však víme, že v roce 1897 prošel klasicistní zámek opět celkovou renovací interiéru, fasády a střechy. Střechu obohatila neobarokní okna s volutami, fasádu pater pásová rustika a atiku rizalitu pak místo mříží balustráda. V první polovině 20. století se majitelé rozhodli vrátit zámečku jeho klasicizující ráz. Zmizela rustika pater a střešní okna nahradila nenápadná dostavba druhého patra.

[32]

S naprostou samozřejmostí se v odborné a populárně naučné literatuře připisuje autorství výrazné klasicistní přestavby Josefu Kornhäuselovi. Především místní badatelé používají zavádějícího stylového pojmu „*slezského empíru*“. Toto označení architektury hnojnického zámku prosazovali především Jindřich Benatzky a Bedřich Havlíček.²³⁰ Paradoxní spojení Josefa Kornhäusela a slezského empíru však působí přinejmenším nesourodě. Podílem a vlivem významného vídeňského architekta na konstituci specifické slezské či lokální varianty empíru se nikdo doposud nezabýval. Pavel Zatloukal naopak poukázal, že se Kornhäusel mohl inspirovat anglickým neopalladianismem.²³¹

K pozoruhodné architektuře hnojnického zámku se nejvíce blížily fasády bývalých zámků v Konské a v Chotěbuzi, jejichž klasicistní úpravy teprve Mariusz Makowski spojil s možným podílem Josefa Kornhäusela. Pokud upustíme od autorství vídeňského architekta, najdeme na Těšínsku kvalitní příklady polosloupů a sloupů vysokého řádu na fasádách kostelů i veřejných budov, které se často spojují

s Florianem Jilgem,²³² jehož díla recipují také vídeňské podněty. Tento stavitel s jistým zpožděním přináší empírovou architekturu na Těšínsko. Empírové architektonické prvky se snažil uplatnit i na fasádě hnojnického kostela, nedaleko zámku.

Klasicistní přestavba zámku obohatila architekturu objektu především o dva rizality na obou delších stranách a o schodiště.²³³ Jedinečná fotografie na pohlednici obce dokumentuje stav jižního parkového průčelí před přestavbou na konci 19. století. Od dnešního stavu se především odlišovala mansardovou střechou, jež ještě více zdůrazňovala dominantní postavení středního rizalitu. Architektonické členění rizalitu se dodnes zachovalo. Změnila se pouze atika, která se nerozprostírala jen na čelní straně rizalitu, nýbrž i na jeho bočních stranách. Po přestavbě v druhé polovině 19. století nahradily původní mříže mezi pilíři atiky balustry a s úpravou střechy zmizely postranní části atiky. Řešení atiky pomocí subtilních mříží použil Kornhäusel na Apollonově chrámu v lednicko-valtickém parku či Pietro Nobile na Metternichově vile na Rennwegu. Atika zde nepochybně sloužila zároveň jako balkon. Tento účel nemůžeme vyvrátit rovněž ani v Hnojníku, kde se jižní průčelí obrací průhledem úzkým parčíkem přímo k blízkému vrcholku pásu Moravskoslezských Beskyd. Jižní rizalit svým monumentalizujícím ztvárněním pomocí polosloupů vysokého řádu zároveň soupeří se starším a méně zdařilým průčelím místního kostela.

Vzor pro toto průčelí a snahu po dominantním postavení v krajině či v konkurenci okolních staveb opět najdeme v monumentálním rizalitu bádenského Weilburgu a především ve Vídni. Na Panské ulici, která vede od kláštera skotských benediktýnů až na Michalské náměstí s tehdy nedokončeným projektem reprezentativního křídla Hofburgu od Josefa Emanuela Fischera z Erlachu, vznikl na konci 18. století Liechtensteinský palác členěný polosloupky vysokého řádu. Nedaleko od něj plánovaly dolnorakouské stavy od konce dvacátých let 19. století svůj reprezentativní objekt. Původně se mělo stavět podle projektu Josefa Kornhäusela, ale v roce 1837 zvítězil a byl realizován projekt Aloise Pichla. [33] Tak jako jeho rival, i Kornhäusel plánoval průčelí se sloupky vysokého řádu. Nakonec uspěl tradičnější a monumentálnější Pichlův projekt. Pichl se sám hlásil k plastickému a monumentálnímu milánskému klasicismu.²³⁴ Dominance středního rizalitu s polosloupky vysokého řádu se rozvíjela pod vlivem palladianismu

v severoitalských vilách doby baroka. Nejnázorněji se snad tento Palladiův odkaz projevil na vile Pisani ve Stra (1735-1756).²³⁵

Snad i u hnojnického zámku mohla hrát roli stavovská reprezentace šlechty, kterou umocňovala monumentalita a důstojnost průčelí. Plochá exedra či oblouk střední osy jižního rizalitu a palladiánské okno v prvním patře s půlkruhovým oknem v druhém se nápadně odlišují od Pichlovy stavby. Kompozice obou těchto motivů se obtížně hledá v italské architektuře. Častěji ji začal uplatňovat teprve Nicholas Hawksmoor a Lord Burlington,²³⁶ kteří se zasloužili o její popularizaci v architektuře anglického neopalladianismu. V Čechách ji najdeme i na průčelí bývalého Zemského celního úřadu v Praze (1807-1811) od Georga Fischera. S ním však nemůžeme spojit přestavbu hnojnického zámku. Pravděpodobnější bude autorství Josefa Kornhäusela, který motiv vkusně interpretoval na domu na Theresiengasse 8 (1810) v Badenu. [34] I nová reprezentativní fasáda těšínského zámku klade podobnými prostředky důraz na střední osu sídla šlechty. Zároveň musíme připomenout, že motiv ploché exedry a polosloupů vysokého řádu najdeme i na průčelí bystrického evangelického kostela od Floriana Jilga. Jilgové jistě mohli realizovat a případně i navrhnout přestavbu podobného zámku, i když to nemůžeme doložit.

Specifická kompozice širokého parkového rizalitu a příjezdového užšího rizalitu s dvojicí sloupů vysokého řádu ve vpadlém prostoru (antový rizalit) připomíná podobné řešení rizalitů liechtensteinského sídla v Nových Zámčích u Litovle (1806-1808). Josef Kornhäusel jako dvorní architekt Liechtensteinů jistě znal tento projekt svého předchůdce, Josefa Hardtmutha.²³⁷ Nové schodiště v Hnojníku pak nevybočuje z běžných schodišť menších zámků či honosnějších domů. Kornhäusel je uplatnil i u vedlejšího schodiště Schottenhofu ve Vídni. I když nedisponujeme plánovou dokumentací a písemnými záznamy o Kornhäuselově podílu na přestavbě hnojnického zámku, nasvědčují analogie v jeho tvorbě a především stavby, které osobně znal, alespoň na jeho podíl na návrhu přestavby. Klasičtější a monumentalizující řešení rizalitů pak svědčí spíše o konkrétních požadavcích místního aristokrata na vzhled jednoho z jeho sídel. Příslušník těšínských stavů s kontakty ve Vídni se mohl zhlédnout i v předimenzované budově hornorakouských stavů na Panské ulici ve Vídni.

V datování již dokončované stavby nám překvapivě mohou pomoci dva záznamy z oddací matriky obce. Při dokončování zámku v Hnojníku pobývaly osoby, jejichž profese se jinak v této vesnické matrice téměř neobjevuje. 18. ledna

1843 v hnojnickém kostele vdával svou dceru skočovský zámečník, který zde také pobýval. Tedy v době, kdy zde již mohly probíhat práce na dokončování vnitřního vybavení zámku. Snad současně již u zámku pracoval zahradník okrasných zahrad Josef Chowanetz, který bohužel v roce 1846 umírá. Brzy však Beesové zaměstnali nového zahradníka okrasných zahrad Johanna Soýku, který se zde oženil v roce 1848.²³⁸ Tehdy již zde vznikl malý přírodně krajinářský park či spíše zahrada, jejíž torzo obklopuje zámek dodnes.

Beesům rovněž patřilo nedaleké panství v Konské. Kneifelova topografie z počátku 19. století zmiňuje v obci pouze panský úřednický dům,²³⁹ ale nikoliv šlechtické sídlo. Konskou koupil v roce 1791 Jiří II. svobodný pán Bees z Chrostiny. V roce 1819 statek zdědil Karel I. Bees, který podle Makowského dal přestavět na konci třicátých let 19. století úřednický dům na honosné empírové sídlo. Přestavbu pak připsal Josefu Kornhäuselovi.²⁴⁰ České bádání naopak přestavbu často kladlo na počátek 19. století, kdy současně nechal Jiří Bees z Chrostiny údajně v jižní části obce postavit zámeček Sansoucci. Jednoduchou patrovou budovu s mansardovou střechou spojuje jen jméno a snad i účel s významnou stavbou pruského rokoka. Objekt však nesloužil dlouho k letním pobytům, protože už v roce 1888 byl odprodán a stal se součástí areálu železáren v Třinci. V roce 1953 jej bohužel odstranili. V roce 1894 prodali Beesové i vlastní zámek, který nejvíce poškodilo vynětí z památkové ochrany. V sedmdesátých a devadesátých letech 20. století železářny opravovaly objekt pro své zaměstnance a velmi nevhodně znehodnotily fasádu.²⁴¹

Nepřesnou původní podobu snad namaloval malíř po dostavbě zámku. S Hnojníkem jej spojuje především mansardová střecha a bílá fasáda. V architektonickém členění zámku se malíř nedržel skutečnosti. Podobu zámku na konci 19. století dokládají pohlednice a fotografie.²⁴² Díky těmto obrazovým pramenům jsme schopni nalézt překvapující podobnost k hnojnickému zámku. Půlkruhové okno hnojnického pětiosého rizalitu v Konské nahradila dvojice půlkruhově ukončených oken, hodin a korunní římsa, která se nad nimi zalamuje jako trojúhelný štít. Fasádu členila rustika a okna prvního patra jsou ponořena do plochých nik s jednoduchým terčíkem v suprafenestře. Rizalit na opačné straně zdobí v patrech čtyři sloupy a lunetové okno. Jednoduchou valbovou střechu uprostřed ozvláštňovala osmiboká lucerna či spíše vyhlídkový altánek. [35] Jinak shodné architektonické detaily snad oprávněně poukazují na autora projektu hnojnického

zámku. Zalomené kladí ve střední ose širšího rizalitu, hodiny, dvojité okno, úprava fasád a věžička na nové střeše spíše náležejí přestavbě z druhé poloviny 19. století než původnímu projektu, který musel vzniknout někdy na počátku čtyřicátých let 19. století.

Tehdy měla vrchnost, podobně jako v Hnojníku, zájem o vybudování parku. Beesové v Konské zaměstnali mladého zámeckého zahradníka Johanna Schebestu, který se patnáctého srpna 1843 oženil ve zdejším kostele.²⁴³ O nutných úpravách majetku Beesů v Konské právě v prvních letech čtyřicátých let 19. století svědčí i záznam o povodni v roce 1840. Největší škody voda napáchala na základech Sanssouci.²⁴⁴ Právě živelná pohroma mohla přimět panstvo k zvelebení zámku a jeho okolí.

V posledním desetiletí se změnil pohled bádání na klasicistní přestavbu zámku v Chotěbuzi. Dříve se badatelé podle dochované fotografie domnívali, že klasicistní přestavba proběhla brzy po odkupu panství Těšínskou komorou v roce 1802. Vestavěn byl pětiboký patrový rizalit členěný šesti jónskými polosloupky, které podpíraly kladí se zubořezem. Střechu pak zakrývala prostá atika. Střední okno obohatil balkon s litinovou mříží. [23] Adaptace a přestavba budovy na zemědělskou školu a internát v letech 1875 až 1879 výrazně zjednodušily a sjednotily stavbu.²⁴⁵ Nejpodrobnější uměleckohistorický rozbor složitého vývoje podal opět Jindřich Benatzky. Domníval se, že starší substrukce ovlivnily i nesymetricky vychýlený vstup do objektu na jinak téměř symetricky členěné fasádě. Klenby v přízemí byly podle něj patrně valené a snad v 18. století chodby dostaly nové plackové klenby. Místnosti přízemí završily nejenom plackové, ale i neckové klenby s výsečemi, zatímco patro zůstalo plohostropé.²⁴⁶

Do bádání nad zaniklou fasádou chotěbuzského zámku výrazně zasáhl místní polský badatel Mariusz Makowski. Zjistil, že Těšínská komora zakoupila zámek od Vincenta Tracha teprve v roce 1817. Klasicistní přestavbu, snad podle projektu Josefa Kornhäusela, kladl badatel do doby kolem roku 1840.²⁴⁷ Jeho názor se opírá o archivní průzkum. V příspěvku o zámku však opominul Makowski nastínit důležité otázky účelu přestavby pod správou Těšínské komory.

V roce 1839 se stav zámku v Chotěbuzi velmi zhoršil. Jeho přízemí mělo být původně určeno pro pobyt zemského hejtmána. V patře se tehdy skladovalo obilí. Na zhoršeném stavu se podepsal špatný odtok vody ze střechy. Do budovy zatékalo tak, že byly mokré i klenby v přízemí. Objekt vyžadoval zásadní opravu. V přízemí měl

obývat tři pokoje lesník a patro bylo vyhrazeno pro zemského hejtmana. Práce s celkovým ročním rozpočtem 1500 zlatých však neskončily v roce 1840, protože se nestihla omítnout fasáda zámku.²⁴⁸

Dominantní blok rizalitu připomene rovněž s Kornhäuselem spojený zámeček Pohansko. Pohansko se stavělo v letech 1810-1812 podle Hardtmuthova projektu.²⁴⁹ Snad právě lov mohl spojovat oba zámečky, když víme, že v přízemí chotěbuzského zámku pobýval lesník a prostory patra s balkonem byly vyhrazeny pro zemského hejtmana.

Nové požadavky na přestavbu objektu se odrazily i v novém architektonickém výrazu zámku. Střední patrový rizalit s polosloupky dodává stavbě opět stavovskou důstojnost, jakou dostaly fasády zámků v Hnojníku a v Konské. Nesmíme však zapomenout na důslednou snahu o symetričnost fasády, kterou na fotografii z let před přestavbou již kazí zazděný druhý vchod. [36] Stav zámku se totiž v šedesátých letech 19. století začal opět zhoršovat a vyžadoval opravu.²⁵⁰

Pomalé upadání reprezentativní úlohy zámku dokládá i zazdění zmíněného vstupu a odstranění vstupního schodiště. Právě dva symetricky umístěné portály ve střední části fasády spojují průčelí chotěbuzského zámku s parkovým průčelím těšínského zámku. Na druhou stranu nápadná podoba polosloupů rizalitu a římsové frontony s volutami souvisí spíše se zámek v Hnojníku než s projektem sídla arcivévodovy a jeho komorních úradů v Těšíně.

Místní obliba působivých polosloupů vysokého řádu na počátku čtyřicátých let mohla pramenit rovněž z vídeňského prostředí hornorakouských stavů. Paralely Vídně s Těšínem nabývají nových dimenzí oproti dosavadnímu poznání. Zvláště nápadně se odráží vkus jednotlivých objednavatelů z řad stavovské šlechty upínající svůj pohled k Vídni a na druhé straně vkusu arcivévodovy, který tak jako jeho bratr, císař František II, studoval a prožil své dětství v Itálii, což mělo částečně vliv i na tak odlišný vkus mezi jednotlivými vrstvami aristokracie. Zatímco malé zámečky dostaly pro šlechtu vhodné polosloupky jónského řádu, pro válečného hrdinu monarchie byl vhodnější dórský řád.²⁵¹

4. Závěr

Názor o úpadku šlechty na Těšínsku na konci 18. a v první polovině 19. století se nejeví jako zcela správný. V tomto období se spíše zvyšovaly rozdíly mezi jednotlivými rody a ubýval počet pozemkové šlechty. Na druhou stranu Těšín a její šlechta nikdy předtím neměly, díky pobytů členů panovnického dvora i samotného císařského páru, tak blízko k vídeňskému dvoru.

Ztráta téměř monopolního postavení v ekonomice, rozdílný přístup ke vzdělávání, chudý společenský život, který se stále intenzivněji spojoval s měšťanským prostředím Těšina, to vše ovlivnilo požadavky na sídla místních aristokratů. Šlechta často využívala služeb zde usedlých stavitelů. Na konci 18. století v architektuře a dispozici těchto zámků a dvorů ještě silně rezonuje pozdně barokní architektura, nejenom v detailu, ale především v generacemi ověřeném typu zámku v čele uzavřeného hospodářského dvora. Takový zámeček akcentoval často jen střední rizalit nebo sloupový portikus. Na druhé straně se ze zámku obvykle vcházelo do menší zahrady, která byla často podle dobového vkusu upravována v duchu anglického parku.

Specifické představy a požadavky jednotlivých stavebníků musel reflektovat Anton Englisch, který byl oblíbeným stavitelem místní šlechty, po dobu svého zdejšího působení. Od barokní dispozice panství v Ropici až k střízlivému josefínskému klasicismu fryštátského zámku reprezentuje nejlepší šlechtické stavební projekty kolem roku 1800. V této době se rozvíjí těšínská stavební kultura kolem osobností Jana Leopolda Scherschnicka a Ignatze Chambreze. Na Englische pak navázal především Florian Jilg, který pracoval nejenom pro měšťany a Těšínskou komoru, ale rovněž pro místní šlechtu. V architektuře na Těšínsku prosazuje často uplatnění plastických efektů sloupů, plochých arkád a ornamentu. Nezanedbatelně přispíval k místní době architektury *biedermeieru*. Je práci s fasádou se blíží i fasády zámku v Javoří.

Ve třicátých letech stavitelé zbavili fasády nadbytečně zdobného ornamentu a soustředili se na vyvážený výraz architektury. Vedle pozoruhodného projektu těšínské synagogy vznikla ve městě neméně zajímavá dostavba paláce pro hraběte Saint Genois a přestavba těšínského zámku pro arcivévodu Karla Ludvíka. Tato architektonická díla reprezentují stále se zlepšující úroveň architektonických

projektů. Přestavbu těšínského zámku můžeme téměř s jistotou spojit s významným vídeňským architektem Josefem Kornhäuselem. Na počátku čtyřicátých let vznikají pozoruhodné a často opomíjené příklady recepce neopalladianismu a oficiální reprezentativní architektury ve Vídni.

Stále intenzivnější mocenské, kulturní a sociální vazby zdejší šlechty k Vídni zhmotňují právě projekty pro tyto stavebníky. Tato pozapomenutá šlechtická sídla lze chápat jako svého druhu první památky těchto zjevných tendencí, které se pak později v měšťanském prostředí projeví v inspiraci vídeňskou Ringstrasse. Tyto doklady vlivu vídeňského prostředí a působení vídeňských architektů můžeme sledovat v architektuře šlechtických sídel na Těšínsku. Tyto často chátrající objekty si zaslouží pozornost nejenom místních badatelů.

Poznámky

-
- ¹ Pomineme-li publikace obecně popularizačního a vlastivědného charakteru, musí badatel kriticky přistupovat i k velkoryse koncipovaným publikacím: František Spurný (ed.), *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 2. Severní Morava*, Praha 1983. - Jiří Tichánek, *Šlechtická sídla na Frýdecko-Místecku*, Kopřivnice 2005.
- ² Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005.
- ³ Witold Iwanek, *Klasycyzm w architekturze Cieszyna*, Wrocław 1970.
- ⁴ Pavel Šopák, Opava–Těšín: paralely architektonického vývoje od konce 18. století do první světové války, in: *Cieszyńskie Studia muzealne – Těšínský muzejní sborník 3*, Český Těšín 2007, s. 220–242.
- ⁵ Janusz Spyra, Zarys dziejów kultury duchowej Śląska Cieszyńskiego (do 1918 r.), in: Władysław Sosna (ed.), *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne. Zarys dziejów. Zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001, s. 279-295, cit. s. 151–152.
- ⁶ Gottfried Biermann, *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1894, s. 234. - Franciszek Popiolek, *Dzieje Śląska Austriackiego*, Cieszyn 1913, s. 121.
- ⁷ Irena Hajzlerová, Z historie Karviné, in: Irena Hajzlerová – Veronika Matroszová, *Karviná*, Karviná - Litomyšl 2009, s. 5–24, cit. s. 8.
- ⁸ Biermann 1894 (pozn. 6), s. 240. - Christian d'Elvert, Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. LXXXIII. Die Freiherren Skrbensky von Hrzistie, in: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 1877, č. 9, s. 65–71, cit. s. 69.
- ⁹ Karel Müller, Erbovní galerie těšínské šlechty na frýdeckém zámku, in: *Acta historica Silesianae Opaviensis 1*, 2008, s. 141–150, cit. s. 143–148. – Karel Müller, *Erbovní galerie těšínské šlechty kdysi v těšínské sněmovně, nyní na frýdeckém zámku*, Český Těšín 2008, s. 26–74.
- ¹⁰ Blanka Pitronová, Marie Christina a Albert Saskotěšínský. Příspěvek k biografii, *Těšínsko 34*, 1991, č. 1, s. 17–19, s. 17.
- ¹¹ Blanka Pitronová, Těšínsko v letech 1653–1848, in: Mečislav Borák – Jan Gawrecki (red.), *Nástin dějin Těšínska*, Ostrava - Praha 1992, s. 45–60, cit. s. 50–52. - Milan Šmerda, Lidové bouře na Karvinsku v 18. století a jejich sociální pozadí, in: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, Karviná 1968, s. 53–71, cit. s. 61–68.
- ¹² Biermann 1894 (pozn. 6), s. 240. – Aloys Kaufmann, *Gedenkbuch der Stadt Teschen II*, Cieszyn 2007, s. 252.
- ¹³ Irena Korbelářová – Milan Šmerda – Rudolf Žáček, *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*, Opava 2002, s. 198.
- ¹⁴ JST [Jiří Stibor], Laryš ze Lhoty, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 2/14*, red. Lumír Dokoupil, Ostrava 2001, s. 55-89, cit. s. 77-78.
- ¹⁵ Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999, s. 31–49.

-
- ¹⁶ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 315–317, 325.
- ¹⁷ Ibidem, s. 336, 338. - „*Die guten Teschner konnten sich anfangs gar nicht darein finden, den Helden von Oestreichs, den sie sich nur in dem höchsten militärischen Schmucke an der Spitze seiner Krieger vorzustellen gewohnt waren, in seinem simplen Civilkleide, wie ihres Gleichen, mit der gnädigsten Herablassung ohne alle Praetension unter ihnen herum wandeln zu sehen und der arme Landmann wollte gar nicht glauben, daß es der Herzog seyn könne, der seine Hütte betratt und mit freundlicher Miene ihn anredete.*“
- ¹⁸ Ibidem, s. 343–344.
- ¹⁹ Janusz Spyra, Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburków (1653–1848), in: Władysław Sosna (ed.), *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne. Zarys dziejów. Zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001, s.145–158, cit. s. 151–152, 154.
- ²⁰ Korbelařová – Šmerda – Žáček 2002 (pozn. 13), s. 215.
- ²¹ Šmerda 1968 (pozn. 11), s. 53–71, cit. s. 56, 58, 60–61, 62.
- ²² Rudolf Žáček, Ekonomický a sociální vývoj, in: Dan Gawrecki (red.), *Dějiny Českého Slezska 1740–2000 I*, Opava 2003, s. 75–124, cit. s. 118–119.
- ²³ Milan Myška, Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoázní éry. Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“, in: *Časopis Slezského zemského muzea B-36*, 1987, s. 46–65, cit. s. 46-60.
- ²⁴ Spyra, Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburków (pozn. 19).
- ²⁵ Biermann 1894 (pozn. 6), s. 254.
- ²⁶ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 311–314. – Biermann 1894 (pozn. 6), s. 236.
- ²⁷ Blanka Pitronová, Arcivévoda Karel, vítěz u Aspern. Příspěvek k biografii majitele těšínských statků, in: *Těšínsko*, 1991, č. 4, s. 8–11, cit. s. 11.
- ²⁸ Žáček 2003 (pozn. 22), s. 96, 104, 113.
- ²⁹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 281.
- ³⁰ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 314.
- ³¹ Šmerda 1968 (pozn. 11), s. 68.
- ³² Albin Heinrich, *Versuch über die Geschichte des Herzogthumes Teschen von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten*, Teschen 1818, s. 211. - Reginald Kneifel, *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien I/2*, Brünn 1804, s. 303.
- ³³ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 255.
- ³⁴ Christian d’Elvert, Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. CXXXIII. Die Grafen von Larisch-Mönnich, in: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 1891, č. 1, s. 1–5, cit. s. 3-5.
- ³⁵ Žáček 2003 (pozn. 22), s. 100.
- ³⁶ Korbelařová – Šmerda – Žáček 2002 (pozn. 13), s. 216.
- ³⁷ Žáček 2003 (pozn. 22), s. 89, 113-114.
- ³⁸ Ibidem, s. 102.

-
- ³⁹ Josef Gebauer, Hnojník a Beesové, *Vlastivědné listy* XVIII, 1992, č. 1, s. 19-21, cit. s. 20. - Jaroslav Bakala, Ze starších dějin Hnojníka, in: *Studie o Těšínsku 13*, Český Těšín 1987, s. 112-141, cit. s. 122.
- ⁴⁰ Waclaw Gojniczek, Manufaktura drogą do odzyskania pozycji społecznej (przypadek Johanna Gottlieba Tschammera z Iskrzyczyna), in: Jiří Brňovják – Aleš Zářický (eds.), *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století*, Ostrava 2008, s. 253-260, cit. s. 255–258.
- ⁴¹ Korbelařová – Šmerda – Žáček 2002 (pozn. 13), s. 213.
- ⁴² Heinrich 1818 (pozn. 32), s. 208.
- ⁴³ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 340.
- ⁴⁴ Korbelařová – Šmerda – Žáček 2002 (pozn. 13), s. 204. - d'Elvert, Die Grafen von Larisch-Mönnich (pozn. 34), s. 3.
- ⁴⁵ Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XXVIII*, Wien 1874, s. 76.
- ⁴⁶ Johann Leopold Scherschnick, *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Teschen 1810, s. 183.
- ⁴⁷ Veronika Čapská, Šlechtična na venkovském sídle, knihy a sentimentální imaginace v pozdním osvícenství, in: Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden, *Deníkové rodinné záznamy (1785–1808)*, idem – Veronika Marková (eds.), Praha 2009, s. 19-62, cit. s. 51-52.
- ⁴⁸ Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, s. 184–185.
- ⁴⁹ Na Těšínsku velmi výrazně podpořili církev svými odkazy zemský starosta Adam Borek z Roztropic a Vilém Larisch.
- ⁵⁰ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 288–289.
- ⁵¹ Eva Vojkovská, Nástin dějin farnosti Ropice na počátku 19. století a výstavba kostela Zvěstování Panny Marie a sv. Kateřiny, in: *Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek 7*, Opava – Frýdek-Místek 2006, s. 68–84, cit. s. 69.
- ⁵² Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 110.
- ⁵³ Milan Myška, Opava roku 1785 v cestovních zápiscích Jana Nepomuka Mitrovského, *Vlastivědné listy* XVIII, 1992, č. 2, s. 27–28.
- ⁵⁴ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 343-344.
- ⁵⁵ Idem, s. 315–317, 344–347, 352–362, 388–389.
- ⁵⁶ Kroupa 2006 (pozn. 48), s. 98.
- ⁵⁷ Vojkovská 2006 (pozn. 51), s. 82.
- ⁵⁸ Pitronová, Arcivévoda Karel (pozn. 27), s. 9. - Winfried Romberg, *Erzherzog Carl von Österreich. Geistigkeit und Religiosität zwischen Aufklärung und Revolution*, Wien 2006, s. 81.
- ⁵⁹ Wurzbach 1874 (pozn. 45), s. 76–77, 79.
- ⁶⁰ Petr Mašek, Zámecká knihovna Solca, *Knihy a dějiny* III, č. 2, 1996, s. 26-32, cit. s. 26-30. – Alexandra Rebrová, Zámek Fryštát v Karviné, in: *Sborník Národního památkové ústavu v Ostravě. Romantismus a realismus 19. století (sny a skutečnosti)*, Ostrava 2004, s. 38–49, cit. s. 45.
- ⁶¹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 275.

-
- ⁶² Ukázky z knihovny ropického zámku prezentovala drobná výstava *Zámek v Ropici* od 14. ledna do 2. května 2010 v sídle Muzea Těšínska v Českém Těšíně.
- ⁶³ Poutní kostel ve Frýdku (1740–1759) se nestavěl podle projektu těšínského stavitele, projekt vypracoval stavitel vratislavského biskupa Bartoloměj Wittwer. Evangelický kostel v Těšíně prováděli opavští stavitelé Hausrücker a Ried. Těšínská kasárna navrhl a postavil v letech 1752 – 1755 Jiří Bedřich Gans. Šenovský kostel se připisuje Jakubu Pánkovi.
- ⁶⁴ Julius Bayer, *Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt im Herzogthum Schlesien*, Wien 1879, s. 117. - Sławomir Brzezicki – Christine Nielsen – Grzegorz Grajewski – Dietmar Popp (reds.), *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006, s. 779, 808-809. K situaci v Bílsku podrobněji: Ewa Chojecka, *Miasto jako dzieło sztuki. Architektura i urbanistyka Bielska-Białej do 1939 roku*, Bielsko-Biała 1994, s. 18-22, 26-29.
- ⁶⁵ Michael Vaňáček, Katastrofální požár Těšína v roce 1789 a jeho důsledky, in: *Slezský sborník* LXVII, č. 1, 1969, s. 76–94, cit. s. 76-80, 86-88. Autor článku nereprodukoval domnělý plán půdorysu těšínského kostela, ale půdorys dominikánského kostela sv. Michala v Brně. Nejnověji k urbanistickým změnám a obtížích při jejich provádění Irena Kwaśny, *Urbanistyka Cieszyna od požaru w 1789 roku do połowy XIX wieku*, in: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych 2. Cieszyn w czasach nowożytnych (1528-1848)*, Cieszyn 2010, s. 377-391, cit. s. 377-381.
- ⁶⁶ Andreas Schweigel, *Bildende Künste in Mähren*, Cecílie Hálová-Jahodová (ed.), *Umění XX*, 1972, č. 2, s. 168-187, cit. s. 178.
- ⁶⁷ Witold Iwanek, *Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim*, Bytom 1967, s. 22–23. U vendryňského postavil Drachny snad i novou zděnou věž. Leoš Mlčák, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*, Ostrava 1980, s. - Tři nové kostely Drachnyho nejsou nijak náročně členěny architektonickými články. Pilastry, plytké šambrány a korunní římsa zdobí tyto prosté stavby.
- ⁶⁸ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, Praha 1999, s. 608.
- ⁶⁹ Józef Londzin, *Kościoly drewniane na Śląsku Cieszyńskim*, R. Tomanek (ed.), Cieszyn 1932, s. 159, 381, 385.
- ⁷⁰ Šopák 2007 (pozn. 4), s. 221–223.
- ⁷¹ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 298.
- ⁷² Ibidem, s. 331–332.
- ⁷³ Albin Heinrich, *Scherschnick's Denkmal. Errichtet von seinen Freuden, Verehrern und ehemaligen Zöglingen*, Teschen 1824, s. 3-7. – Janusz Spyra, *Życie i działalność ks. Leopolda Jana Szersznika (1747-1814)*, idem (ed.), *190 lat założenia muzeum i biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802-1992*, Cieszyn 1993, s. 19-36, cit. s. 16-30.
- ⁷⁴ Brzezicki – Nielsen – Grajewski – Popp 2006, (pozn. 64), s. 212.
- ⁷⁵ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 295.
- ⁷⁶ Ibidem, s. 268.
- ⁷⁷ Ibidem, s. 285–286.
- ⁷⁸ Ibidem, s.384–385.

⁷⁹ K známým a pozoruhodným tiskům, kterými Scherschnick obohatil knihovnu o uměnovědnou a teoretickou literaturu, patří druhý díl Pozzova traktátu o perspektivě, Villalpandovo několikavazkové dílo, Vasariho životopis Jacopa Sansovina či známý Sandrartův spis s životopisy významných umělců. Pevnostního stavitelství se v knihovně týká Vaubanův spis a německý překlad staršího Loriniho traktátu. K bližšímu poznání kultury a uměleckých děl starověku čtenářům mohl posloužit i Belloriho spis *Lucernae Veterum Sepulchrales Iconicae* a především vídeňské vydání Winkelmannových spisů či popis nejnovějších objevů z Pompejí.

⁸⁰ Scherschnick 1810 (pozn. 46), 69-70.

⁸¹ Petr Kroupa, Odkaz moravského umělce k poučení svých synů. Umělecký cestopis z konce 18. století, in: *Studie Muzea Kroměřížska '83*, 1985, s. 123–131, cit. s. 123–125.

⁸² Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 300-304.

⁸³ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 22.

⁸⁴ Kroupa 2006 (pozn. 48), s. 184-187.

⁸⁵ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 285, 333.

⁸⁶ Pavel Šopák, *Klasicistní architektura Opavy let 1780–1850*, Opava 2003, s. 74.

⁸⁷ Londzin 1932 (pozn. 69), s. 130–131. Z celkových nákladů 4960 zlatých na stavbu a vybavení kostela pocházelo jen 400 zlatých z kostelního fondu a zbytek ve výši 4560 zlatých uhradil majitel panství a zároveň donátor stavby kostela, který umřel 9. června 1804. 1. července tohoto roku vysvětil kostel bílský farář Hauke.

⁸⁸ K přestavbě podrobněji: Izabela Rejduch-Samkowa - Jan Samek (ed.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce VI Województwo katowickie 2, Powiat bielsko-bialski*, Warszawa 1967, s. 63. – Jerzy Pilch, *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*, Warszawa 2008, s. 281.

⁸⁹ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 23.

⁹⁰ „V roce 1806 ukončila pod vedením stavitele Englische a ropického správce Kully stavbu ropického kostela, fary a školy, kamenného kříže a hřbitova na vlastní náklady K tomu přispěl její předčasně zesnulý manžel 2000 zlatými, věnoval pozemek, obstaral učitele a na dodržování stanovil jistou pevnou částku.“ Tuto část překladu nápisu z náhrobní desky Gabriely Celestové od Františka Stachovce publikoval Stanisław Zahradnik, *Ropice-vesnice Těšínska. Ropica-Wioska cieszyńska*, Ropice 2004, s. 171.

⁹¹ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 26. - Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 385–386.

⁹² Renate Wagner-Rieger, Vom Klassizismus bis zur Secession, in: *Geschichte der Stadt Wien VII. Geschichte der bildende Kunst III. Geschichte der Architektur in Wien*, Wien 1973, s. 79–244, cit. s. 99.

⁹³ Mlčák 1980 (pozn. 67), s. 60. – Londzin 1932 (pozn. 69), s. 84.

⁹⁴ Samek 1999 (pozn. 68), s. 16-17. – Mlčák 1980 (pozn. 67), s. 74.

⁹⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1624, 1629, 2772. - Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie Akta miasta Cieszyna, sygn. 1155, 1157. - Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 26.

⁹⁶ Ibidem, s. 30. – Šopák 2003 (pozn. 86), s. 110.

-
- ⁹⁷ Šopák 2003 (pozn. 86), s. 110-111.
- ⁹⁸ Heinrich 1824 (pozn. 73), s. 14-17.
- ⁹⁹ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 52.
- ¹⁰⁰ Šopák 2007 (pozn. 4), s. 229.
- ¹⁰¹ Ibidem, s. 225–22.
- ¹⁰² Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 28. – Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1616,1624.
- ¹⁰³ Jindřich Benatzky, Významné stavební památky v Karviné I – Fryštátě, in: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, Karviná 1968, s. 290–295, cit. s. 292–293. - Alexandra Rebrová, *Karviná. Radnice v proměnách času*, Karviná 2008, s. 121-122.
- ¹⁰⁴ Bohumír Indra, Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století, *Časopis Slezského zemského muzea B-42*, 1993, č. 2, s. 124–146, cit. s. 133.
- ¹⁰⁵ Šopák 2003 (pozn. 86), s. 100-101, 110.
- ¹⁰⁶ Ibidem, s. 134.
- ¹⁰⁷ Mariusz Makowski, Główna synagoga w Cieszynie, in: Janusz Spyra (red.), *Żydowskie zabytki Cieszyna i Czeskiego Cieszyna*, Cieszyn 1999, s. 41-48, cit. s. 42.
- ¹⁰⁸ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 28.
- ¹⁰⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1155 – Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie Akta miasta Cieszyna, sygn. 1150.
- ¹¹⁰ Iwanek 1970 (pozn. 3), s. 35.
- ¹¹¹ Wagner-Rieger 1973 (pozn. 92), cit. s. 117-119.
- ¹¹² Hans Müther, *Baukunst in Brandenburg bis zum beginnenden 19. Jahrhundert*, Dresden 1955, s. 110, obr. 100 a 101.
- ¹¹³ Pilch 2008 (pozn. 88), s. 281. – Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 26. - Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie Akta miasta Cieszyna, sygn. 1157.
- ¹¹⁴ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 24. - Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200. – Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie Akta miasta Cieszyna, sygn. 1157.
- ¹¹⁵ Iwanek 1967 (pozn. 67), s. 27.
- ¹¹⁶ Kwaśny 2010 (pozn. 65), s. 390.
- ¹¹⁷ Milan Togner, Vývoj v 19. a 20. století, in: Ivo Hlobil – Pavel Michna – Milan Togner, *Olomouc*, Praha 1984, s. 132-151, cit. s. 134.
- ¹¹⁸ Christian d'Elvert, *Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*, Brünn 1852, s. 159. – Mariusz Makowski, Pięć wieków ratusza w Cieszynie 1495-1996. Przemiany architektoniczne, in: Idzi Panic – Mariusz Makowski (reds.), *500 lat ratusza w Cieszynie 1496–1996*, Cieszyn 1996, s. 23-44, cit. s. 36–37.
- ¹¹⁹ K poznání osobnosti a díla Kornhäusela přispěly především práce: Paul Tausig, *Josef Kornhäusel. Ein vergessener österreichischer Architekt (1782-1860)*, Wien 1916. - Hedwig Herzmannsky, *Joseph*

Kornhäusel. Eine Künstlermonographie, disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien, Wien 1964. – Rupert Feuchtmüller, Architektur, Plastik, Malerei, in: idem – Wilhelm Mrazek, *Biedermeier in Österreich*, Wien 1963, s. 5-66, cit. s. 19-24. - Wagner-Rieger 1973 (pozn. 92), cit. s. 109-110, 114, 124-127. - Georg Wilhelm Rizzi – Roland L. Schachel, *Die Zinshäuser im Spätwerk Josef Kornhäusels*, Wien 1979. - Georg Wilhelm Rizzi, Josef Kornhäusel, in: *Bürgersinn und Aufbegehren. Biedermeier und Vormärz in Wien*, Tino Erben (ed.), Wien 1988, s. 505-513.

¹²⁰ Iwanek 1970 (pozn. 3), s. 39-42.

¹²¹ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 205–206.

¹²² Korbelařová – Šmerda – Žáček 2002 (pozn. 13), s. 218.

¹²³ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 225.

¹²⁴ Mu [František Musil], Karviná, in: idem – Miroslav Plaček, *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*, Praha 2003, s. 73-76, cit.s. 74-75. – Makowski 2005 (pozn. 2), s. 161.

¹²⁵ Zdeněk Kudělka, *Architektura* (katalog), in: Ivo Krsek – idem – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 181-330, cit. s. 300, 305. – Ewa Chojecka, *Rozkwit w drugiej połowie XIX wieku*, in: idem (ed.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2002, s. 289-308, cit. s. 296-297.

¹²⁶ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 157.

¹²⁷ Dodnes se nám představa o pozdně barokní stavbě zámku v Chotěbuzi zachovala z plánu a zámecké brány. Nejprve zmiňme bránu, na jejíž vnitřní straně jsou osazeny erby Beesů a Trachů. Trachův erb navíc nese dataci do roku 1782. Tehdy mohl být již hotov i zámek. Patrovému objektu zámku dominuje na hlavním průčelí vystupující rizalit s halou v přízemí a sálem pro hostiny panstva. Střední chodba rozděluje místnosti zámku na dva trakty. Zaoblená nároží snad vzdáleně navazují ve zhrblém lokálním provedení na střední rizalit schönbrunského zámku. V dnešní dispozici zámku se tomuto útvaru podobá oválný sál v zadním traktu bývalého zámku. Nevíme, do jaké míry byl využit dochovaný stavební plán zámku, který publikoval M. Makowski. - Mezi málo známé panské objekty patří i zámek v Třanovicích. Mlčák 1980 (pozn.67), s. 114-115.

¹²⁸ Mu [František Musil], Dolní Soběšovice, in: idem – Plaček 2003 (pozn. 124), s. 43-45, cit. s. 44-45.

¹²⁹ Mu [František Musil], Orlová, in: idem – Plaček 2003 (pozn. 124), s. 127-129, cit. s. 128. - Makowski 2005 (pozn. 2), s. 263.

¹³⁰ Christian d'Elvert, *Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. LV. Die Harasowsky von Harasow*, in: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 1873, č. 12, s. 92, cit. s. 92.

¹³¹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 319. - Spurný 1983 (pozn. 1), s. 83.

¹³² Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 330–332.

¹³³ *Ibidem*, s. 327–328.

¹³⁴ Spurný 1983 (pozn. 1), s. 82. – Šopák 2003 (pozn. 86), s. 74-75, 92 (pozn. 12).

¹³⁵ *Ibidem*, s. 243.

¹³⁶ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 281.

¹³⁷ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska I*, Praha 1994, s. 472.

-
- ¹³⁸ Mu [František Musil], Dolní Domaslavice, in: idem – Plaček 2003 (pozn. 124), s. 33-35, cit. s. 33-34. - Spurný 1983 (pozn. 1), s. 58.
- ¹³⁹ Spurný 1983 (pozn. 1), s. 82.
- ¹⁴⁰ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 325.
- ¹⁴¹ Ibidem, s. 271.
- ¹⁴² Ibidem, s. 175.
- ¹⁴³ Bayer 1879 (pozn. 64), s. 278.
- ¹⁴⁴ Mu [František Musil], Horní Soběšovice, in: idem – Plaček 2003 (pozn. 124), s. 57-59, cit. s. 58.
- ¹⁴⁵ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 330.
- ¹⁴⁶ Jindřich Benatzky, Památky obce Těrlicka, *Těšínsko*, 1980, č. 2, s. 18–19, cit. s. 18–19. - Makowski 2005 (pozn. 2), s. 99. - Spurný 1983 (pozn. 1), s. 83.
- ¹⁴⁷ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 99.
- ¹⁴⁸ Benatzky 1980 (pozn. 146), s. 19.
- ¹⁴⁹ Grafiku velmi podobného objektu „Einsiedelei“ reprodukuje Mario Schwarz, *Architektur des Klassizismus und der Romantik in der Niederösterreich*, St. Pölten-Wien 1982, s. 3.
- ¹⁵⁰ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 303.
- ¹⁵¹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 89.
- ¹⁵² Spurný 1983 (pozn. 1), s. 210.
- ¹⁵³ Šopák 2003 (pozn. 86), s. 85.
- ¹⁵⁴ Marek Weissbrod, Pozdně barokní etapa ve vývoji zámku v Ropici, in: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*, Ostrava 2006, s. 98–107, cit. s. 100, 104-105.
- ¹⁵⁵ Podobu zámku s parkem reprodukuje podle dnes neznámé grafiky z doby kolem poloviny 19. století pohlednice, kterou nalezneme v publikaci Makowski 2005 (pozn. 2), s. 86-87. Kromě romantického parku a topolové aleje zaujme především objekt vedle bočního křídla. Jeho rizalit pravděpodobně členil sloupový portikus s tympanonem, který připomínal průčelí antického chrámu.
- ¹⁵⁶ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 183–185.
- ¹⁵⁷ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 299. - Brzezicki – Nielsen – Grajewski – Popp 2006 (pozn. 64), s. 349. – Rejduch-Samkowa – Samek 1967 (pozn. 88), s. 64-65.
- ¹⁵⁸ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 141.
- ¹⁵⁹ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 310-311.
- ¹⁶⁰ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 275.
- ¹⁶¹ Spurný 1983 (pozn. 1), s. 119. - Makowski 2005 (pozn. 2), s. 149.
- ¹⁶² Bayer 1879 (pozn. 64), s. 286-290. – Jbý [Jindřich Benatzky] – Bčk [Bedřich Havlíček], Zámek v Karviné IV-Ráji, *Těšínsko*, 1973, č. 2, s. 11, cit. s. 11. Poslední velké stavební úpravy interiérů a fasád probíhaly v letech 1899-1903 za Larisch-Mönnichů.
- ¹⁶³ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 245.
- ¹⁶⁴ Ibidem, s. 113.
- ¹⁶⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200.
- ¹⁶⁶ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 188.

-
- ¹⁶⁷ Rudolf Žáček, K edici urbáře fryštátského panství z roku 1571, in: *Časopis Slezského zemského muzea B-42*, 1993, č. 3, s. 193–207, cit. s. 197.
- ¹⁶⁸ Spurný 1983 (pozn. 1), s. 118. - Makowski 2005 (pozn. 2), s. 125.
- ¹⁶⁹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 125.
- ¹⁷⁰ Rebrová 2004 (pozn. 60), s. 38–40.
- ¹⁷¹ Bayer 1879 (pozn. 64), s. 117–118.
- ¹⁷² Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 189. – „*Ein schönes herrschaftliches Schloß mit einem daran stossenden großen englischen Garten, welcher erst unlängst angebracht worden ist, und an dessen gänzlicher Herstellung noch gearbeitet wird.*“
- ¹⁷³ Šopák 2003 (pozn. 86), s. 74.
- ¹⁷⁴ Kaufmann 2007 (pozn. 12), s. 403. Rodovou hrobku v parku pod farním kostelem nechala postavit vdova po hraběti v roce 1821. Jindřich Benatzky, *Zámek ve Fryštátě, Těšínsko*, 1994, č. 4, s. 34–36, cit. s. 36.
- ¹⁷⁵ Barbara Poloczkowa, Popis Frýdku a Fryštátu z poloviny 19. století, *Těšínsko*, 1991, č. 4, s. 12–14, cit. s. 12–13.
- ¹⁷⁶ Géza Hajós, Garten, Park und Landschaftskunst 1770–1914, in: Gerbert Frodl (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich V, 19. Jahrhundert*, München-Berlin-London-New York 2002, s. 240–256, cit. s. 247.
- ¹⁷⁷ Bayer 1879 (pozn. 64), s. 118–122.
- ¹⁷⁸ Viktor Karger, Das Alte Teschener Theater, in: *Teschener Theater-Almanach. Zur Erinnerung an den 26. Januar 1943*, Robert Ludwig (red.), Teschen [1943], s. 10–11, cit. s. 10. - Makowski 2005 (pozn. 2), s. 57.
- ¹⁷⁹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 61.
- ¹⁸⁰ Franciszek Popiołek, Kamienica Demłowska. Siedziba Muzeum Miejskiego w Cieszynie, in: *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku III*, 1931, s. 348–350, cit. s. 348. – Iwanek 1970 (pozn. 3), s. 21–22. - Makowski 2005 (pozn. 2), s. 49.
- ¹⁸¹ Kaufmann, 2007 (pozn. 12), s. 294. - „*...machte Spalier bis zu dem ganz neu palastartig hergestellten Hause des Herrn Landeshauptmann, in dessen geräumigen, schön dekorirten Sälen sämtliche Landesstände, das k. k. Kreisamtspersonale, die Geistlichkeit, die Militär- und Civilbehörden auf das Glänzendste bewirthet wurden*“
- ¹⁸² Srovnaj Izabela Rejduch-Samkova - Jan Samek (ed.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce VI Województwo katowickie 3, Miasto Cieszyn i powiat cieszyński*, Warszawa 1974, s. 29–32. – Iwanek 1970 (pozn. 3), s. 22. - Ewa Chojecka, Epoka oświeceniowa: Klasycystyczna formuła i romantyczna wyobraźnia, in: Chojecka 2002 (pozn. 125), s. 282–288, cit. s. 285–286.
- ¹⁸³ Rejduch-Samkova - Samek 1974 (pozn. 182), s. 29–32.
- ¹⁸⁴ Kroupa 2006 (pozn. 48), s. 177.
- ¹⁸⁵ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 49.
- ¹⁸⁶ Rejduch-Samkova - Samek 1974 (pozn. 182), s. 32.
- ¹⁸⁷ Hannes Stekl, *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*, Wien 1973, s. 161.

-
- ¹⁸⁸ Allan Braham, *The Architecture of French Enlightenment*, London 1980, s. 239, 258
- ¹⁸⁹ Herzmansky 1964 (pozn. 119), s. 52-53. – Andrzej Dulewicz, *Encyklopedia sztuki niemieckiej. Austria – Niemcy – Szwajcaria*, Warszawa 2008, s. 212-213. – Zámeckou rezidenci v Koblenci francouzský architekt d'Ixnard realizoval od roku 1777. Svá díla pak reprodukoval ke konci svého života v *Recueil d'architecture* (1791). Zámek v Koblenci dokončil teprve v roce 1795 architekt Peyre.
- ¹⁹⁰ Peter Gösel – Gabriele Leuthäuserová, *Architektura 20. století*, Praha 2006, s. 18.
- ¹⁹¹ Werner Oechslin, *Palladianismus. Andrea Palladio – Kontinuität von Werk und Wirkung*, Zürich 2008, s. 63–67.
- ¹⁹² Taťána Petrasová, Architektura „státního“ klasicismu, palladiánského neoklasicismu a počátků romantického historismu, in: idem – Helena Lorenzová (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění III/1, 1780/1890*, Praha 2001, s. 28-60, cit. s. 28-29, 37.
- ¹⁹³ Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura XIX. století*, Praha 1922, s. 6-8.
- ¹⁹⁴ Michal Konečný, „Vitruvius Moravicus“. *Palladiánské inspirace ve službách moravské světské aristokracie (1800–1850)*, magisterská diplomová práce, FF MU v Brně, Brno 2007, s. 99.
- ¹⁹⁵ Michael Bollé, Akademien und Kunstschulen in dem deutschsprachigen Raum, in: Ralph Johannes (ed.), *Entwerfen. Architekturausbildung in Europa von Vitruv bis Mitte des 20. Jahrhunderts. Geschichte-Theorie-Praxis*, Hamburg 2009, s. 450-480, cit. s. 477.
- ¹⁹⁶ Géza Hajós, Das Palais Rasumofsky in Wien. Zur stilistischen Ableitung des Bauwerkes, *Alte und moderne Kunst XVI*, 1971, s. 15–18, cit. s. 16-18. – Engelbert Hendrik ter Kuile, Architecture and sculpture, in: Idem – Horst Gerson, *Art and Architecture in Belgium 1600 to 1800*, Harmondsworth 1960, s. 9–44, cit. s. 33.
- ¹⁹⁷ Günther Grundmann, *Deutsche Kunst im befreiten Schlesien*, Breslau 1944, s. 81-82.
- ¹⁹⁸ Karger, Das Alte Teschener Theater (pozn. 178), s. 11. – Bartholomäus Fajak, Viktor Karger als Kustos des Teschener Museums, in: *Cieszyńskie Studia muzealne – Těšínský muzejní sborník 4*, Český Těšín 2011, s. 225-248, cit. s. 238-239.
- ¹⁹⁹ Iwanek 1970 (pozn. 3), s. 44.
- ²⁰⁰ Ibidem, s. 35.
- ²⁰¹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 325. - Spurný 1983 (pozn. 1), s. 59.
- ²⁰² Grundmann 1944 (pozn. 197), s. 82.
- ²⁰³ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 2722/4.
- ²⁰⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 2771, 2772, 2773.
- ²⁰⁵ Romberg 2006 (pozn. 58), s. 76, 82.
- ²⁰⁶ Přehled stavebních nákladů za rok 1837, Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200, 1204, 1624.
- ²⁰⁷ Dopis od Mayera z těšínského úřadu pro komorní ředitelství z 20. prosince 1837. - Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200.

-
- ²⁰⁸ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200.
- ²⁰⁹ Gabriel [Philip Gabriel], Aus Teschen, in: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XIV*, 1869, s. XCIII–XCIV, cit. s. XCIV.
- ²¹⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1197.
- ²¹¹ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 13.
- ²¹² Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200.
- ²¹³ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1197.
- ²¹⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1200.
- ²¹⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1202.
- ²¹⁶ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1204.
- ²¹⁷ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 2724, 1205.
- ²¹⁸ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1629. Bohužel pramen neuvádí, zda se jednalo o Floriana Jigla nebo jeho syna Karla. Přikláním se ke Karlovi, protože v komorních písemnostech se oba současně rozlišují a objevují jen v roce 1837. Zatímco Karl se již minimálně od roku 1836 účastní stavebních podniků na Těšínku, Florian Jilg na přelomu roku 1840 a 1841 umřel.
- ²¹⁹ Wagner-Rieger 1973 (pozn. 92), s. 118, 130-132.
- ²²⁰ Šopák 2007 (pozn. 4), s. 228. - Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého staletí. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 94.
- ²²¹ Rizzi – Schachel 1979 (pozn. 119), s. 53.
- ²²² Johann Kräftner, Ein vergessener Biedermeierarchitekt. Joseph Kornhäusel, in: *Parnas*, 1987, č. 3, s. 49–67, s. 61-64.
- ²²³ Iwanek 1970 (pozn. 3), s. 35.
- ²²⁴ Gabriel 1869 (pozn. 209), s. XCIII.
- ²²⁵ Giuseppe Delogu, *Italianische Baukunst. Eine Anthologie vom 11. bis 19. Jahrhundert*, Zürich 1946, s. 438. - Romberg 2006 (pozn. 58), s. 37.
- ²²⁶ Herzmansky 1964 (pozn. 189), s. 53-54.
- ²²⁷ Jiří Kuthan – Ivan Muchka, *Aristokratická sídla období klasicismu*, Praha 1999, s. 81.
- ²²⁸ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 81. – Antonín Grůza – Lucie Augustinková, *Stavebně-historický průzkum zámku v Hnojníku*, Ostrava 2000, s. 61-62. – Samek 1994 (pozn. 137), s. 491.

-
- ²²⁹ Spurný 1983 (pozn. 1), s. 81. – Mlčák 1980 (pozn.67), s. 59. – Bedřich Havlíček, Zámek v Hnojníku, *Těšínsko*, 1990, č. 1, s. 34. – Gebauer 1992, (pozn. 39), s. 20. - Tomáš Peterek, Beesové z Chrostiny a jejich rodové sídlo ve 20. století, *Těšínsko XLIV*, 2001, č. 3, s. 24-26, cit. s. 24–25.
- ²³⁰ B. H. [Bedřich Havlíček] – J. Benatzky [Jindřich Benatzky], Zámek v Hnojníku, *Těšínsko*, 1972, č. 3, s. 15. - Bedřich Havlíček, Zámek v Hnojníku, *Těšínsko*, 1990, č. 1, s. 34. - Regionální akcent pak zdůraznil ještě více pojem „perla těšínského empíru“ Makowski 2005 (pozn. 5), s. 80.
- ²³¹ Pavel Zatloukal, Architektura 19. století na Moravě. Lexikon vídeňských umělců. Josef Kornhäusel, *Prostor Zlín 4*, 1996, č. 2, s. 21-23, cit. s. 22.
- ²³² Polosloupy použil těšínský stavitel Florian Jilg na průčelí Celestova konviktu v Těšíně, kostela v Bystřici nad Olší a i na jiných stavbách, které se tomuto staviteli připisují. Zámek v Javoří rovněž zdobí monumentalizující plastické tříčtvrtěsloupy a polosloupy. Pro Jiřího II. Beese postavil Jilg především místní kostel.
- ²³³ Grůza – Augustinková 2000 (pozn. 228), s. 80, 83.
- ²³⁴ Wagner-Rieger 1973 (pozn. 92), s. 110-111.
- ²³⁵ Rudolf Wittkower, *Art and Architecture in Italy 1600 to 1750*, Harmondsworth 1980, s. 389.
- ²³⁶ Giles Worsley, *Classical Architecture in Britain. The Heroic Age*, New Haven – London 1995, s. 105. - Spojení těchto prvků nalezneme v Itálii v reprezentačních místnostech vatikánského paláce, v Královském sále (Sala Regia).
- ²³⁷ Gustav Wilhelm, *Joseph Hardtmuth: 1758-1816. Architekt und Erfinder*, Wien-Köln 1990, s. 78-79.
- ²³⁸ Matrika oddaných obce Hnojník, Komorní Lhotka, Poleniny, Třanovice a Vělopolí (1773-1866), inv. č. 2883, sign. Fr VIII 3, fol. 63r, fol. 66r,
http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?page=61&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283097%29%29,
http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?page=63&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283097%29%29, vyhledáno: 23. 11. 2011.
- Matrika zemřelých obce Hnojník, Komorní Lhotka, Poleniny, Třanovice a Vělopolí (1773-1862), inv. č. 2885, sign. Fr VIII 5, 84v,
http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?pageTxt=76&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283099%29%29, vyhledáno: 25. 11. 2011.
- ²³⁹ Kneifel 1804 (pozn. 32), s. 232.
- ²⁴⁰ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 75.
- ²⁴¹ Spurný 1983 (pozn. 1), s. 125. - Mu [František Musil], Korská, in: idem – Plaček 2003 (pozn. 124), s. 82-86, cit. s. 82–86.
- ²⁴² Značně zkreslenou podobu zámku na obraze Emanuela Kratochvíle z Kronbachu reprodukuje tak jako pohlednice s věrným a zároveň mladším vyobrazením Makowski 2005 (pozn. 2), s. 72-74, obr. 1, 3-5.

-
- ²⁴³ Matrika oddaných obce Korská (1785-1869), 2935, Ja II 6, fol. 34r,
http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?pageTxt=34&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283153%29%29, vyhledáno: 25.11.2011.
- ²⁴⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1207.
- ²⁴⁵ Jindřich Benatzky, Zámek v Chotěbuzi (okres Karviná), *Těšínsko*, 1972, č. 4, s. 17. - Spurný 1983 (pozn. 1), s. 103.
- ²⁴⁶ Jindřich Benatzky, Zámeček v Chotěbuzi (okres Karviná), *Těšínsko*, 1992, č. 1, s. 31–32, cit. s. 31–32.
- ²⁴⁷ Makowski 2005 (pozn. 2), s. 105.
- ²⁴⁸ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1202.
- ²⁴⁹ Zatloukal 2002 (pozn. 220), s. 74.
- ²⁵⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie, Inwentarz Komora Cieszyńska (1438-1929), sygn. 1216.
- ²⁵⁰ Klaus Jan Philipp, Rückgriff und Auswahl. Klassik und Romantik als Komplementäres System in der Baukunst, in: Andreas Beyer (ed.), *Geschichte der Bildenden Kunst in Deutschland VI, Klassik und Romantik*, München 2006, s. 207-223, cit. s. 211.

5. Literatura:

Jaroslav Bakala, Ze starších dějin Hnojníka, in: *Studie o Těšínsku XIII*, Český Těšín 1987, s. 112-141.

Julius Bayer, *Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt im Herzogthum Schlesien*, Wien 1879.

Jindřich Benatzky, Významné stavební památky v Karviné I – Fryštátě, in: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, Karviná 1968, s. 290–295.

Jindřich Benatzky, Zámek v Chotěbuzi (okres Karviná), *Těšínsko*, 1972, č. 4, s. 17.

Jindřich Benatzky, Památky obce Těrlicka, *Těšínsko*, 1980, č. 2, s. 18–19.

Jindřich Benatzky, Zámeček v Chotěbuzi (okres Karviná), *Těšínsko*, 1992, č. 1, s. 31–32.

Jindřich Benatzky, Zámek ve Fryštátě, *Těšínsko*, 1994, č. 4, s. 34-36.

Jbý [Jindřich Benatzky] – Bčk [Bedřich Havlíček], Zámek v Karviné IV-Ráji, *Těšínsko*, 1973, č. 2, s. 11, cit. s. 11.

Gottfried Biermann, *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1894.

Michael Bollé, Akademien und Kunstschulen in dem deutschsprachigen Raum, in: Ralph Johannes (ed.), *Entwerfen. Architekturausbildung in Europa von Vitruv bis Mitte des 20. Jahrhunderts. Geschichte-Theorie-Praxis*, Hamburg 2009, s. 450-480.

Allan Braham, *The Architecture of French Enlightenment*, London 1980.

Sławomir Brzezicki – Christine Nielsen – Grzegorz Grajewski – Dietmar Popp (reds.), *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006.

Veronika Čapská, Šlechtična na venkovském sídle, knihy a sentimentální imaginace v pozdním osvícenství, in: Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden, *Deníkové rodinné záznamy (1785 – 1808)*, idem– Veronika Marková (eds.), Praha 2009, s. 19-62.

Giuseppe Delogu, *Italianische Baukunst. Eine Anthologie vom 11. bis 19. Jahrhundert*, Zürich 1946.

Andrzej Dulewicz, *Encyklopedia sztuki niemieckiej. Austria – Niemcy – Szwajcaria*, Warszawa 2008.

Christian d'Elvert, *Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*, Brünn 1852.

Christian d'Elvert, Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. LV. Die Harasowsky von Harasow, in: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 1873, č. 12, s. 92.

Christian d'Elvert, Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. LXXXIII. Die Freiherren Skrbensky von Hrzistie, in: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 1877, č. 9, s. 65–71.

Christian d'Elvert, Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. CXXXIII. Die Grafen von Larisch-Mönnich, in: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 1891, č. 1, s. 1–5.

Rupert Feuchtmüller, Architektur, Plastik, Malerei, in: idem – Wilhelm Mrazek, *Biedermeier in Österreich*, Wien 1963, s. 5-66.

Bartholomäus Fújak, Viktor Karger als Kustos des Teschener Museums, in: *Cieszyńskie Studia muzealne – Těšínský muzejní sborník 4*, Český Těšín 2011, s. 225-248.

Gabriel [Philip Gabriel], Aus Teschen, in: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XIV*, 1869, s. XCIII–XCIV.

Josef Gebauer, Hnojník a Beesové, *Vlastivědné listy XVIII*, 1992, č. 1, s. 19-21.

Wacław Gojniczek, Manufaktura drogą do odzyskania pozycji społecznej (przypadek Johanna Gottlieba Tschammera z Iskrzyczyna), in: Jiří Brňovják – Aleš Zářický (eds.), *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století*, Ostrava 2008, s. 253-260.

Günther Grundmann, *Deutsche Kunst im befreiten Schlesien*, Breslau 1944.

Géza Hajós, Das Palais Rasumofsky in Wien. Zur stilistischen Ableitung des Bauwerkes, *Alte und moderne Kunst XVI*, 1971, s. 15–18.

Géza Hajós, Garten, Park und Landschaftskunst 1770-1914, in: Gerbert Frodl (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 5, 19. Jahrhundert*, München-Berlin-London-New York 2002, s. 240–256.

Irena Hajzlerová, Z historie Karviné, in: idem – Veronika Matroszová, *Karviná, Karviná - Litomyšl 2009*, s. 5–24.

Bedřich Havlíček, Zámek v Hnojníku, *Těšínsko*, 1990, č. 1, s. 34.

B. H. [Bedřich Havlíček] – J. Benatzky [Jindřich Benatzky], Zámek v Hnojníku, *Těšínsko*, 1972, č. 3, s. 15.

Albin Heinrich, *Versuch über die Geschichte des Herzogthumes Teschen von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten*, Teschen 1818.

Albin Heinrich, *Scherschnick's Denkmal. Errichtet von seinen Freuden, Verehrern und ehemaligen Zöglingen*, Teschen 1824.

Hedwig Herzmannsky, Die Baugeschichte der Albertina, in: *Albertinastudien III*, 1965, č. 3, s. 111–138.

Ewa Chojecka, *Miasto jako dzieło sztuki. Architektura i urbanistyka Bielska-Białej do 1939 roku*, Bielsko-Biała 1994.

Ewa Chojecka, Epoka oświeceniowa: Klasycystyczna formuła i romantyczna wyobraźnia, in: idem (ed.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2002, s. 282–288.

Ewa Chojecka, Rozkwit w drugiej połowie XIX wieku, in: idem (ed.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2002, s. 289–308.

Bohumír Indra, Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století, *Časopis Slezského zemského muzea B-42*, 1993, č. 2, s. 124–146.

Witold Iwanek, *Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim*, Bytom 1967.

Witold Iwanek, *Klasycyzm w architekturze Cieszyna*, Wrocław 1970.

Viktor Karger, Das Alte Teschener Theater, in: *Teschener Theater-Almanach. Zur Erinnerung an den 26. Januar 1943*, Robert Ludwig (red.), Teschen [1943], s. 10–11.

Aloys Kaufmann, *Gedenkbuch der Stadt Teschen 2*, Cieszyn 2007.

Reginald Kneifel, *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien I/2*, Brünn 1804.

Irena Korbelářová – Milan Šmerda – Rudolf Žáček, *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*, Opava 2002.

Johann Kräftner, Ein vergessener Biedermeierarchitekt. Joseph Kornhäusel, in: *Parnas*, 1987, č. 3, s. 49–67.

Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006.

Petr Kroupa, Odkaz moravského umělce k poučení svých synů. Umělecký cestopis z konce 18. století, in: *Studie Muzea Kroměřížska '83*, 1985, s. 123–131.

Zdeněk Kudělka, Architektura (katalog), in: Ivo Krsek – idem – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 181–330.

Engelbert Hendrik ter Kuile, Architecture and sculpture, in: Idem – Horst Gerson, *Art and Architecture in Belgium 1600 to 1800*, Harmondsworth 1960, s. 9–44.

Jiří Kuthan – Ivan Muchka, *Aristokratická sídla období klasicismu*, Praha 1999.

Irena Kwaśny, Urbanistyka Cieszyna od požaru w 1789 roku do połowy XIX wieku, in: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych 2. Cieszyn w czasach nowożytnych (1528-1848)*, Cieszyn 2010, s. 377–391.

Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999.

Józef Londzin, *Kościoly drewniane na Śląsku Cieszyńskim*, R. Tomanek (ed.), Cieszyn 1932.

Mariusz Makowski, Pięć wieków ratusza w Cieszynie 1495–1996. Przemiany architektoniczne, in: Idzi Panic – Mariusz Makowski (reds.), *500 lat ratusza w Cieszynie 1496 – 1996*, Cieszyn 1996, s. 23–44.

Mariusz Makowski, Główna synagoga w Cieszynie, in: Janusz Spyra (red.), *Żydowskie zabytki Cieszyna i Czeskiego Cieszyna*, Cieszyn 1999, s. 41–48.

Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005.

Petr Mašek, Zámecká knihovna Solca, *Knihy a dějiny III*, č. 2, 1996, s. 26–32.

Leoš Mlčák, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*, Ostrava 1980.

Karel Müller, Erbovní galerie těšínské šlechty na frýdeckém zámku, in: *Acta historica Silesianae Opaviensis I*, 2008, s. 141–150.

Karel Müller, *Erbovní galerie těšínské šlechty kdysi v těšínské sněmovně, nyní na frýdeckém zámku*, Český Těšín 2008.

František Musil - Miroslav Plaček, *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*, Praha 2003.

Hans Muther, *Baukunst in Brandenburg bis zum beginnenden 19. Jahrhundert*, Dresden 1955.

Milan Myška, Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoázní éry. Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“, in: *Časopis Slezského zemského muzea* B-36, 1987, s. 46–65.

Milan Myška, Opava roku 1785 v cestovních zápiscích Jana Nepomuka Mitrovského, in: *Vlastivědné listy* XVIII, 1992, č. 2, s. 26–30.

Werner Oechslin, *Palladianismus. Andrea Palladio – Kontinuität von Werk und Wirkung*, Zürich 2008.

Anton Peter, *Geschichte der Stadt Teschen*, Teschen 1888.

Tomáš Peterek, Beesové z Chrostiny a jejich rodové sídlo ve 20. století, *Těšínsko* 44, 2001, č. 3, s. 24–26.

Taťána Petrasová, Architektura „státního“ klasicismu, palladiánského neoklasicismu a počátků romantického historismu, in: idem – Helena Lorenzová (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění III/1, 1780/1890*, Praha 2001, s. 28–60.

Klaus Jan Philipp, Rückgriff und Auswahl. Klassik und Romantik als Komplementäres System in der Baukunst, in: Andreas Beyer (ed.), *Geschichte der Bildenden Kunst in Deutschland VI, Klassik und Romantik*, München 2006, s. 207–223.

Jerzy Pilch, *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*, Warszawa 2008.

Blanka Pitronová, Marie Christina a Albert Saskotěšínský. Příspěvek k biografii, *Těšínsko*, 1991, č. 1, s. 17–19.

Blanka Pitronová, Arcivévoda Karel, vítěz u Aspern. Příspěvek k biografii majitele těšínských statků, *Těšínsko*, 1991, č. 4, s. 8–11.

Blanka Pitronová, Těšínsko v letech 1653–1848, in: Mečislav Borák – Jan Gawrecki (red.), *Nástin dějin Těšínska*, Ostrava - Praha 1992, s. 45–60.

Barbara Poloczkowa, Popis Frýdku a Fryštátu z poloviny 19. století, *Těšínsko*, 1991, č. 4, s. 12–14.

Franciszek Popiołek, *Dzieje Śląska Austriackiego*, Cieszyn 1913.

Franciszek Popiołek, Kamienica Demlowska. Siedziba Muzeum Miejskiego w Cieszynie, in: *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku* III, 1931, s. 348–350.

Alexandra Rebrová, Zámek Fryštát v Karviné, in: *Sborník Národního památkové ústavu v Ostravě. Romantismus a realismus 19. století (sny a skutečnosti)*, Ostrava 2004, s. 38–49.

-
- Alexandra Rebrová, *Karviná. Radnice v proměnách času*, Karviná 2008.
- Izabela Rejduch-Samkowa - Jan Samek (ed.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce VI Województwo katowickie 2, Powiat bielsko-bialski*, Warszawa 1967.
- Izabela Rejduch-Samkowa - Jan Samek (ed.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce VI Województwo katowickie 3, Miasto Cieszyn i powiat cieszyński*, Warszawa 1974.
- Georg Wilhelm Rizzi – Roland L. Schachel, *Die Zinshäuser im Spätwerk Josef Kornhäusels*, Wien 1979.
- Georg Wilhelm Rizzi, Josef Kornhäusel, in: *Bürgersinn und Aufbegehren. Biedermeier und Vormärz in Wien*, Tino Erben (ed.), Wien 1988, s. 505-513.
- Winfried Romberg, *Erzherzog Carl von Österreich. Geistigkeit und Religiosität zwischen Aufklärung und Revolution*, Wien 2006.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 1*, Praha 1994.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, Praha 1999.
- Johann Leopold Scherschnick, *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Teschen 1810.
- Mario Schwarz, *Architektur des Klassizismus und der Romantik in der Niederösterreich*, St. Pölten-Wien 1982.
- František Spurný (ed.), *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 2. Severní Morava*, Praha 1983.
- Janusz Spyra, *Życie i działalność ks. Leopolda Jana Szersznika (1747-1814)*, idem (ed.), *190 lat założenia muzeum i biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802-1992*, Cieszyn 1993, s. 19-36.
- Janusz Spyra, *Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburków (1653–1848)*, in: Władysław Sosna (ed.), *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne. Zarys dziejów. Zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001, s.145–158.
- Janusz Spyra, *Zarys dziejów kultury duchowej Śląska Cieszyńskiego (do 1918 r.)*, in: Władysław Sosna (ed.), *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne. Zarys dziejów. Zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001, s. 279-295.
- Hannes Stekl, *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*, Wien 1973.
- JST [Jiří Stibor], *Laryš ze Lhoty*, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 2/14*, red. Lumír Dokoupil, Ostrava 2001, s. 55-89.

-
- Milan Šmerda, Lidové bouře na Karvinsku v 18. století a jejich sociální pozadí, in: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, Karviná 1968, s. 53–71.
- Pavel Šopák, *Klasicistní architektura Opavy let 1780–1850*, Opava 2003.
- Pavel Šopák, Opava – Těšín: paralely architektonického vývoje od konce 18. století do první světové války, in: *Cieszyńskie Studia muzealne – Těšínský muzejní sborník 3*, Český Těšín 2007, s. 220–242.
- Paul Tausig, *Josef Kornhäusel. Ein vergessener österreichischer Architekt (1782-1860)*, Wien 1916.
- Jiří Tichánek, *Šlechtická sídla na Frýdecko-Místecku*, Kopřivnice 2005.
- Milan Togner, Vývoj v 19. a 20. století, in: Ivo Hlobil – Pavel Michna – Milan Togner, *Olomouc*, Praha 1984, s. 132-151.
- Michael Vaňáček, Katastrofální požár Těšína v roce 1789 a jeho důsledky, in: *Slezský sborník LXVII*, 1969, č. 1, s. 76–94.
- Eva Vojkovská, Nástin dějin farnosti Ropice na počátku 19. století a výstavba kostela Zvěstování Panny Marie a sv. Kateřiny, in: *Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek VII*, Opava – Frýdek-Místek 2006, s. 68–84.
- Renate Wagner-Rieger, Vom Klassizismus bis zur Secession, in: *Geschichte der Stadt Wien VII. Geschichte der bildende Kunst III. Geschichte der Architektur in Wien*, Wien 1973, s. 79–244.
- Marek Weissbrod, Pozdně barokní etapa ve vývoji zámku v Ropici, in: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*, Ostrava 2006, s. 98–107.
- Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura XIX. století*, Praha 1922.
- Rudolf Wittkower, *Art and Architecture in Italy 1600 to 1750*, Harmondsworth 1980.
- Giles Worsley, *Classical Architecture in Britain. The Heroic Age*, New Haven – London 1995.
- Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 28*, Wien 1874.
- Stanisław Zahradnik, *Ropice–vesnice Těšínska. Ropica-Wioska cieszyńska*, Ropice 2004.
- Pavel Zatloukal, Architektura 19. století na Moravě. Lexikon vídeňských umělců. Josef Kornhäusel, *Prostor Zlín 4*, 1996, č. 2, s. 21-23.
- Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého staletí. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002.

Rudolf Žáček, K edici urbáře fryštátského panství z roku 1571, in: *Časopis Slezského zemského muzea B-42*, 1993, č. 3, s. 193–207.

Rudolf Žáček, Ekonomický a sociální vývoj, in: Dan Gawrecki (red.), *Dějiny Českého Slezska 1740–2000 I*, Opava 2003, s. 75–124.

6. Nepublikované práce:

Michal Konečný, „*Vitruvius Moravicus*“. *Palladiánské inspirace ve službách moravské světské aristokracie (1800 – 1850)*, magisterská diplomová práce, FF MU v Brně, Brno 2007.

Antonín Grůza – Lucie Augustinková, *Stavebně-historický průzkum zámku v Hnojníku*, Ostrava 2000.

Hedwig Herzmannsky, *Joseph Kornhäusel. Eine Künstlermonographie*, disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien, Wien 1964.

7. Archivní prameny:

Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie

Komora Cieszyńska (1438-1929)

sygn. 1197, 1200, 1202, 1204, 1205, 1207, 1216, 1616, 1624, 1629, 2722/4, 2771, 2772, 2773.

Akta miasta Cieszyna

sygn. 1155, 1157.

8. Elektronické odkazy:

www.archives.cz/zao/matriky

http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?page=61&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%2830%29%29%29,

http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?page=63&entityRef=%28

[%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283097%29%29.](#)

[http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?pageTxt=76&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283099%29%29.](http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?pageTxt=76&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283099%29%29)

[http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?pageTxt=34&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283153%29%29.](http://matriky.archives.cz/matriky_lite/pages/zoomify.jsp?pageTxt=34&entityRef=%28%5En%29%28%28%28localArchiv%2C%5En%2C%29%28unidata%29%29%283153%29%29)

Summary

For a nobleman on Těšínsko in the late 18th and the first half of the 19th century changed his economical, social and cultural background. Some local nobility had never before closed to the Imperial Court of Vienna.

The country residences still strongly resonated late Baroque disposition. Chateau is situated at the head of a closed lock farmyard. Chateau was often accentuated with middle risalit or portico. On the other side of the chateau was placed a smaller garden, which was gradually modified in the English style.

In Anton Englisch's work around 1800 can be seen the taste of the local nobility from late Baroque disposition of the Chateau in Ropice to austere facades of aristocratic residence Fryštát with park in English style. Englisch was followed by Florian Jilg, who worked also for local nobility. His work based on architectural forms of Austrian Biedermeier. Chateau Javoří represented this tension between Imperial Neoclassicism and familiar decorative forms.

The palace of Count St. Genois in Těšín represented simpler and more austere phase of Neoclassicism in the thirties and fourties of 19th century. Residence of archiduke Carl Ludwig in Těšín was rebuilded by architect Josef Kornhäusel. New relation to Vienna appears in closer influence, which represented work of Josef Kornhäusel in Těšín and official Imperial Neoclassicism and Palladianism of chateau Hnojník, Kanská and Chotěbuz.

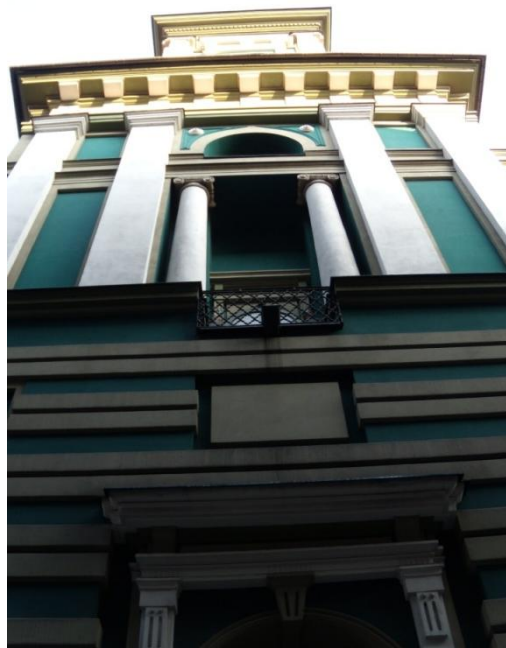
9. Soupis obrazové přílohy:

1. Karl Jacobi von Eckholm, kostel sv. Máří Magdalény, 1790-1794, průčelí, Těšín. Foto: autor 2010.
2. Ignatz Chambrez, Pohled na hlavní náměstí knížecího města Těšina ve Slezsku, 1802, akvarel. Repro: Idzi Panic – Mariusz Makowski (reds.), *500 lat ratusza w Cieszynie 1496–1996*, Cieszyn 1996, s. 28.
3. Návsí, evangelický kostel, před 1820, jižní fasáda, detail. Foto: autor 2011.
4. Florian Jilg, Konvikt, 1820–1824, průčelí, Těšín. Foto: autor 2004.
5. Florian Jilg (?), Dům U tří mouřenínů, 1835, střední rizalit, Těšín. Foto: autor 2011.
6. Karl Jilg – Romanus Kühnel (?), synagoga, 1837, plán, průčelí, Těšín. Repro: Janusz Spyra (red.), *Żydowskie zabytki Cieszyna i Czeskiego Cieszyna*, Cieszyn 1999, s. 33, obr. č. 12.
7. Karviná, zámek, třetí čtvrtina 18. století, průčelí. Repro: Alexandra Rebrová, *Příběh manželství Larisch-Mönnichů*, Karviná 2007, s. 11.
8. Opava, Sobkův palác, 1733 a 1758, průčelí, detail. Foto: autor 2011.
9. Horní Tošanovice, zámek, druhá polovina 18. století, postranní fasáda. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 319, obr. 13.
10. Dolní Tošanovice, zámek, po 1796, fasáda, pohled ze dvora. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 325, obr. 7.
11. Dolní Bludovice, zámek, první polovina 19. století, fasáda, pohled ze dvora. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 268, obr. 1.
12. Ropice, mapa stabilního katastru, 1836. Repro: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*, Ostrava 2006, s. 164.
13. Anton Englisch (?), sýpka, počátek 19. století (?), vchod, Ropice. Foto: autor 2011.

-
14. Anton Englisch (?), stáj, počátek 19. století (?), průčelí, Ropice. Foto: autor 2011.
 15. Adolph Friedrich Kunike, Pohled na zámek Javoří v c.-k. Slezsku, 30. léta 19. století, litografie. Repro: F. A. Kunike, *Mahlerische Darstellung aller vorzuglichen Schloesser und Ruinen der Oesterreichische Monarchie*, Wien [datace neuvedena], Foto: autor 2011.
 16. Javoří, zámek, po 1793, zadní průčelí, detail. Foto: autor 2011.
 17. Šenov, hospodářský dvůr, první polovina 19. století, rizalit. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 274, obr. 7.
 18. Anton Englisch, zámek, po 1792, průčelí čestného dvora, detail, Karviná-Fryštát. Foto: autor 2011.
 19. Anton Englisch, zámek, po 1792, průčelí do parku, Karviná-Fryštát. Foto: autor 2011.
 20. Fryštát, Mapa stabilního katastru, 1836. Repro: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, Praha 1999, s. 129.
 21. Těšín, Larischův palác, 1796, průčelí. Foto: autor (2010).
 22. Těšín, Demelův palác, druhá třetina 19. století, plán, přízemí. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 48, obr. 7.
 23. Těšín, Larischův palác, Egyptský sál, 1796. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 52, obr. 42.
 24. Těšín, Palác Saint Genoisů, před 1836, konírna. Foto: autor 2011.
 25. [Neznámý autor], Novoroční přání kominíků, 1838, detail. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 23, obr. 53.
 26. Franz Passek (?), Púdorys zámeckého návrší v Těšíně, před rokem 1845, kolorovaná perokresba. Repro: *Cieszyńskie Studia muzealne – Těšínský muzejní sborník 4*, Český Těšín 2011, s.282, obr. č. 144.
 27. Ludwig Vogel, Pohled na palác arcivévody Karla v Těšíně, 1864, akvarel. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 29, obr. 12.

-
28. Josef Kornhäusel, Palác arcivévody Karla, 1838-1840, průčelí do parku, Těšín. Foto: autor 2010.
 29. Josef Kornhäusel, Palác arcivévody Karla, 1838–1840, průjezd, Těšín. Foto: autor 2010.
 30. Josef Kornhäusel, Schotenstift, 1828-1830, hala, Vídeň. Repro: Parnas, 1987, č. 3, s. 61.
 31. Josef Kornhäusel (?), přestavba kostela sv. Mikuláše a sv. Václava v Těšíně, 1839 (?), návrh fasády a půdorysu. Repro: Iwanek 1970 (pozn. 3), obrazová příloha.
 32. Hnojník, zámek, před 1844, jižní parkové průčelí. Foto: autor 2011.
 33. Josef Pichl, Dolnorakouský zemský dům, 1837-1839, průčelí, Vídeň. Repro: *Bürgersinn und Aufbegehren. Biedermeier und Vormärz in Wien*, Tino Erben (ed.), Wien 1988, s. 529, Kat. Nr. 13/27/2.
 34. Josef Kornhäusel, Dům na ulici Theresiengasse 8, 1810, fasáda, detail, Baden. Foto: autor: 2010.
 35. Kanská, zámek, 1840-1842, severovýchodní průčelí. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 74, obr. 4.
 36. Chotěbuz, zámek, 1840-1841, průčelí. Repro: Mariusz Makowski, *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku. Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Český Těšín 2005, s. 102-103, obr. 1.

10. Obrazová příloha

37. Karl Jacobi von Eckholm, kostel sv. Máří Magdalény, 1790-1794, průčelí, Těšín.

38. Ignatz Chambrez, Pohled na hlavní náměstí knížecího města Těšína ve Slezsku, 1802, akvarel.

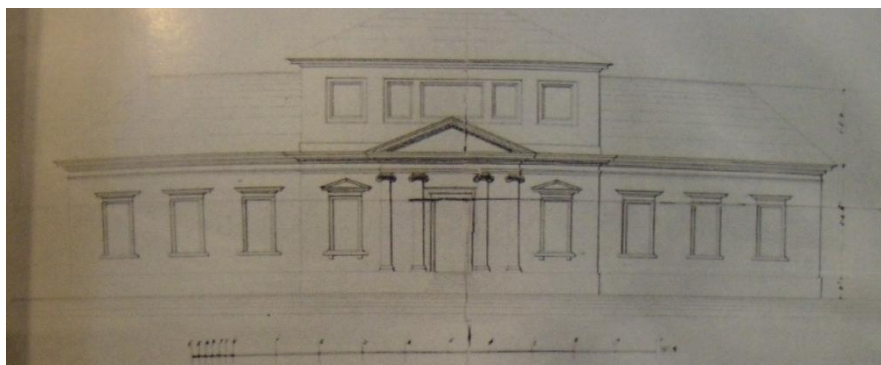
39. Návsí, evangelický kostel, před 1820, jižní fasáda, detail.

40. Florian Jilg, Konvikt, 1820–1824, průčelí, Těšín.

41. Florian Jilg (?), Dům U tří mouřenínů, 1835, střední rizalit, Těšín.

42. Karl Jilg – Romanus Kühnel (?), synagoga v Těšíně, 1837, plán, průčelí.

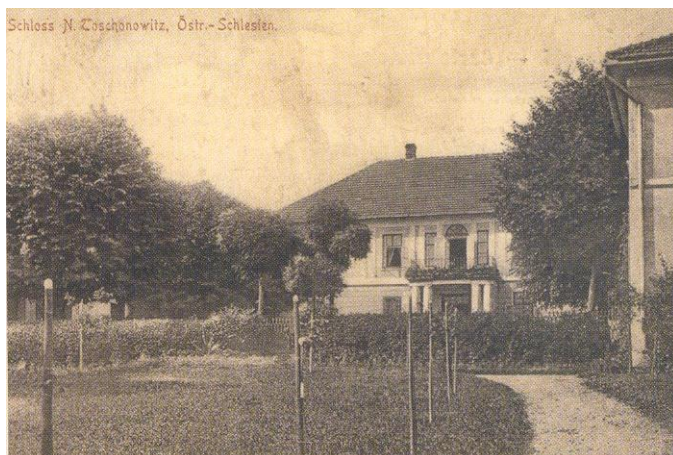
43. Karviná, zámek, třetí čtvrtina 18. století, vstupní průčelí.

44. Opava, Sobkuv palác, 1733 a 1758, průčelí, detail.

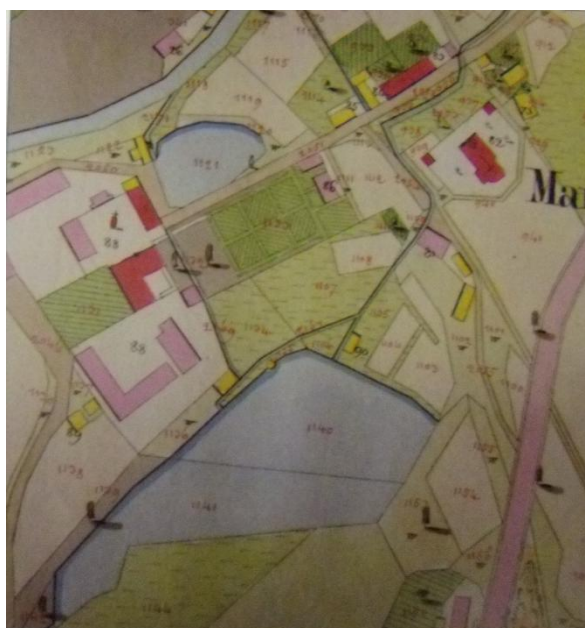
45. Horní Tošanovice, zámek, druhá polovina 18. století, postranní fasáda.

46. Dolní Tošanovice, zámek, po 1796, fasáda, pohled ze dvora.

47. Dolní Bludovice, zámek, druhá čtvrtina 19. století (?), fasáda, pohled ze dvora.

48. Ropice, mapa stabilního katastru, 1836.

49. Anton Englisch (?), sýpka, počátek 19. století (?), vchod ze dvora, Ropice.

50. Anton Englisch (?), stáj, počátek 19. století (?), průčelí ze dvora, Ropice.

51. Adolph Friedrich Kunike, Pohled na zámek Javoří v c.-k. Slezsku, 30. léta 19. století, litografie.

52. Javoří, zámek, po 1793, zadní průčelí.

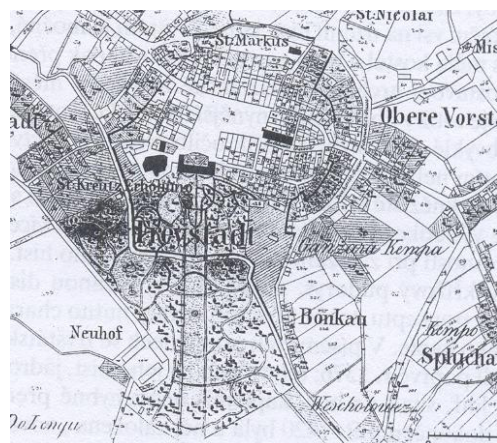
53. Šenov, hospodářský dvůr, první polovina 19. století, rizalit.

54. Anton English, zámek, po 1792, průčelí čestného dvora, detail, Karviná-Fryštát.

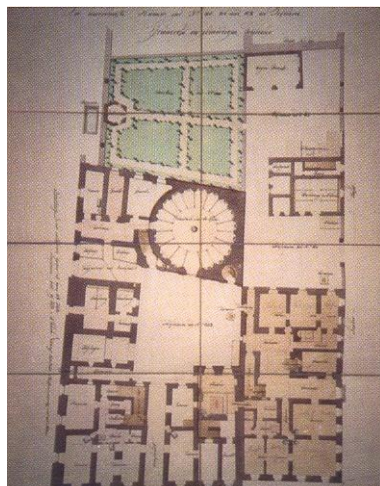
55. Anton English, zámek, po 1792, průčelí do parku, Karviná-Fryštát.

56. Fryštát, Mapa stabilního katastru, 1836.

57. Těšín, Larischův palác, 1796, průčelí.

58. Těšín, Demelův palác, plán, druhá třetina 19. století, přízemí.

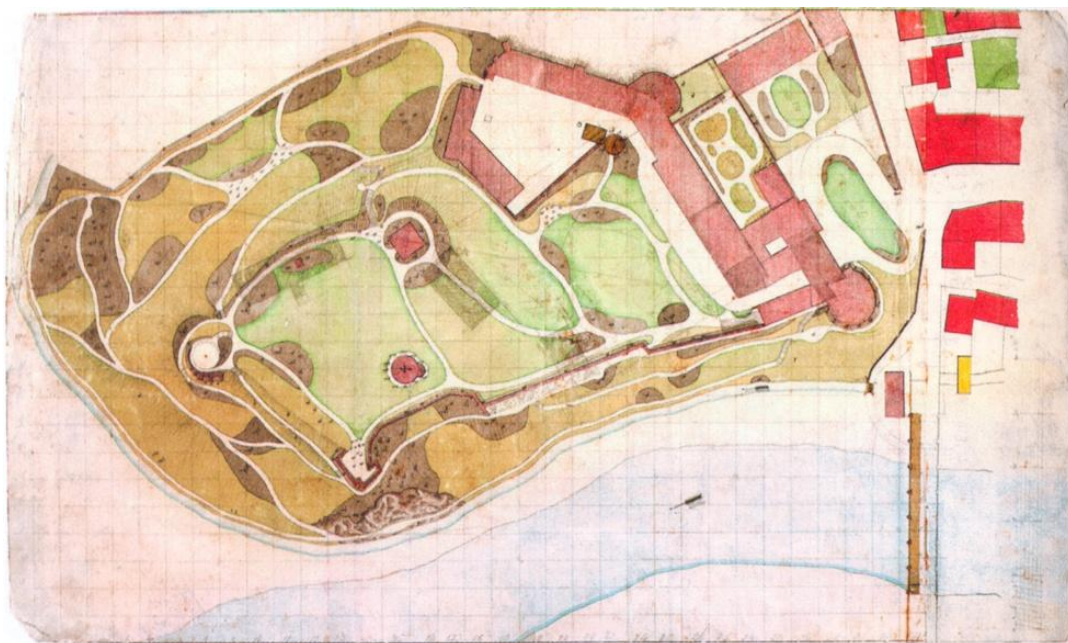
59. Těšín, Larischův palác, Egyptský sál, 1796.

60. Těšín, Palác Saint Genoisů, před 1836, bývalá konírna.

61. [Neznámý autor], Novoroční přání kominíků, 1838, detail.

62. Franz Passek (?), Půdorys zámeckého návrší, před rokem 1845, kolorovaná perokresba.

63. Ludwig Vogel, Pohled na palác arcivévody Karla v Těšíně, 1864, akvarel.

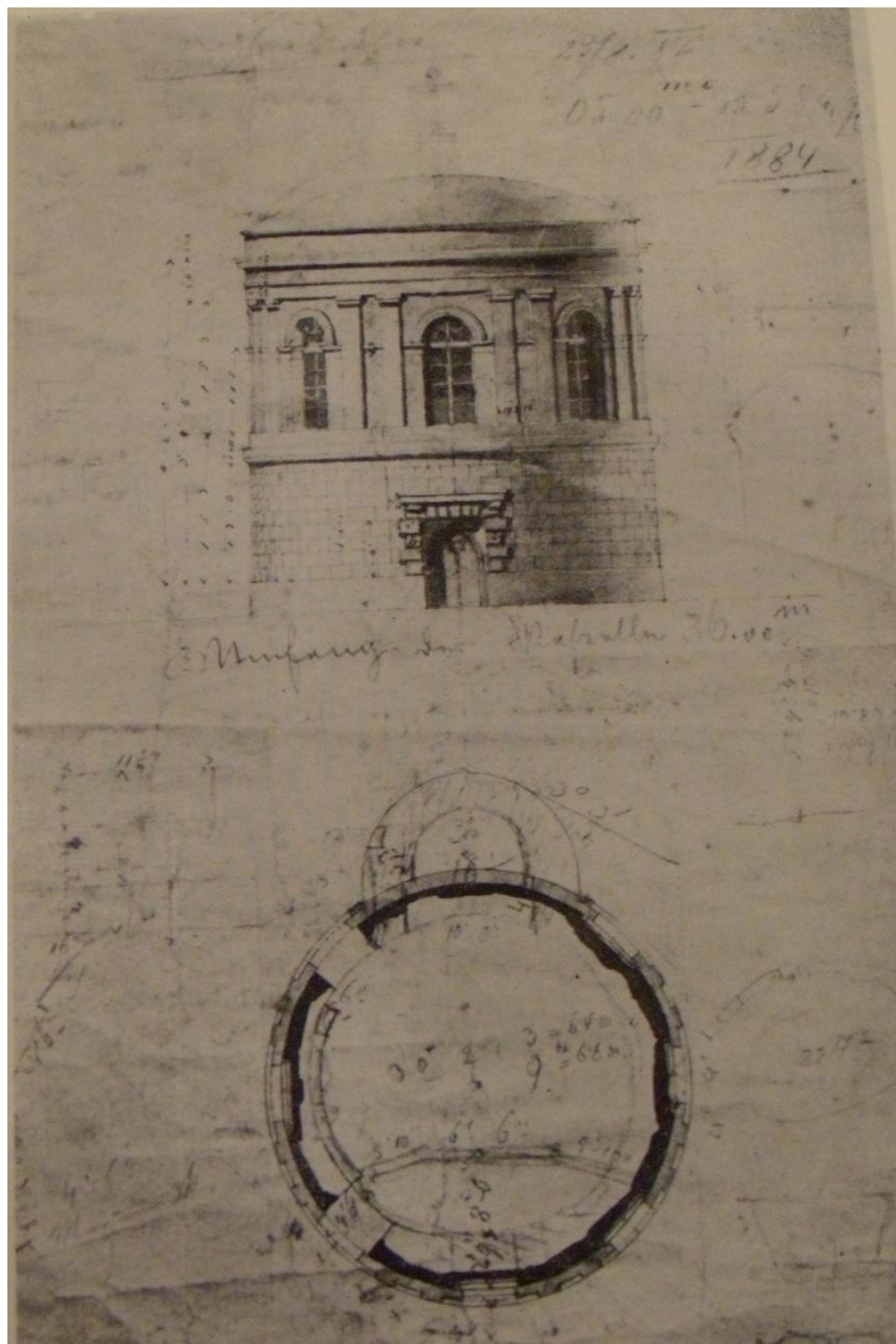
64. Josef Kornhäusel, Palác arcivévody Karla, 1838-1840, průčelí do parku, Těšín.

65. Josef Kornhäusel, Palác arcivévody Karla, 1838–1840, průjezd, Těšín.

66. Josef Kornhäusel, Schotenstift, 1828-1830, hala, Vídeň.

67. . Josef Kornhäusel (?), přestavba kostela sv. Mikuláše a sv. Václava v Těšíně, 1839 (?), návrh fasády a půdorysu.

68. Hnojník, zámek, před 1844, jižní průčelí do parku.

69. Josef Pichl, Dolnorakouský zemský dům, 1837-1839, průčelí, Vídeň.

70. Josef Kornhäusel, Dům na ulici Theresiengasse 8, 1810, fasáda, detail, Baden.

71. Kinská, zámek, 1840-1842, severovýchodní průčelí.

72. Chotěbuz, zámek, 1840-1841, průčelí, detail.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Pavel Kufa
Katedra:	dějin umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Šlechtická sídla na Těšínsku v letech 1789-1840
Název v angličtině:	Aristocratic residences on Těšínsko between 1789-1840
Anotace práce:	The Master thesis attempts to provide a comprehensive view of neoclassical aristocratic residences in Těšínsko between fire of town Těšín and local works of Josef Kornhäusel.
Klíčová slova:	Těšínsko, zámek, neoklasicismus, palladianismus
Anotace v angličtině:	The characteristic features of this group of single-nave churches with side chapels and galleries include the diagonal arrangement of pilasters embellishing the pillar faces, and the curve of the gallery parapets, but no more in the church of Frýdek. This church following of older churches of Silesia.
Klíčová slova v angličtině:	Těšínsko, chateau, neoclassicism, palladianism.
Přílohy vázané v práci:	obrazová příloha
Rozsah práce:	101 stran + 16 stran obrazové přílohy + anotace
Jazyk práce:	čeština